

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

ANADOLU'DA SON DÖNEM RİFÂÎ KÜLTÜRÜNÜN TEMSİLİ

“ABDULLAH GÜRBÜZ BABA” ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Hamza SAĞLAM

BURSA 2020

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

ANADOLU'DA SON DÖNEM RİFÂÎ KÜLTÜRÜNÜN TEMSİLİ

“ABDULLAH GÜRBÜZ BABA” ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Hamza SAĞLAM

Danışman:

Prof. Dr. Abdurrezzak Tek

BURSA 2020

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı: “Anadolu’da Son Dönem Rifâî Kültürünün Temsili ‘Abdullah Gürbüz Baba’ Örneği”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 127 sayfalık kısmına ilişkin, 25/02/2020 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 0’dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

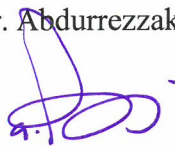
25/02/2020

Adı Soyadı:	Muhammed Hamza Sağlam
Öğrenci No:	701723034
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Tasavvuf
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Abdurrezzak Tek

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Anadolu’da son dönem Rifâî kültürünün temsili “Abdullah Gürbüz Baba” örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı:	Muhammed Hamza Sağlam
Öğrenci No:	701723034
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Tasavvuf
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Muhammed Hamza Sağlam
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiv+160
Mezuniyet Tarihi	: ... / / 2020
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdurrezzak Tek

ANADOLU’DA SON DÖNEM RİFÂÎ KÜLTÜRÜNÜN TEMSİLİ “ABDULLAH GÜRBÜZ BABA” ÖRNEĞİ

XX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Abdullah Gürbüz Efendi, Rifâiye tarikatının Anadolu’daki önemli temsilcilerinden birisi olmuştur. O, hayatının çok büyük bir kısmını tasavvufun içerisinde geçirmiş ve insanlara bu yolu sevdirmek için üstün bir gayret göstermiştir. Türkiye’nin birçok yerinden müntesipleri olmuştur.

Abdullah Efendi, Çorum’da Şeyh Ebubekir Efendi tarafından kurulmuş olan Rifâî Dergâhı’nın başta Nevşehir olmak üzere Türkiye’nin birçok şehrinde yaygınlaşmasını ve tanınmasını sağlamıştır. Onun bu hizmetleri tarikatına zâhirî bir icâzetle bağlanmadığından kimi zaman eleştirilere sebep olmuştur.

Bu çalışma, Abdullah Efendi’nin tasavvufa olan katkısını merkeze almış, hakkındaki ihtilaflı meselelerdeki görüşler olduğu gibi verilmiş, bu anlamda akademik bir kaygı içerisinde kaleme alınmıştır. Ayrıca yetiştiği tarikatın silsilesi de bu vesileyle detaylı bir çalışmayla ele alınmış ve bazı kapalı hususlar açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rifâiye, Çorum, Nevşehir, Abdullah Gürbüz, Postmodern Darbe, nefis,

ABSTRACT

Name and Surname : Muhammed Hamza Sağlam
University : Uludağ University
Institution : Social Sciences Institute
Field : Department of Basic Islamic Sciences
Branch : Mysticism
Degree Awarded : Post Graduate Thesis
Page Number : xiv+160
Degree Date : / / 2020
Supervisor : Professor, Abdurrezzak Tek

EXAMPLE OF “Abdullah Gürbüz Baba” REPRESENTATION OF LAST RIFAIL CULTURE IN ANATOLIA

XX. Abdullah Gürbüz Efendi, who lived in the second half of the century, became one of the important representatives of the Rifâiyye sect in Anatolia. He spent most of his life in Sufism and made a great effort to make people love this way. Turkey has been the site of many co-religionists.

Abdullah Efendi, Sheikh Abu Bakr has provided Çorum dervish convent which was founded by Lord Rifai's first Turkey Nevşehir, including the dissemination and recognition in many cities. He sometimes caused criticism because he was not tied to his sect with an apparent justification.

This study centered the contribution of Abdullah Efendi to Sufism, and opinions were given about the controversial issues about him, and in this sense, it was written in an academic anxiety. In addition, the lineage of the cult that he grew up on has been dealt with in detail, and some closed issues have been tried to be clarified.

Keywords: Rifâiyye, Çorum, Nevşehir, Abdullah Gürbüz, Postmodern Coup, desire.

ÖNSÖZ

Tasavvufun İslam'daki yerine temel teşkil eden nas, "Cibrîl Hadîsi" olarak meşhur olmuş hadistir. Bu hadiste dinin üç boyutu ele alınmaktadır. Bunlar: İnanç boyutu (iman), amel boyutu (İslâm) ve rûhânî boyutudur (ihsân). Bu üç boyutun her biri, farklı bir ilmin araştırma sahasını oluşturmaktadır. Bu anlamda dinin inanç boyutunu kelâm, amel boyutunu ise İslâm hukuku kendisine alan olarak belirlemiştir. Allah Teâlâ'yı görüyormuşçasına ona kulluk etmek anlamına gelen ihsânla kastedilen rûhânî boyutu ise tasavvuf ilmi kendisine alan olarak kabul etmiştir. İhsânla kastedilen bu boyut oldukça soyut ve bu nedenle sübjektif bir özellik taşımaktadır. Sufilerin tasavvufi terimlere getirdikleri yorumlardaki farklılığın ve bununla birlikte tasavvuf ekollerinin yani tarikatların oluşumuna sebep olan da bu sübjektifliktir.

Tarikatlar, kurucuları kabul edilen kişilere nisbetle Rifâiyye (Ahmed er-Rifâî), Kübreviyye (Necmeddîn-i Kübrâ), Şâzeliyye (Ebü'l Hasan eş-Şâzelî), Desûkiyye (İbrâhim ed-Desûkî) gibi isimlerle anılmışlardır. Tarikatların birçoğu kurucularının vefatından sonra kurularak sistemli bir yapı haline gelmiştir. Ancak Rifâiyye tarikatı daha Ahmed er-Rifâî hayattayken kurulmuş ve teşkilatlanmıştır. Daha sonra ise Irak, Yemen, Suriye, Hicaz, Mısır ve nihayetinde Anadolu'ya kadar yaygınlık kazanmıştır.

Araştırmamızın konusu olan Abdullah Gürbüz Efendi, son dönemde Nevşehir'de başlattığı faaliyetleriyle Türkiye başta olmak üzere, Suriye ve Hollanda gibi ülkelerde de müridleri olan bir Rifâiyye hareketinin lideri konumunda olmuştur. Bu tezdeki amacımız onun hayatı, tasavvuf anlayışı ve yetiştiği tarikatın silsilesine dair bilgileri aktarmaya çalışmaktır.

Tez çalışmam boyunca kendileriyle mülakat yaptığım Şeyh Zâkir Kümbül Efendi, Muhammed Aksoy Beyefendi, Şahin Karataş Beyefendi, Mustafa Urgenc Beyefendi ve Ahmet Arslan Beyefendi'den katkıları, yardımları ve gösterdikleri nezaketleri için teşekkür ederim. Bilhassa çalışmam süresince benden teşvik, ilgi ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen hocam Prof. Dr. Abdurrezzak Tek'e, kendisine ne zaman danışmak maksadıyla müracaat etsek bizi boş çevirmeyen hocam Doç. Dr. Mehmet Fatih Birgül'e, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tabakoğlu'na ve Arş. Gör. Muhammed Çol'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreç boyunca hep yanımda olup beni

destekleyen, ellerinden gelen maddî ve manevî tüm imkânları benim için seferber eden aileme ve kıymetli eşime en içten şükranlarımı sunarım.

Muhammed Hamza SAĞLAM

Bursa-2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ.....	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZIM RAPORU.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇORUM'DA RİFÂİLİK VE TEMSİLCİLERİ

I. RİFÂİLİĞİN ANADOLU'YA GELİŞİ.....	3
II. ÇORUM'DAKİ RİFÂİ ŞEYHLERİ.....	7
A. ŞEYH EBUBEKİR SİDDİK EFENDİ	8
1. Hayatı.....	8
2. Tasavvufa İntisabı ve Yetiştirilmesi.....	12
3. İcâzet Alışı ve İrşadı	14
a. Mısırlı Şeyhleri.....	19
b. Çorum'da Rifâî Tekkesi.....	22
B. ŞEYH ALİ HAYDAR ZÖNGÜR EFENDİ	27
1. Hayatı.....	27
2. Tasavvufa İntisabı ve İcâzet Alışı.....	28
3. İrşadı ve Halifeleri	29
a. Uludereli Mehmed Efendi.....	31
b. Terzi Mehmed Efendi	31
c. Şeyh Mustafa Anaç Efendi.....	32
C. ŞEYH MUSTAFA ANAÇ EFENDİ	32
1. Hayatı	32
2. Tasavvufa İntisabı ve İcâzet Alışı.....	35
3. Halifeleri Ve Kendisinden Sonra Öne Çıkanlar.....	36

a. Şeyh Mehmed Tıǵlıoǵlu Efendi	37
b. Şeyh Kemâl Akdeniz Efendi	39
c. Şeyh Galip Hasan Kuşcuoǵlu.....	40
d. Hacı Mustafa Boyraz Efendi	41
e. Hacı Yakub Boyraz Efendi.....	43
f. Hacı Ali Karaman Efendi	44
g. Hacı Abdullah Gürbüz Efendi	45

İKİNCİ BÖLÜM

RİFÂİLİĞİN NEVŞEHİR'E TAŞINMASI: ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ

I. TASAVVUF ÖNCESİ HAYATI	46
A. ADI, HÂDİMÜ'L-FUKARÂ LAKABI VE DİĞER LAKAPLARI.....	46
B. SOYU VE AİLESİ	48
C. KİŞİLİĞİ.....	51
D. EĞİTİM HAYATI	53
E. MESLEKİ HAYATI.....	54
II. TASAVVUFÎ HAYATI	55
A. TARİKATA İNTİSABI.....	55
B. İCÂZET MESELESİ	60
C. SEYAHATLERİ.....	62
1. Şam Yolculuǵu.....	62
2. Hollanda Yolculuǵu	64
D. ŞEYHLERİ.....	65
1. Muhammed Bilâl Nâdir Efendi.....	65
2. Şeyh Mustafa Anaç Efendi	66
E. ABDULLAH EFENDİ'DEN SONRA ÖNE ÇIKAN İSİMLER	67
1. Mustafa Urgenc.....	69
2. Ahmet Turan Gümüş.....	70
3. Kâmil Karasu	71
4. Mustafa Özbağ	72
5. Diğer İsimler	73

F. 28 ŞUBAT POSTMODERN DARBE’NİN TARİKATA TESİRİ	75
G. VASİYETİ VE VEFATI	77
H. HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER	81
1. Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.) Hazretleri.....	81
2. Zuhurat-ı Abdullah Baba	82
3. Edeb Yâ Hû	82
4. Lamelif Dergisi	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ’NİN TASAVVUF ANLAYIŞINI YANSITAN

KAVRAMLAR

I. SEYRÜSÜLÛKLE İLGİLİ KAVRAMLAR	84
A. SEYRÜSÜLÛK.....	84
B. MÜRÎD-TALİB	87
C. ŞEYH-MÜRŞİD	89
1. Talim Şeyhi	89
2. Kabile Şeyhi	90
3. Kürsü Şeyhi:.....	90
4. Evrad Şeyhi	90
5. Tekke / Zikir Şeyhi:	90
6. Hal / Terbiye Şeyhi:	90
D. BÎAT-İNTİSAP	92
E. TEVESSÛL	94
F. NEFİS VE MERTEBELERİ	95
1. Nefs-i Emmâre	96
2. Nefs-i Levvâme.....	96
3. Nefs-i Mülhime	97
4. Nefs-i Mutmainne	98
5. Nefs-i Râziyye.....	99
6. Nefs-i Marziyye	99
7. Nefs-i Sâfiye	100

G. MÜCÂHEDE.....	100
H. CEZBE.....	103
İ. RÂBITA	104
J. BURHAN UYGULAMASI.....	105
II. BİLGİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR	107
A. ŞERİAT-TARİKAT-HAKÎKAT	107
B. MARİFET.....	110
C. YAKÎN	112
D. VELÎ-VELÂYET	113
E. KERÂMET-İSTİDRÂC	115
F. RÜYA.....	117
III. MAKAMLARA DAİR KAVRAMLAR	120
A. ŞÜKÜR.....	120
B. SABİR.....	122
C. TEFEKKÜR	123
SONUÇ	125
KAYNAKÇA.....	127
EKLER	136
EK-1: ÇORUM SAAT KULESİ’NİN ÖNÜNDE BURHAN İCRASI	136
EK-2: ŞEYH EBUBEKİR EFENDİ’NİN EVİ VE TEKKESİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	137
EK-3: ŞEYH EBUBEKİR EFENDİ’YE YAPILAN MAAŞ TAHSİSİNE DAİR BELGE	138
EK-4: ŞEYH EBUBEKİR EFENDİ’NİN HALVET ASASI.....	139
EK-5: ŞEYH EBUBEKİR EFENDİ’NİN DEĞİRMENİ	140
EK-6: ŞEYH EBUBEKİR EFENDİ’NİN BURHAN UYGULAMASI.....	141
EK-7: ŞEYH ALİ HAYDAR ZÖNGÜR EFENDİ	142
EK-8: ŞEYH MUSTAFA ANAÇ EFENDİ’NİN BURHAN UYGULAMASI	143
EK-9: SEYYİD ABDURRAHİM NEŞÂBÎ’NİN KÜNYESİ	144
EK-10: ŞEYH MUSTAFA ANAÇ EFENDİ’NİN EVİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU.....	145
EK-11: ÇORUM’DAKİ ŞEYHLERE AİT KABRİSTAN.....	146
EK-12: ŞEYH MEHMED TİĞLİOĞLU EFENDİ	147
EK-13: ŞEYH KEMÂL AKDENİZ EFENDİ	148

EK-14: ŞEYH GALİP HASAN KUŞÇUOĞLU	149
EK-15: HACI MUSTAFA VE HACI YAKUB BOYRAZ KARDEŞLER	150
EK-16: ŞEYH ZÂKİR KÜMBÜL EFENDİ	151
EK-17: MUHAMMED BİLÂL NÂDİR EFENDİ.....	152
EK-18: ABDULLAH GÜRBÜZ VE ŞEYH MUSTAFA ANAÇ EFENDİ	153
EK-19: ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ.....	154
EK-20: POSTMODERN DARBE SONRASI ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ	155
EK-21: ZÜLFİKAR KILIÇARSLAN (KALE) CAMİ	156
EK-22: SEYYİD MUHAMMED B. ABDURRAHİM EN-NEŞÂBÎ KABRİ	157
EK-23: MUSTAFA URGENC İCÂZETNÂME.....	158
EK-24: MURAD EFENDİ İCÂZETNÂME	159
EK-25: ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ’NİN KABRİ	160

KISALTMALAR

Kısaltma

a.g.e

a.yer

b.

BEO

BOA

C.

çev.

ÇŞS

DİA

Haz.

Hız.

İbn

İSAM

k.s.

S.

s.

s.a.v

ss.

ö.

vb.

Bibliyografik Bilgi

Adı Geçen Eser

Aynı Yer

Baskı

Bab-ı Ali Evrak Odası

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cilt

Çeviren

Çorum Şer'iyye Sicilleri

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Hazırlayan

Hazreti

Oğul, Oğlu

İslâm Araştırmaları Merkezi

Kuddise Sırruh

Sayı

Sayfa

Sallallahu aleyhi ve sellem

Sayfadan Sayfaya

Ölüm Tarihi

Ve benzeri

GİRİŞ

Tasavvuf tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Rifâiyye tarikatı zamanla dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Anadolu'da da hatırı sayılır bir kitleye ulaşan bu tarikat, çeşitli kişiler tarafından temsil edilmiştir. Bunlardan biri de Abdullah Gürbüz Efendi'dir. Çorum'da ve Türkiye'nin birçok şehrinde oldukça tanınmış bir rifâî şeyhi olan Şeyh Mustafa Anaç Efendi kendisinden sonra bir postnişin bırakmadığından onun terbiyesinden geçmiş olan müridleri Türkiye'nin her yerinde bu kültürü yaşatma gayesiyle faaliyet içerisinde olmuştur. Ankara'da Galip Kuşçuoğlu ve Yakub Boyraz, Karabük'te Mustafa Boyraz, İskilip'te Mehmed Tıǧlıoğlu, Kırıkkale'de Kemâl Akdeniz ve İstanbul'da Ali Karaman bu gaye ile hizmet etmiş insanlardır. Bu doğrultuda hizmet edenlerden biri de Nevşehir'de Abdullah Gürbüz Efendi'dir. Abdullah Efendi'nin zamanla Türkiye ve yurtdışında sayısı on binlere ulaşan müntesipleri olmuştur. O, kendi ifadesiyle Peygamber Efendimizden aldığı manevî bir vazifeyle bu tarikatın kültürünü müridlerine aktarmıştır.

Abdullah Gürbüz Efendi, tasavvuf anlayışının merkezine sevgiyi yerleştirmiş ve irşad faaliyetlerini de bu düstûr üzerine yürütmüştür. Bu anlamda: "Seveni de seviyoruz. Söveni de seviyoruz" ifadesini hiçbir zaman dilinden düşürmemiştir. İrşat faaliyetlerinde araç olarak dönemin iletişim vasıtalarından biri olan televizyonu kullanmış, birçok yerel kanalda programlara çıkmıştır. Çıktığı programlarda kendisine tasavvufla ilgili yöneltilen soruları cevaplamıştır. Bu röportajları o günlerde canlı yayınlandığı gibi günümüzde sosyal medya aracılığıyla da yayınlanmaya devam etmektedir. Ayrıca Abdullah Efendi hayattayken ve vefatından hemen sonraki dönemlerde kendisi hakkında yazılmış "*Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz Efendi*", "*Zuhuratı Abdullah Baba*" ve "*Edeb Ya Hu*" gibi pek çok eser de bulunmaktadır.

Tezimizin konusunu Abdullah Efendi'nin hayatı ve tasavvuf anlayışı oluşturmaktadır. Ancak Abdullah Efendi'yi doğru bir şekilde inceleyebilmek ve anlayabilmek için öncelikle onun mensup olduğu Rifâiyye tarikatının ilgili silsilesini de ele almak gerekmektedir. Bu anlamda araştırmamızda arşiv belgelerinden ve röportajlardan sıkça faydalanma gereği duyduk.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Rifâiyye tarikatı ve Ahmed er-Rifâî hakkında bir girizgâh ile başlamıştır. Ardından tarikatın Çorum'a intikali ve bu şehirde Rifâiyye'yi temsil eden şeyhler hakkında bilgi verilmiştir. Buradaki şeyhler Abdullah Efendi'nin silsilesini oluşturduğundan arşiv belgeleri ve zamana tanık olan kişilerle yapılan röportajlardan da faydalanılarak detaylıca bilgi verilmiştir. Zira Abdullah Efendi'nin icâzetine dair bilgiler çelişkili olması hasebiyle bu kısım oldukça önem ihtiva etmiştir.

İkinci bölümde Abdullah Efendi'nin hayatına dair bilgi verilerek özellikle kaynak olarak Abdullah Efendi hakkında yazılmış eserlere müracaat edilmiştir. Ayrıca Abdullah Efendi ile yakınlığı bulunan pek çok müridinden de bu hususta bilgi alınmıştır.

Üçüncü bölümde Abdullah Efendi'nin tasavvuf anlayışı ele alınmıştır. Burada bilhassa Abdullah Efendi'nin sohbet kasetlerinden faydalanılmıştır. Onun tasavvufa dair getirdiği yorumlar üzerinde açıklamalarda bulunulmuştur. Bu bölümler dışında sonuç, kaynakça ve ekler kısmıyla tezimizi tamamladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇORUM'DA RİFÂİLİK VE TEMSİLCİLERİ

Tezimizin ana araştırma konusu olan Abdullah Gürbüz Efendi'yi ve temsil ettiği tarikat kültürünü anlayabilmek için öncelikle bu tarikatın eskiden beri süregelen temsilcilerini, tarikatın tarih sahnesinde ortaya çıkış ve gelişme safhalarını iyi irdelemek gerekmektedir. İlgili tarikat kolunun Anadolu'da ilk temsili Çorum'da Şeyh Ebubekir Efendi (ö.1928) ile başlamıştır. Daha sonra ise Şeyh Ali Haydar Efendi (ö.1957) ve Şeyh Mustafa Anaç Efendi (ö.1984) bu vazifeyi devralmıştır. Bu kültürün 1985 yılı ve sonrasında Nevşehir'de yaygınlaşması ve tanınması ise Abdullah Gürbüz Efendi (ö.2004) ile olmuştur. Bu bölümde Rifâiyye tarikatı, kurucusu ve Anadolu'da yayılışı hakkında bilgi verildikten sonra tez konumuzla alakalı olan tarikat kolunun Çorum'da temsili ele alınıp detaylandırılmıştır. Bu tarikat hakkında zaman içerisinde yazılagelmiş kaynaklar arasında varsa oluşan bilgi çelişkileri arşiv belgeleri esas alınarak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Arşiv belgelerinin yetersiz kaldığı noktada ise döneme şahit olan kişilerle yapılan mülakatlardan faydalanılmıştır.

I. RİFÂİLİĞİN ANADOLU'YA GELİŞİ

Seyyid Ahmed b.Alî el-Mekkî b.Yahyâ er-Rifâî (ö.578/1182), Ümmüabîde'de hicrî 512 (1118) senesinde dünyaya gelmiştir. Ümmüabîde, Bağdat ile Basra arasında Batâih olarak bilinen bölgede yer almaktadır. Atalarından Rifâa el-Hasan el-Mekkî (ö.331/943)'den dolayı Rifâî nisbesini almıştır.¹ Bir başka görüşe göre ise onun bu nisbeti mensup olduğu aynı isimdeki Arap kabilesinden dolayı aldığına dairdir. Babasının vefatı üzerine yedi yaşında iken dayısı Şeyh Mansûr tarafından Vâsıt bölgesindeki Nehr'ül Daklâ (Daklî) köyüne götürülmüştür. Kendisine "Ebü'l-alemeyn" (iki bayrak sahibi) lakabını veren şeyhi ve hocası Ali Ebü'l-Fazl el-Vâsîtî (ö.539/1144) ile burada tanışmış, şeyhinden icâzet almış ve hırka giymiştir. Ebü'l-Fazl el-Vâsîtî'nin vefatı üzerine dayısının irşad halkasına katılmıştır. Dayısı Şeyh Mansûr el-Batâihî tarafından kendisine

¹ Mustafa Tahralı, "Ahmed Er-Rifâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C.2, s.127.

“meşyahatü’ş-şüyûh” (şeyhler şeyhliği) unvanı verilmiştir.² Şeyh Mansûr onu kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğine tayin etmiştir. Ahmed er-Rifâî böylece babasından intikal etmiş olan Ümmüabîde’deki tekkeye yerleşip, irşad vazifesini üstlenmiştir.

Bazı yakınları ve müridleriyle birlikte 1160’ta bir hac yolculuğuna gitmiştir. Hac yolculuğunun dönüşünde Medine’yi ziyareti esnasında zuhur eden kerametine dair menkıbe oldukça meşhurdur. Büyük bir topluluğun şahit olduğu bu hadisede, Ahmed er-Rifâî’nin Hz.Peygamber’in kabrinden uzanan nuranî bir eli öptüğü rivayet olunmuştur³ lakin bu meşhur menkıbeye rağmen Rifâî’nin prensip olarak hiçbir vakit keramete teveccüh göstermediği bilinmektedir.

İlk eşi Hatice ile olan evliliğinden Fâtıma ve Zeyneb adında iki kızı olmuştur. Eşinin vefatından sonra evlendiği diğer eşi Rabiâ’dan ise Sâlih isminde daha on yedi yaşında iken vefat eden bir oğlu olmuştur. Ahmed er-Rifâî’nin kızı Fâtıma’dan doğan İbrâhim Azeb (ö.609/1212) ve Ahmed el-Ahdar(ö.645/1247) isimli torunlarından Rifâiyye kaynakları “kutup” olarak söz etmektedir.⁴ Diğer kızı Zeyneb’den ise İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) isminde zamanında büyük şöhret sahibi olan bir torunu olmuştur.⁵

Ahmed er-Rifâî 22 Cemâziyelevvel 578’de (23 Ağustos 1182) vefat etmiş, annesinin babası olan Yahyâ en-Neccârî’nin türbesine defnedilmiştir.⁶ Rifâî’nin vefatından sonra Ümmüabîde’deki tekkenin şeyhliği daha ziyade Rifâî ailesi içinde devam etmiştir.

Ahmed er-Rifâî’nin çoğu sohbetlerinden derlenen birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar: *El-Hikemu’r-Rifâiyye*, *El-Burhânu’l-Müeyyed*, *El-Mecalisu’s-Seniyye*, *Erbeûne Hadisen*, *En-Nazmu’l-Has*, *El-Eş’ar*, *El-Ahzab* ve *’l-Evrâd*.⁷

² Semih Ceyhan, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 2.b., İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s.285.

³ İmâm Celâlüddîn es-Suyûtî, *El-Öpme Şerefi*, Bursa: Uludağ Yayınları, 2006, ss. 20-21.

⁴ Ebu’l Abbas İzzeddin Ahmed b. İbrâhim b.Ömer Fârûsî, *İrşâdû’l-müslimîn li-tarîkatı şeyhi’l müttakin*, Kahire: Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, 1307, s. 92.

⁵ Tahralı, “Ahmed Er-Rifâî”, s.128.

⁶ Fârûsî, a.g.e, s. 79.

⁷ Mustafa Kara, *Bursa’da Tarikatlar Ve Tekkeler*, 1.b, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017, s.238.

Rifâiyye, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye nisbet edilmiştir. İslâm dünyasının ilk tasavvufî ekollerinden biri olan Rifâiyye tarikatı, daha pîri hayattayken kurulmuş ve teşkilatlanmıştır.⁸ Ahmed er-Rifâî'nin şu sözleri kurduğu yolun Kitap ve Sünnet kaynaklı bir tevazuu esas alarak ortaya çıktığını gözler önüne sermektedir: “Zül (tevazu) ve inkisar (mezellet) kapısına vardım, onu bomboş gördüm ve oradan girdim, vâsıl oldum ve matlûbum hâsıl oldu.”⁹

Ahmed er-Rifâî, tarikatının kaideleri hakkında şöyle bahsetmektedir: “Tarikatımıza bid’at girmemiştir. Bıkmadan usanmadan amel etmelidir. Aynı zamanda tarikatımız beş duyuyu zapt ve hıfz etmiştir. Her nefes aldıkça vakte riâyet etmelidir. Kalbi temiz tutmalıdır. Bu da bütün âzalar ile Allah’ı zikretmekle kabil olur. Mâsivâ ile meşgul olan kalp, asla temiz olmaz.”¹⁰

Rifâiyye tarikatı, kurucusunun yaşadığı bölge olan Batâih’e nisbetle Batâihiyye, kendi adına nisbetle Ahmediyye olarak anılmıştır fakat daha sonraki yıllarda, muhtemelen komşu bölge ve ülkeler dışında Batâihiyye adının kullanılmaması ve XII. asırda adı duyulmaya başlayan Bedeviyye’nin Ahmediyye adıyla anılması dolayısıyla karışıklığı önlemek için, Rifâiyye adı daha çok kullanılır olmuş ve tarikat bu isimle yaygınlaşmıştır.¹¹

Rifâiyye tarikatı erken dönemlerden itibaren Anadolu’ya sirayet etmiştir. *Menâkıbu’l-Arifîn’in* verdiği bilgiye göre, Ahmed Rifâî’nin oğlu Seyyid Taceddin kalabalık bir mürid topluluğu ile Konya’ya gelmiş, bir müddet de Amasya’da kalmıştır. Bu tarikatın, Anadolu’da başlangıcı olarak kabul görmüştür.¹² Amasya Taşova’da Rifâiyye’ye ait Seyyid Nûreddin Alparslan Zâviyesi için düzenlenen vakfiyenin Eylül 1257 tarihini taşıması, Kayseri civarında Develi’de Seyyid Şerif adlı bir Rifâî şeyhine ait 1295-96 tarihli bir mezar taşının bulunması ve Eflâkî’nin kaydına göre Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin sağlığında Konya’da Rifâîler’in mevcudiyeti, Rifâiyye’nin

⁸ Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C.35, s.199.

⁹ Ebu’l Abbas Ahmed b. Ali b.Yahya el-Hüseyin Ahmed Rifâî; thk. Abdülğani Nikemi, *el-Burhânü’l-müeyyed*, Beyrut: Darü’l Kitabi’n- Nefis, 1408, s. 88.

¹⁰ Kemâl Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, İstanbul: Eskin Matbaası, 1985, s.87.

¹¹ Ceyhan, a.g.e., s.289

¹² Mustafa Kara, *Bursa’da Dini Kültür*, 1.b., Bursa: Emin Yayınları, 2011, s.235.

Anadolu’da XIII. yüzyılın ortalarından itibaren varlığını göstermektedir.¹³ İbn Battûta (ö.770/1368-69) ise *Seyahatnâme*’sinde Bergama, İzmir ve Amasya’daki Rifâî zaviyelerinden bahsetmiştir. Daha sonra ise bu tarikat Balkanlara kadar yayılmıştır.¹⁴

Rifâiyye çeşitli bölgelerde önemli şahsiyetler tarafından temsil edilmiş ve yayılmıştır. Rifâiyye’nin şube ve kollarına dair zikredilen isimler seyrüsülûk bakımından ana tarikattan farklı oldukları için değil, tarikatın çeşitli bölgelerde yayılmasını sağlayan ilk şahsiyetlerin varlığından ileri gelmektedir. Aşağıda tasavvuf tarihinde iz bırakmış Rifâiyye tarikatına mensup bazı kol sahiplerinden kısaca bahsedilecektir.

Sayyâdiyye kolu, Ahmed er-Rifâî’nin torunu İzzeddin Ahmed es-Sayyâd tarafından kurulmuştur. Müntesiplerinin bıraktığı eserler bakımından Rifâiyye’nin en yaygın kolu olarak gözükmektedir. İzzeddin Ahmed es-Sayyâd’ın “*Maârifü’l Muhammediyye fi’l-vezâ’ifi’l-Ahmediyye Rifâiyye*” isimli eseri Rifâiyye ve Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında yazılmış en önemli kaynaklardan biridir. Sayyâdiyye kolu XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ebü’l-Hüdâ es-Sayyâdî (ö.1909) tarafından İstanbul’a getirilmiş ve güçlü bir şekilde temsil edilmiştir.¹⁵

Harîriyye, Ahmed er-Rifâî’nin kızı Zeyneb ve damadı Şeyh Abdulmuhsin Ebu’l-Hasan’dan olan torunu Ebü’l Hasan Ali el-Harîrî (ö.620/1223) tarafından kurulmuştur. Onun adına nisbetle bu kola Harîriyye denilmiştir. Basra’nın Harîr kasabasında yaşıyor iken Şam’a hicret etmiş ve orada yaşamıştır. Harîrî, Suriye’de Rifâiyye’yi başlatan ilk şeyh olarak bilinmektedir.¹⁶

Fazliyye, kurucusu Ahmed er-Rifâî’nin neslinden olan Cemâleddin Muhammed b. Fazlullah el-Hindî el-Burhânpûrî’dir (ö.1029/1619). Memleketi Hindistan’da oldukça şöhret bulmuş bir sûfidir. “*Et-Tuhfetü’l-mürsele ile’n-Nebî*” adlı vücûd mertebeleri ve vahdet-i vücûd ile ilgili kısa hacimli bir risalesi meşhurdur.¹⁷

¹³ Tahralı, “Rifâiyye”, s.100.

¹⁴ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2.b., İstanbul: Sır Yayıncılık, 2008, s.115.

¹⁵ Ceyhan a.g.e., s.294

¹⁶ a.g.e., s.295.

¹⁷ Ceyhan, a.g.e., s.296-297.

Dîrîniyye (Azîziyye), İzzeddin Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrîrî'ye (ö.694/1294) nisbet edilir. Mısırlı'dır. Ahmed er-Rifâî'nin halifelerinden Mısır'a hicret eden Ebü'l-Feth el-Vâsîtî(ö.632/1234-35)'nin halifesidir. Birçok eseri vardır.¹⁸

İmâdiyye, Bu kol İmâdüddin el-Ekber'e nisbet edilmiştir. Ondan bahseden kaynaklar Ahmed er-Rifâî'nin halifelerinden olduğunu belirtir.¹⁹

Cebertiyye, Ebü'l Maârif İsmâîl b.İbrâhîm b.Abdüssamed el-Cebertî (ö.806/1403)'ye nisbet edilmiştir. Hem Ekberîyye'nin hem de Rifâîyye'nin kol kurucusu olarak bilinmektedir. 722'de Yemen Zebîd'de doğmuş, 806'da aynı yerde vefat etmiştir.²⁰

II. ÇORUM'DAKİ RIFÂÎ ŞEYHLERİ

XIX. yüzyılın başlarında Çorum'un merkez mahallelerinde çeşitli tarikatların postnişini olan toplamda on bir şeyh efendi bulunduğu, bu şekilde irşad faaliyetlerine devam ettikleri bilinmektedir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ise Çorum'da dokuz adet tekkenin faal olduğu rivayet edilmiştir.²¹ O dönemde her şeyhin bir tekkesi mevcut değildir. Tekke binaları olmayan şeyh efendiler ev ev gezerek sohbetlerini bu şekilde devam ettirmişlerdir. Çorum zamanla tasavvufî hayatın yoğun olarak gözlemlenebildiği bir merkez haline gelmiştir. Bazı günler yaşı en büyük olan şeyh efendinin önderliğinde şehir merkezindeki Saat Kulesi'nin etrafında tüm şeyhlerin ve dervişlerin bir araya gelerek zikir meclisleri kurmaları Çorum halkı tarafından âdet haline getirilmiş meşhur bir ritüeldir. Bu adet uzun yıllar devam ettirilmiştir.²²

Çorum'da 1900'lü yılların başında Rifâî kültürünü iki şeyh efendi temsil etmiştir. Her ikisi de yerelde oldukça tanınan, sevgi ve hürmet duyulan kişilerdir. Tarikat âdâp ve erkânına son derece bağlı, yaşantılarıyla etraflarına emsal teşkil eden şeyhler, Şeyh Abbas Külâhî (ö.1963) ve Şeyh Ebubekir Sıddık Efendi'dir.

¹⁸ Kenan Rifâî, *Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz.Mustafa Tahralı, 2.b., İstanbul: Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı, 2015, s. 183.

¹⁹ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, 3.b., C. I, İstanbul: Kitabevi, 2015, s.245.

²⁰ Ceyhan, a.g.e., s.298.

²¹ İhsan Eskiürk, *Bir Başka Yolculuk*, 4. b., Ankara: Zembil Yayınları, 2003, s.15.

²² Bkz. Ekler Bölümü Ek-1: Çorum Saat Kulesi'nin Önünde Burhan İcrası.

Çorum'daki tasavvuf kültürünün önemli temsilcilerin biri olan Şeyh Abbas Külâhî, hicri 1289'da Çorum'da dünyaya gelmiştir. Babası Süleyman Efendi, annesi ise Saniye Hanım'dır. Mensubu olduğu aile "Külâhizadeler" olarak adlandırılmıştır.²³

Yunan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetleriyle takdir toplayan Şeyh Abbas Efendi, 1316'da Mecîdî Nişanı, 1317'de Osmani Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca nakîbü'l-eşrâfîlık²⁴ rütbesi de kendisine tevcih edilmiştir.²⁵ Zâviyedarlık ve hatiplik görevleri de yapan Şeyh Abbas Efendi'ye 1896 yılında Rifâiyye tarikatı postnişinliği tevcih edilmiştir.²⁶ Tekkelerin 1925 yılında kapatılmasıyla beraber kendisine ait evkafına el konulmuştur.

15 Şubat 1963'te vefat eden Abbas Külâhî'nin mezarı Hıdırlık'ta, Kereb-i Gazi Türbesine girerken sol taraftadır.²⁷ Çorum'a büyük hizmetleri olan bu zatın cenazesi büyük bir topluluğun eşliğinde kılınarak defnedilmiştir. Şeyh Abbas Efendi'den gelen bu Rifâiyye kolunun şu anda Çorum'da temsilcisi kalmamıştır.

Şeyh Ebubekir Efendi ise tezimizin asıl ilgili olduğu silsilenin Anadolu'daki ilk temsilcisidir. Ana araştırma konumuz olan Abdullah Gürbüz Efendi bu silsile ile gelen Rifâiyye tarikatının bir mensubudur. Bu nedenle aşağıda Şeyh Ebubekir Efendi ve sonrasında gelen şeyh efendiler hakkında detaylı olarak bilgi verilecektir.

A. ŞEYH EBUBEKİR SİDDİK EFENDİ

1. Hayatı

Şeyh Ebubekir Efendi Çorum'un Değirmendere Köyü'nde dünyaya gelmiştir.²⁸ Bazı eserlerde onun Gürcistan'ın Ahıska vilayetinde dünyaya geldiğine dair bilgiler de

²³ Ahmet Sezikli, *Şehrin Hafızası Hıdırlık Kültürü Ve Çorum Hıdırlık Örneği*, 2.b., Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.64.

²⁴ Sözlükte "vekil, bir topluluğun başkanı" anlamındaki nakîb kelimesiyle Hz. Muhammed'in, kızı Fâtıma'nın iki oğlundan Hasan'ın soyunu ifade eden eşrâftan (tekili şerîf) oluşan terkip, peygamber soyundan gelenlerle ilgilenmek üzere kurulan teşkilâtın sorumlusu için kullanılmıştır.

²⁵ Sezikli, a.g.e., s.65.

²⁶ a.g.e., s.66.

²⁷ a.g.e., s.71.

²⁸ Ahmet Cahid Haksever, *Çorum Tarihi Ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği*, 1.b., Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, s.163.

mevcuttur²⁹ fakat nüfus defterlerindeki bulgular, Şeyh Ebubekir Efendi'nin Çorum'da doğduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira doğduğu yıllarda babasının nüfusu Çorum Akpınar Mahallesi'ndedir.³⁰ Babasının adı Osman b. Ali'dir.³¹

Osmanlı'da 1844 yılında yapılan nüfus sayımında Osman Efendi'nin kırk yaşındayken altı yaşında Ali adında bir oğlu olduğu görülmektedir. Buna göre 1804 doğumlu olan Osman Efendi'nin, Şeyh Ebubekir Efendi dışında 1838 doğumlu Ali adında bir oğlu daha olduğu anlaşılmaktadır.³²

Muhtelif kaynaklarda Şeyh Ebubekir Efendi'nin doğum tarihi 1844 yılı olarak verilmesine rağmen ilgili nüfus sayımında ismi geçmemiştir. Nüfus sayımında isminin geçmemiş olması ve şer'iye sicillerindeki ilgili bulgular onun h.1262/m.1846 yılında dünyaya geldiğini ortaya koymaktadır. İlgili şer'iye sicilinde Şeyh Ebubekir Efendi'nin doğum tarihine dair verilen bilgiler aynen şöyle ifade edilmektedir:

“...tarikat-ı aliyye-i Rufâiyye meşâyihinden Çorumlu reşâdetlü eş-Şeyh Ebubekir Efendi'nin bin iki yüz altmış iki tevellüdâtından olduğu medîne-i mezbûre nüfûs me'mûrluğu tarafından verilen künye pusulasından ve askerlikçe bir ilişiği olmadığı medîne-i mezbûre redîf taburu zâbitânı cânibinden mu'tî mazbatadan müstebân olmakla...”³³

Şeyh Ebubekir Efendi'nin soyu hakkında şer'iye sicillerinden edindiğimiz bilgilere göre künyesinin Ebubekir bin Osman bin Ali bin Osman bin Mustafa olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Çoşdaroğlu (Çoşder-zâde)³⁵ olarak da anılan bu soy silsilesinin, Çorum Abdibey Camii vakfının mütevellî üyeliği vazifesini uzun yıllarca üstlendiği anlaşılmaktadır. Zira nüfus sayımında babasının mesleği hakkında “Bilâ sanat, mahalle-i

²⁹ Nuri Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz Hazretleri*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2014, s.45

³⁰ Hacı Haldun Şahin, *Çorum Nüfus Defterleri*, 2. b., Ankara:Ankara Okulu Basım Yayın, 2017, s.288.

³¹ Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:11, Sayfa No:50, Hüküm No:104; Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:14, Sayfa No:157, Hüküm No:385; Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376; Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:?, Sayfa No:536, Hüküm No:982; Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:226, Hüküm No:480; Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:209, Hüküm No:434.

³² Şahin, a.g.e., s.288.

³³ Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:14, Sayfa No:157, Hüküm No:385; Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:209, Hüküm No:434.

³⁴ Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:11, Sayfa No:50, Hüküm No:104.

³⁵ Çorum Şer'iye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:?, Sayfa No:536, Hüküm No:982.

mezbûre cami mütevellisi” şeklinde bir not düşülmüştür.³⁶ Vakfın müteveli üyeliğinin Şeyh Ebubekir Efendi’ye verilmesi hakkındaki belgelerde de dedesinin babası olan Osman Efendi’den itibaren bu vazifenin bu ailede kaldığı ve soydan soya aktarıldığı anlaşılmaktadır.³⁷

Şeyh Ebubekir Efendi’nin hanımının ismi Fatma binti Ali’dir. Kabri Şeyh Ebubekir Efendi’nin yanı başında, Çorum Ulumezarlık’tadır. Şeyh Ebubekir Efendi’nin “veled-i ma’nevim” olarak bahsettiği Ali Efendi’den başka çocuklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.³⁸ [Ancak burada bahsedilen Ali Efendi’nin daha sonra Ebubekir Efendi tarafından halife tayin edilen Şeyh Ali Haydar Efendi olmadığı ilgili sicilin tarihinden anlaşılmaktadır. Zira bahsedilen tarihlerde Şeyh Ali Haydar Efendi Çorum’a gelmemiştir.] Ayrıca çocuklarına ait bilinen bir kabrin bulunmaması, öz evladının olmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Şeyh Ebubekir Efendi vakfiyesinde şartlarından bahsederken ailesi hakkında da şöyle bir ifade kullanmaktadır:

“...vakf-ı mezkûruma ben mutasarrıf olup bi-emri’llâhi te’âlâ vefât eylediğimde menzil-i mahdûd-ı mezkûrede zevcim Fatma binti Ali Bey nâm hatun ile veled-i ma’nevim Mütevellî Ali Efendi sâkin ve sâkine olalar...”³⁹

Şeyh Ebubekir Efendi’nin seyyid olduğuna, soyunun Peygamber Efendimize dayandığına dair bilgiler de sicillerde mevcuttur:

“...es-Seyyid Mehmed Ebû’l Hüdâ Efendi’den mücâz ve müstahlef sulahâ-i ecilleden post-nişin reşâdetlü Şeyh es-Seyyid el-Hâc Ebubekir Efendi ibn-i el-Hâc Osman ibn-i Ali medîne-i merkûmenin mahkemes-i şer’iyyesine mahsus olan odada ma’kud...”⁴⁰

Şeyh Ebubekir Efendi, hac vazifesini yerine getirmesinden dolayı “Hacı”, hafızı kurra olmasında dolayı “Hafız” lakabını almıştır. Çorum’da dünyaya gelip, ömrünü burada geçirdiğinden dolayı “Çorumî” nisbesini almıştır.

³⁶ Şahin, a.g.e., s.288.

³⁷ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:11, Sayfa No:50, Hüküm No:104.

³⁸ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376; Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:226, Hüküm No:480.

³⁹ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376; Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:226, Hüküm No:480.

⁴⁰ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376.

Şeyh Ebubekir Efendi, Çorum’da halk arasında isminin yanı sıra “Kara Şeyh” lakabıyla da tanınmıştır. Ona böyle bir lakabın verilmiş olmasının birkaç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şeyh Ebubekir Efendi’nin daima Rifâî tarikatının sembollerinden olan siyah sarığı takmayı ve bunun dışında da özellikle siyah giyinmeyi tercih etmesidir.⁴¹ Kılık kıyafetindeki bu tercihi ona bu lakabın verilmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Ayrıca ten renginin esmerliği de kendisi hakkında bu lakabın kullanılmasının bir başka sebebidir. “Kara Şeyh” tabirini Şeyh Ebubekir Efendi hakkında ilk kullananın Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi (ö.1924)’nin olduğu düşünülmektedir.⁴²

Şeyh Ebubekir Efendi’ye verilen lakaplar arasında öne çıkanlardan bir diğeri ise “Baba” dır. Bu lakap onun şeyhliğini yaptığı tarikatın önemli kavramlarından biridir. Mevzu bahis olan tarikatta “Baba” lakabıyla anılan ilk şeyh Ebubekir Efendi’dir. Bu terimin yazılı kaynaklarda geçtiği 19 Ocak 1888 tarihli şerhiye sicilinde Şeyh Ebubekir Efendi’den “Hacı Ebubekir Baba” olarak bahsedilmektedir.⁴³ Bu lakap ile kastedilen dervişlerin şeyhin birer manevi evladı olduklarıdır. Şeyh efendi dervişlere, yani manevi evlatlarına yol gösteren olduğu için “baba” olarak anılmıştır. Bu anlamda kişinin iki tür babası olur. Bunlardan ilki kendisinden olduğu biyolojik babasıdır. Diğeri ise ona seyrüsülük yolunda rehberlik yapacak, kişiyi bu zorlu yolda aynı öz babası gibi koruyup kollayacak olan şeyhi, yani manevî babasıdır. Bundan dolayı tasavvufî gelenekte şeyh efendiler “baba” lakabıyla anılmıştır.

Şeyh Ebubekir Efendi, ömrünü Çorum’un Akpınar Mahallesi’nde geçirmiştir. Abdibey Camii’nin bitişiğindeki dergâh binasına dâhil olan evinde yaşamıştır.⁴⁴ “Emir Muhlis” ya da “Solak” adlarıyla ünlenmiş değirmeninde çalışarak geçimini sağlamıştır.⁴⁵ Abdibey Camii’nin bitişiğindeki binanın tadilat tarihi olan 1896 senesinden, vefat tarihi olan 1928 senesine kadar yaklaşık 32 sene bu tekkede postnişin olarak görev yapmıştır. Bu tekkenin açılışına dair bildiğimiz tarih olduğundan muhtemelen şeyhlik vazifesi daha eskiye dayanmaktadır.

⁴¹ Bkz. Ekler Bölümü Ek-6: Şeyh Ebubekir Efendi’nin Burhan Uygulaması.

⁴² Haksever, a.g.e., s.165.

⁴³ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:11, Sayfa No:50, Hüküm No:104.

⁴⁴ Bkz. Ekler Bölümü Ek-2: Şeyh Ebubekir Efendi’nin ve Tekkesinin Günümüzdeki Durumu.

⁴⁵ Bkz. Ekler Bölümü Ek-5: Şeyh Ebubekir Efendi’nin Değirmeni.

Tekke ve zâviyeler 1925 yılında kanunen kapatılmıştır. Ancak Osmanlı Arşivleri'ndeki kayıtlardan anlaşılıyor ki mali yönden özerk olan vakıflar, 1929 yılında gelirlerine el koyulana kadar faaliyetlerine gayri resmi olarak da olsa devam edebilmiştir. Şeyh Ebubekir Efendi de 1925'e kadar Osmanlı Devleti'nin izni ve yardımları doğrultusunda resmi olarak, 1925'ten sonra ise birtakım zorluklarla mücadele etmek suretiyle gayri resmi olarak bu tekkedeki vazifesine devam etmiştir. Seksenli yaşlarına ulaşan Şeyh Ebubekir Efendi, yaşlılıkla birlikte gelen rahatsızlıklarla mücadele ettiğinden oldukça bitkin ve hasta düşmüştür. 1928 yılında vefatının ardından Çorum Ulu Mezarlık'a defnedilmiştir.⁴⁶ Kabri hâlihazırda ziyarete açıktır.⁴⁷

2. Tasavvufa İntisabı ve Yetiştirilmesi

Şeyh Ebubekir Efendi küçük yaşlarda annesinin teşvikiyle hafızlığa başlamış, Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberlemiştir. Hafız olduktan sonra hocasının tavsiyesi üzerine Samsun'a gitmiş, bir müddet orada müezzinlik vazifesi ifa etmiştir. Görevi esnasında tasavvuf ehli birçok insanla tanışmış, sohbetlerinde bulunmuştur. Bu sohbetler onun tasavvufa olan ilgisini arttırmıştır. Bu hissiyat ve aldığı manevi işaretler doğrultusunda Samsun'dan İstanbul'a gelmiştir. Şeyh Ebubekir Efendi'nin hayatını anlatan eserlere göre, onun İstanbul'da Hüdâyî Tekkesi'nde bir müddet "Mehmet Rûşen Hilmi Efendi" adında bir zatın manevi eğitiminden geçtiğinden bahsetmektedir. Burada at sevisliği görevi yapan Şeyh Ebubekir Efendi daha sonra şeyhinin emri üzere tarikatın temellerini atmasına vesile olacak önemli bir seyahate çıkacaktır.⁴⁸ [Bu şeyh efendinin kim olabileceği hususunda bir araştırma yapma ihtiyacı duyduk. Zira ilgili tarikat silsilesini sağlam temellere oturtmak ve tarikatın Çorum'da kurulmasına vesile olan bu yolculuğun temelini atan şahsiyeti tanımak konumuz açısından oldukça önem arz etmekteydi. Nihayetinde anladık ki] "Mehmet Rûşen Hilmi" olarak bahsedilen bu şeyh 1842-1891 yılları arasında İstanbul Hüdâyî Tekkesi'nin şeyhliğini yapan, "Küçük Rûşen"

⁴⁶ Bkz. Ekler Bölümü Ek-11: Çorum'daki Şeyhlere Ait Kabristan.

⁴⁷ Haksever, a.g.e., s.169.

⁴⁸ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.47; Ethem Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayih*, 1. b., Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s.156.

ya da “Mehmed Rûşen” olarak da bilinen Şeyh Muhammed Rûşenî Tevfikî Efendi’dir.⁴⁹ Zira Üsküdar’da ünlü olan bu tekkenin Şeyh Ebubekir Efendi’ye yetişen döneminde bir tek bu isim şeyhlik vazifesinde bulunmuştur. İlgili tarikat kaynaklarının bu ismi “Mehmet Rûşen Hilmi” şeklinde tanıtmalarının nedeni sözlü rivayetlere dayanmasından dolayıdır.

Muhammed Rûşen Efendi 15 Zilhicce 1225 (11 Ocak 1811)’te doğmuştur. Aslen Bursa Mudanyalıdır. Babası Şeyh Abdurrahmân Nesîb Efendi (ö.1842)’dir. Dedesi Rûşen ismiyle ün kazanmış olduğundan Muhammed Rûşen Efendi’ye “Küçük” lakabı verilmiştir. İstanbul Üsküdar’daki Hüdâyî dergâhında postnişinlik yapmıştır. İlim ve irfan sahibi bir zat olarak tanınmıştır. *Sefine*’de Hüseyin Vassâf (ö.1929) onun hakkında şöyle bahseder:

“...Pek edîb ve zarîf, meclis-ârâ, hâlim, selîm, müşfik, zekî, mâlik ve ilm-i mûsîkiye âşinâ idi. Meclis-i meşâyih riyâsetinde bulunmuştur. Tabîat-ı şî’riyyesi olup, güzel kasîde ve ilâhîleri vardır. Kastamonu’ya gidip, orada erbâin çıkarmış.”⁵⁰

Muhammed Rûşen Efendi’ye padişahların oldukça hürmet ve itibar ettiği bilinmektedir. Özellikle Sultan Abdülmecîd (ö.1861) ile arasının çok iyi olduğundan bahsedilmektedir. Son dönem tekke mûsîkisine ışık tutan önemli şahsiyetlerden birisi olan Muhammed Rûşen Efendi bu alanda pek çok eser kaleme almıştır.⁵¹ Rûşen Efendi’nin 1880 yılında Meclis-i Meşâyih reisliği yaptığı bilinmektedir.⁵² 25 Kasım 1891’de vefat etmiş ve Azîz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi’nde şeyhlere mahsus türbeye defnedilmiştir.⁵³

Şeyh Ebubekir Efendi’nin yedi yıl boyunca at seyisliği yapıp seyrüsülûk gördüğü, Azîz Mahmud Hüdâyî (ö.1308/1628)’nin türbe ve tekkesinin etrafında oluşan İstanbul Üsküdar’daki Hüdâyî Külliyesi, 1589-1595 yılları arasında kurulmuştur. Uzun yıllar Celvetiyye tarikatının merkezini teşkil etmiş, büyük ve önemli bir tekkedir. Muhammed Rûşen Efendi’nin şeyhliği döneminde Sultan Abdülmecid tarafından külliye yeni baştan

⁴⁹ Hasan Aksoy, “Mehmed Rûşen Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C.28, s.520.

⁵⁰ Vassâf, a.g.e., C.3, s.50.

⁵¹ a.g.e., s.50.

⁵² Mustafa Kara, *Dini Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, 6.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015, s.238.

⁵³ Aksoy, a.g.e., s.521.

inşa edilmiştir. Osmanlı'da tasavvuf anlayışının en parlak eserlerinden olan bu yapı günümüzde halen ayaktaadır.⁵⁴

3. İcâzet Alışı ve İrşadı

Şeyh Ebubekir Efendi, Üsküdar'daki Hüdâyî Tekkesi'nde hizmet vazifesiyle kaldığı yıllarda seyahatinde kendisine yoldaşlık edecek olan Sanamerli Hacı Ahmed Baba (ö.1912) ile tanışıp dostluk kurmuştur. Hüdâyî Şeyhi Muhammed Rûşen Efendi bir müddet sonra bu iki dervişi beraber seyrüsülûklarının ikmâli için seyahate yollamıştır.

Şeyh Ebubekir Efendi'nin yol arkadaşı ve pirdaşı olarak bahsettiğimiz Hacı Ahmed Baba 1792'de Van'da dünyaya gelmiştir. Soyu Hz. Hüseyin vasıtasıyla Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Babası Yusuf Nâîlî Efendi'dir. Hacı Ahmed Baba aslen Bağdatlı olup, Anadolu'ya ilk göçleri babası vasıtasıyla olmuştur. Kendisi de meşâyih'ten olan Yusuf Nâîlî Efendi'nin kabri Van Hoşab (Güzelsu) kalesinin eteklerindedir. Arap Baba kabri olarak bilinmektedir. İstanbul'da yıllarca yaşamış, bu sırada pek çok şeyhin manevi terbiyesinden geçmiş, onlardan faydalanma fırsatı bulmuştur. Bunlardan birisi de Üsküdar'daki Hüdâyî Tekkesi postnişini Muhammed Rûşen Efendi'dir. Hacı Ahmed Baba, uzun yıllar Pasinler'de Rifâiyye tarikatının şeyhliğini yaptıktan sonra 1912 senesinde vefat etmiştir. Cenazesi Sanamer köyüne defnedilmiştir. Günümüzde de türbesi ziyarete açıktır.⁵⁵

Seyahat, seyrüsülûk yolunda mesafe almak isteyen müridin manevi anlamda olgunlaşması için uygulanan bir nefis terbiyesi metodudur. Sâlikin eğitiminde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu doğrultuda kimi şeyhlerce tercih edilen bir yöntem olmuştur. İlk dönemlerden itibaren, Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf Sûresi'nde geçen ve Mûsâ'nın, hakikat bilgisine ulaşmak için yanında bir gençle birlikte yolculuğa çıkmasını anlatan kıssa sûfilere seyahat konusunda ilham kaynağı olmuştur. Esasen tasavvufî hayat Allah'a doğru

⁵⁴ M.Baha Tanman, "Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C.4, ss.340-343.

⁵⁵ Abdülkâki Çınar, *Gönül Sultanlarımız*, İstanbul: Ravza Yayınları, 2010, s.4.

bir yürüyüşdür. Farklı yolların izlenebildiği bu yolculuk sırasında çeşitli yerlerde konaklayıp mânevî mertebeler elde eden sâlik, sonunda Allah’a ulaşmaktadır.⁵⁶

Şeyh Ebubekir Efendi’nin hangi yıllarda bu seyahate çıktığına dair elimizde net bir bilgi mevcut değildir. Lakin Muhammed Rûşen Efendi’nin 1891 yılında vefat ettiğini dikkate aldığımızda bu yolcuğun en geç 1891 yılında başladığı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ayrıntı ise ilgili şeriiye sicillerinde karşımıza çıkmaktadır. Zira Şeyh Ebubekir Efendi’nin Çorum’a geldiği ilk yıllarda sicillerde var olan vakfiyelerini dikkate aldığımızda en erken tarihli belgenin 1888 senesine ait olduğu görülmektedir. İlgili sicilde kendisinden “Hacı” olarak bahsedilmektedir. O halde Şeyh Ebubekir Efendi 1888 yılı ve öncesinde hac yolcuğunu başlamış, tamamlamış ve Çorum’a gelmiştir.

Osmanlı’da yolculuk yapmak isteyenler devletin han ve hamamlarından ücretsiz faydalanabilmek için yardım talep ederlerdi. Bunun akabinde eğer uygun görülürse bu kişiler için ilgili vilayetlere tavsiyenamele yazılır, yolculukları esnasında kolaylık sağlanırdı. Böylece han ve hamamlardan ücretsiz faydalanabilirlerdi. Muhammed Rûşen Efendi’nin de bu iki dervişin hac yolculuğunu güvenli bir şekilde yapabilmesi için böyle bir tavsiyename aldığından bahsedilmektedir.⁵⁷ Bu belge dışında Şeyh Ebubekir Efendi’ye keşkül⁵⁸, canavar düdüğü⁵⁹ ve keçi derisinden şaplanmış seccade verilmiştir.⁶⁰

Şeyh Ebubekir Efendi ve yol arkadaşına şeyhleri yolculuk esnasında bazı telkinlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki yolculuk boyunca yiyecek bir şey bulamazlarsa üç gün sabretmeleridir. Ancak üç günün sonunda keşkülü yiyecek almayı ümit ettikleri bir insana uzatabileceklerdir. İkinci telkin ise yolculuk esnasında mümkünse pirlerin kabrini ziyaret etmeleridir. Bu anlamda Abdulkâdir Geylânî (ö.561/1165-66), Ahmed er-Rifâî ve Ahmed el-Bedevî(ö.675/1276) gibi pek çok kişinin kabrini ziyaret etmişlerdir.

⁵⁶ Mustafa Çağrı, “Seyahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C.37, s.9.

⁵⁷ Ethem Erkoç, *Çorum’da Sahabe ve Evliya Makamları*, 1. b., Ankara: Salmat Basım Yayım, 2015, s.239; Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, s.157; Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.46.

⁵⁸ Seyyah dervişlerin ellerinde gezdirdikleri Hindistan cevizi kabuğundan yahut abanoz ağacından yapılmış dilenci çanağı.

⁵⁹ Çıkardığı ses sebebiyle yırtıcı hayvanları korkutmaya yarayan alet.

⁶⁰ Eski Türk, a.g.e., s.9; Haksever, a.g.e., s.164; Erkoç, *Çorum’da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.238; Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, s.157.

Üçüncü telkin ise binekli bir insan buyur etmedikçe hiçbir şekilde bineğe binmemeleridir. Sonuncusu belki de en önemli telkin ise yolculuk boyunca sürekli nefislerini hesaba çekmeleridir.⁶¹

Şeyh Ebubekir Efendi ile Ahmed Baba yolculukları esnasında birçok hadiseyle karşılaşmışlardır. Bir fırıncıyla aralarında geçen şu menkıbe oldukça meşhurdur:

Şeyh Ebubekir Efendi ve Hacı Ahmed Baba yolculuklarında öyle bir an gelir ki üç gün boyunca yiyecek bir şey bulamazlar. Sonunda bir fırına girerek ekmek istemek zorunda kalırlar. Fırıncı ise onlara kızarak, kendisinin bütün gün kızgın ateşin önünde çalışıp rızkını kazandığından, eğer onların da ekmek istiyorsa böyle yapmaları gerektiğinden söylenir. Şeyh Ebubekir Efendi ise fırıncıya:

“O ateş nardır, nuru yakmaz. Allah’ın izniyle o ateş, bize hiçbir şey yapmaz” şeklinde cevap verir.

Bunun üzerine fırıncı alaycı bir tavırla öyleyse fırına girmelerini söyler. Şeyh Ebubekir Efendi ve Hacı Ahmed Baba derhal söyleneni yerine getirir ve fırının içine girerler. Fırıncı yanacaklarından korkarak çılgık atarak dışarıya koşar. İnsanlar Şeyh Ebubekir Efendi ve arkadaşını fırından kurtarmak için içeriye geldiklerinde ikisine de hiçbir şey olmadığını görürler. Ebubekir Efendi ve Ahmed Baba ertesi gün halkın teveccühünden uzaklaşmak için şehri terk ederler.⁶²

Şeyh Ebubekir Efendi ve Hacı Ahmed Baba bu uzun ve zorluklara dolu yolculuğun ardından Hicaz’a varmış ve Resullullah’a kavuşmanın verdiği huzurla bir müddet burada kalmışlardır. Ancak daha sonra aldıkları manevî işaretler doğrultusunda ve Ahmed el-Bedevisi’nin kabrini ziyaret etmek arzusuyla istikametlerini Mısır Tanta’ya çevirmişlerdir. O dönemde Tanta şehrinde ün kazanmış Şeyh Tantavî (ö.?) ve Şeyh Neşâbî (ö.1338/1919) isimli iki zat şeyhlik vazifesi yapmaktadır. Bu iki şeyh efendi ile tanışma fırsatı bulan Şeyh Ebubekir Efendi ve Ahmed Baba bir müddet onların yanında kalarak sohbetlerinden istifade etme imkânı bulmuşlardır. Şeyh Ebubekir Efendi ve Hacı Ahmed Baba

⁶¹ Eskitürk, a.g.e., s.9.

⁶² Eskitürk, a.g.e., s.10; Erkoç, *Çorum’da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.239; Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, s.157; Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.47; Abdulhalim Durma, *Evliyalar Şehri Çorum*, Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2013, s.38.

icâzetlerini bu şeyh efendilerden almışlardır.⁶³ Bu iki şeyh efendi hakkındaki bilgi “Mısırlı Şeyhleri” başlığında işlenecektir.

Şeyh Ebubekir Efendi ve Hacı Ahmed Baba, seyahatlerini tamamladıktan sonra İstanbul’a dönmüşler, Meclis-i Meşâyih’ten dergâhlarını açmak için izin istemişlerdir. Bunun üzerine Şeyh Ebubekir Efendi’ye Çorum’da, Hacı Ahmed Baba’ya Erzurum Pasinler’de dergâhını kurması için izin ve yardım verilmiştir.⁶⁴ Böylece görev bölgelerine gidip irşad faaliyetlerine başlamışlardır.

Şeyh Ebubekir Efendi’nin hac yolculuğu hakkındaki sözlü rivayetler nesiller boyu aktarılagelmiştir. Son dönemde ise kaleme alınmaya başlanmıştır. Son döneme kadar sözlü olarak aktarılan rivayetlerde doğal olarak birtakım eksikliklerin ve başka bilgilerle çelişkilerin meydana gelmesi olağandır. Biz de bu ihtimali göz önünde bulundurarak elimizde var olan belgeleri karşılaştırmak suretiyle çelişkileri giderme çabasına girdik. Konuyla ilgili olan çelişkilerden biri de Şeyh Ebubekir Efendi’nin Rifâiyye tarikatının icâzetini kimden aldığı hususundadır. Tarikatın yazılı kaynaklarını temel alan eserlerde bu icâzetin Şeyh Tantâvî’den alındığından bahsedilmektedir.⁶⁵ Ancak şerîyye sicillerinde bu icâzet hakkında bahsedilenin aksine farklı bilgiler de mevcuttur. İlgili sicillerdeki ifadeler şöyledir:

“...dergâh-ı şerîf-i mezkûr meşîhat cihetinin uhdesine tevcîhi semâhatlü Şeyh Ebu’l Hüdâ Efendi Hazretleri’nin hulefâlarından tarîkat-ı aliyye-i Rufa’iyye meşâyihinden Çorumlu Reşâdetlü eş-Şeyh Ebubekir Efendi İbn-i el-Hâc Osman dâ’îleri tarafından istid’â olunmakla...”⁶⁶

“...efendimiz hazretlerinin müceddeden ihyâ-gerdesi olan üç bâb zâviye odası ile ve bir bâb kebîr semâhâne ve bir mikdâr avlu ve cümle kapısını muhtevî tarîkat-ı aliyye-i müşârun-ileyh meşâyih-i izâmından es-Seyyid Mehmed Ebû’l Hüdâ Efendi’den mücâz ve müstahlef sulahâ-i ecilleden post-nişin reşâdetlü Şeyh es-Seyyid el-Hâc Ebubekir

⁶³ Haksever, a.g.e., s.164.

⁶⁴ Mustafa Kara, “Üsküp Rifâi Tekkesi”, *Keşkül Dergisi*, S.28 (2013), s.36.

⁶⁵ Eski Türk, a.g.e., s.12; Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.52; Haksever, a.g.e., s.164.

⁶⁶ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:209, Hüküm No:434; Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:14, Sayfa No:157, Hüküm No:385.

Efendi ibn-i el-Hâc Osman ibn-i Ali medîne-i merkûmenin mahkemes-i şer'iyyesine mahsus olan odada ma'kud...'67

Bu belgeler Şeyh Ebubekir Efendi'nin Şeyh Ebu'l Hüdâ es-Seyyâdi'den de icâzet aldığını kanıtlar niteliktedir. Çünkü ilgili şeriyye sicillerinin birçoğunda Şeyh Ebubekir Efendi'den Ebu'l Hüdâ'nın halifesi olarak bahsedilmekte ve icâzetini de ondan aldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca bu kaynaklar dışında Şeyh Ebubekir Efendi'nin Tanta'da karşılaştığı ne Şeyh Tantâvî'nin ne de Şeyh Neşâbî'nin Rifâiyye meşâyihatından olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Aksine Şeyh Neşâbî'nin devrin Şâzeliyye şeyhlerinden biri olduğu bilinmektedir. Zira Şeyh Ebubekir Efendi'nin seyahatinde bu şeyh efendilerden beş tarikten icâzet aldığı, bunlardan birinin de Şâzeliyye icâzeti olduğu belirtilmiştir.⁶⁸ Şeyh Abdurrahim et-Tantavî'nin ise Rifâiyye şeyhi olup olmadığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Üstelik Şeyh Tantâvî, nakledilene göre Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (ö.1893)'nin halifeleri arasındadır.⁶⁹ Bu, onun Nakşibendilik tarikatının temsilcilerinden biri olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ebu'l Hüdâ Efendi dönemin tanınmış, önemli isimlerinden biridir. Ahmed er-Rifâî'nin soyundan gelmesinin yanında Rifâiyye'nin en güçlü temsilcilerinden biri olmuştur. Anadolu'nun da çeşitli şehirlerinde halifeleri olmuştur. Bu halifelerinden birinin de Çorumlu Şeyh Ebubekir Efendi'nin olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hüdâî Tekkesi'nde nefis terbiyesi görürken şeyhinin teşvikiyle çıktığı hac yolculuğunda, yol istikametinde olmadığı halde, üstelik etrafı yırtıcı hayvanlarla çevrili olmasına rağmen ısrarla Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin kabrine gitmek istemesini anlamlı kılmayı sağlayan bilgi de bu icâzet olmuştur. Ayrıca aktarılanlara göre Şeyh Ebubekir Efendi daha önce hiç Rifâî dergâhında bulunmamıştır. Ancak sözlü rivayetlerin aksine Rifâî tarikatını benimsemiş, âdâp ve erkânını uyguluyor ve biliyor olması İstanbul'daki yıllarında yolunun bu tarikata rastladığının bir başka göstergesi olmaktadır. Arşiv belgelerinin

⁶⁷ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376

⁶⁸ Eski Türk, a.g.e., s.12; Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.52.

⁶⁹ İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Sehâ Neşriyat, 1992, s.73.

ısrarla tekrar ettiği bu bilgi Şeyh Ebubekir Efendi ile Ebu'l Hüdâ Efendi'nin yollarının kesiştiğinin göstergesidir.

Şeyh Ebubekir Efendi'den bahseden sicillerin en eski tarihli 5 Cemaziyülevvel 1305/ 19 Ocak 1888 tarihli belgedir.⁷⁰ Bu belgede Şeyh Ebubekir Efendi'den bahsederken daima “Hacı Ebubekir Baba” ifadesi kullanılmıştır. Hâlbuki daha geç tarihli olan 1896, 1898, 1900 yıllarına ait sicillerde “Şeyh Ebubekir Efendi, Rifâî Postnişini Şeyh Ebubekir Efendi, Ebü'l-Hüdâ halifelerinden Şeyh Ebubekir Efendi” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. 1888 tarihli sicilde kendisinden “Hacı” olarak bahsedilmesine rağmen Rifâiyye tarikatının şeyhliğine dair herhangi bir bilgi verilmemesi Rifâiyye icâzetini bu hac seyahatinde almadığının bir başka kanıtıdır. Öyle görünüyor ki Şeyh Ebubekir Efendi Meclis-i Meşâyih'ten resmi şeyhlik vazifesini aldığı süreçte dayanak olarak kullandığı Ebü'l-Hüdâ'dan gelen icâzetini 1888'den dergâhın tamirine dair bildiğimiz en erken tarih olan 1896 yılına kadar olan süreçte almış ve 1898 yılında faaliyete geçen tekkesinin postnişinlik vazifesini üstlenmiştir. Mısır'dan aldığı icâzetleri sonraki süreçte kendisi tarafından daha ön plana çıkarılması ve dervişlere verilen icâzetlerin içeriğinde de silsilenin Mısır'a dayanmasından dolayı Ebü'l Hüdâ'dan gelen icâzetin teberrük amaçlı olduğu da düşünülmektedir.

a. Mısırlı Şeyhleri

Yaklaşık olarak yüz elli yıllık bir süre zarfını içine alan tarikatın silsilesinde ilk yer alan isim Muhammed b. Abdurrahim et-Tantâvî'dir. Tantavî, Şeyh Ebubekir Efendi'nin çıktığı uzun hac yolculuğunda zâhirî icâzetini aldığı şeyh olarak bilinmektedir. Mısır'ın Garbiye ilinin idari merkezi olan Tanta kentinde, Tantâvî Dergâhı'nda ikamet etmiştir. Konuyla ilgili rivayetleri içeren kaynaklar Tantâvî'nin Rifâî meşâyihinden olduğunu ve Şeyh Ebubekir Efendi'nin Rifâîlik başta olmak üzere Kâdiriyye, Bedeviyye, Dessukiyye ve Şâzeliyye icâzetlerini bu seyahatte aldığını iddia etmektedirler⁷¹ ancak daha önce bahsedildiği üzere arşiv belgelerinde Rifâîlik icâzetine dair farklı bilgiler de mevcuttur.

⁷⁰ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:11, Sayfa No:50, Hüküm No:104

⁷¹ Eski Türk, a.g.e., s.12; Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.52; Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşâyih*, s.159; Haksever, a.g.e., s.164.

Tantâvî hakkında elde edebildiğimiz bilgiler oldukça dar bir alandan ibarettir. Şeyh Ebubekir Efendi'nin yaşadığı yüzyılı dikkate aldığımızda Tantâvî'nin XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış bir şeyh efendi olduğunu anlıyoruz. Tantâvî hakkında elimize geçen en somut bilgi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî Hazretleri'nin halifelerinden olduğuna dairdir. İlgili bilgi şöyle aktarılmaktadır:

“Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî Hazretleri 1877 yılında ikinci bir hac yolculuğu yapmıştır. Hicaz'dan sonra Mısır'a gidip orada üç yıl kalmış Tanta ve Kahire'de Nâsırıyye, Câmiu'l-ezher ve Seyyidina Hüseyin camilerinde *Râmûz* okutmuş hatta orada kaldığı süre içerisinde *Râmûz*'u yedi defa hatmettirmiştir. Gümüşhânevî burada, Mısır Müftüsü Muhammed b. Sâlim Tamûm el-Menûfî, eş-Şeyh Cevdet, Seyyid Muhammed b. Abdurrahim et-Tantâvî, eş-Şeyh Mustafa b. Yusuf es-Sa'dî ve Şeyh Rahmetullah el-Hindî'ye tarikat hilâfeti vermiştir. Nitekim Tanta şehrinde hala faal bir Gümüşhânevî dergâhının bulunduğu rivayet olunmaktadır.”⁷²

Şeyh Ebubekir Efendi hakkında kullanılan 1888 tarihli şerhiye sicilindeki “Hacı” ifadesinden dolayı onun 1888 yılından önce hac yolculuğuna çıktığı anlaşılmaktadır. Ahmed Ziyaüddin'in de hac yolculuğunu 1880'de tamamladığını ve Tanta'daki dergâhın bu tarihlerde aktiflik kazandığı bilindiğine göre Şeyh Ebubekir Efendi ile Şeyh Tantavî'nin 1880'li yıllarda tanıştığı anlaşılmaktadır. Şeyh Ebubekir Efendi'nin yedi yıl süren hac yolculuğu da bu sırada gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Şeyh Ebubekir Efendi'nin Tanta'da konakladığı ve Şeyh Tantâvî ile karşılaştığı yer olarak bahsedilen “Tantâvî Dergâhı” ise Gümüşhânevî Hazretleri'nin çabalarıyla kurulduğu aktarılan dergâhtır.

Şeyh Ebubekir Efendi'nin Tanta'da karşılaştığı ve kendisinden icâzet aldığı diğer bir şeyh efendi ise Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî'dir.⁷³ Konuyla ilgili rivayetleri içeren tarikatın kaynağında bu isim “en-Nişâvî” şeklinde geçmektedir.⁷⁴ Şeyh Neşâbî 1267/1850 senesinde Mısır'ın Garbiye şehrinin Tanta kentinde dünyaya gelmiştir.⁷⁵

⁷² Gündüz, a.g.e., s.73.

⁷³ Bkz. Ekler Bölümü Ek-9: Seyyid Abdurrahim Neşâbî'nin Künyesi.

⁷⁴ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.52.

⁷⁵ F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions In Nineteenth Century Egypt*, Leiden: E. J. Brill, 1978, s.110.

Tanta’da irşad faaliyetlerini sürdürmüş ve hayatını bu şehirde geçirmiştir. Seyyid Neşâbî yaşadığı bölgede insanlar tarafından tanınmış olan bir Şâzeliyye şeyhidir. Kendisine “mürebbi’l-arifin: ariflerin yetiştiricisi” ve “mürşidü’s-sâlikîn: salıkların mürşidi” lakapları verilmiştir. Vefatına kadar uzun yıllar Tanta’da Şâzeliyye’nin önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Burada insanlar tarafından muhabbetle karşılanmış, itibar ve hürmet görmüştür. Bunun nedenleri arasında kâmil bir şeyh olmasının yanında sahih bir senetle soyunun Peygamber Efendimize dayanması da vardır.⁷⁶

Seyyid Neşâbî, Şâzeliyye tarikatının XIX. asırda yaşamış önemli temsilcilerinden biri olan Şeyh Ebu’l Muhâsin Kavukçi’nin (ö.1305/1887) halifelerindendir. Şeyh Ebu’l Muhâsin’in öğretileri Tanta ve çevre vilayetlerde Seyyid Neşâbî’nin azimli çalışmaları sayesinde yayılmış ve kabul görmüştür. Böylece Tanta, Neşâbî’nin davet merkezi haline dönüşmüştür. Kendisinden istifade etmek isteyen pek çok insan bu kente gelip, Neşâbî’ye biat ederek müridi olmuştur. Seyyid Neşâbî, Ahmed el-Bedevi’nin türbesinin zaviyedarlığını yapmış, ziyarete gelen insanlarla ilgilenmiş, onları ağırlayıp yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamıştır. Tüm mal varlığını bu yolda sarf etmiştir.⁷⁷ Nitekim onun bu husustaki cömertliği insanlar arasında nesiller boyu aktarılagelmiştir. Bu anlamda birçok menkıbe mevcut olup bunlardan biri şöyledir:

“Şeyh Neşâbî cömertçe tüm malını sarf edince bir müddet sonra Ahmed el-Bedevi’nin türbesini ziyarete gelenlere verecek bir şey bulamamaya başlamıştı. Bundan dolayı çok büyük bir hüzn ve hicap duyduğundan gizli bir şekilde Tanta’yı terk etme kararı aldı. Bu kararı verdiği gün Ahmed el-Bedevi’den manen izin almak amacıyla Ahmediyye camiye sabah namazına gitti. Namazdan sonra yola çıkmak üzereyken birisi onu durdurup ismini sorduktan sonra ona şöyle dedi : ‘Senin dergâhına büyük bir araba gönderdik. Bu arabada senin misafirlerine verebileceğin bir aylık erzak bulunuyor. İnşallah bu adet her ay devam edecek.’ Bunun üzerine Şeyh Neşâbî yola çıkmaktan

⁷⁶ Seyyid Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî’nin hayatına dair paylaşılan 11/04/2015 tarihli gönderi: <https://www.facebook.com/182190981968702/photos/a.182191871968613/390621327792332/?type=1&theater>

⁷⁷ Jong, a.g.e.,s.110.

vazgeçerek Allah’a şükretti. Ardından Ahmed el-Bedevi’nin dostlarına olan cömertliğini övdü.”⁷⁸

Şeyh Neşâbî sadece halk tarafından değil, âlim ve meşâyih tarafından da saygı duyulan bir insan olmuştur. Seyyid Neşâbî’nin çağdaşı olan Şeyh Muhammed el Kabir ile arasında geçen şu menkıbe ona duyulan sevgi ve muhabbetin bir göstergesi niteliğindedir:

“Seyyid Neşâbî ile Muhammed el Kabir arasında sıkı bir dostluk bağı bulunmaktaydı. Muhammed el Kabir, Seyyid Neşâbî’ye beslediği muhabbetten dolayı sıkça onun ziyaretine gider, sohbetlerinden istifade ederdi. Bu sık ziyaretler çevresindeki insanların da dikkatini çekti. Muhammed el Kabir’e bu ziyaretler hakkında sorulduğunda: ‘Ben Seyyid Neşâbî’ye her gidişimde onda Rasulullah’ı(s.a.v) görüyorum.’ diyerek cevap verirdi.”⁷⁹

Seyyid Muhammed b.Abdurrahim en-Neşâbî, 26 Safer 1338 / 20 Kasım 1919’da Tanta kentinin Sicar mahallesinde vefat etmiştir.⁸⁰ Vefatını takip eden bir kaç yıl içerisinde kabrinin üzerine türbe ve mescit inşa edilmiştir.⁸¹ Günümüzde de bu mescit ve türbe halen ayakta. ⁸² İnsanlar Neşâbî’nin vefat yıl dönümlerinde kabri başında dualarla anma törenleri düzenlemektedirler.

b. Çorum’da Rifâî Tekkesi

Çorum daima tasavvuf açısından zengin bir yapıya sahip olmuştur. Birçok mutasavvıf bu şehirde dergâhını kurmuş ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Şeyh Ebubekir Efendi de manevi eğitimini ve hac yolculuğunu tamamladıktan sonra İstanbul’da dönemin yetkililerine başvurup tekkesini açabilmek için yardım ve izin istemiştir. Bunun üzerine kendisine Çorum’da tekkesini açabilmesi için yardım ve izin

⁷⁸ Seyyid Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî’nin hayatına dair paylaşılan 11/04/2015 tarihli gönderi: <https://www.facebook.com/182190981968702/photos/a.182191871968613/390621327792332/?type=1&theater>

⁷⁹ Seyyid Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî’nin hayatına dair paylaşılan 11/04/2015 tarihli gönderi: <https://www.facebook.com/182190981968702/photos/a.182191871968613/390621327792332/?type=1&theater>

⁸⁰ Jong, a.g.e., s.110.

⁸¹ Bkz. Ekler Bölümü Ek-22: Seyyid Muhammed b.Abdurrahim en-Neşâbî’nin Kabri.

⁸² Şeyh Neşâbî’nin kabrine ait çekilmiş bir video: <https://www.youtube.com/watch?v=HS4rvy4x22w>

verilmiştir. Şeyh Ebubekir Efendi'ye Çorum'un Akpınar Mahallesi'nde bulunan, Abdibey Camii'nin bitişiğinde yer alan metruk binayı dergâh binası olarak göstermişlerdir. Lakin dergâh binası harap vaziyette olduğundan yenilenmesi gerekmektedir. Zira Osmanlı'nın son dönemlerinde siyasi nedenlerle bu tarz tekkelerin onarımına oldukça önem verilmiştir. Tekke sakinlerinin devlete müracaatı akabinde bu yapılar onarılmıştır.⁸³ Yapılan talepler üzerine dönemin padişahı tarafından bu bina tadilat edilip yeniden faaliyete açılmıştır.

Dergâhın yeniden inşasına dair ulaşabildiğimiz en eski tarihli sicilden anladığımız kadarıyla bu binanın tadilatı 1896 yılına kadar dayanmaktadır. Akpınar Mahallesi'nde bulunan dergâh 1896 yılında Sultan İkinci Abdülhamid Han tarafından yenilenmiştir. Şeyh Ebubekir Efendi de dervişlerin ihtiyaçları için bağını, bahçesini, değirmenlerini ve bakır kazanını bu dergâha vakfetmiştir.⁸⁴

Dergâh binasının tadilatına dair sicillerde geçen bilgiler şöyledir:

“Çorum Sancağı merkezi olan nefis-i medîne-i merkûme mahallâtından Akpınar Mahallesi'nde kâin meşhûr ve ma'lûmü'l-hudûd Sultan Gazi Abdülhamid Hân ibnü's-Sultani'l-Gazi Abdülmecid Hân ibnü's-Sultani'l-Gazi Mahmud Hân zâde'llâhu ömrehû ve ebbede saltanatehû efendimiz hazretlerinin müceddeden ihyâ-gerdesi olan üç bâb zâviye odası ile ve bir bâb kebir semâ'hâne ve bir mikdâr avlu ve cümle kapısını muhtevî...”⁸⁵

“Merkez-i livâ medîne-i Çorum mahallâtından Akpınar Mahallesi'nde kâin tarikat-ı aliyye-i Rifâ'îye'ye mahsûs dergâh-ı şerîfe bu kerre taraf-ı şeref-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden müceddeden ta'mîr ve ihyâ buyrulduğundan...”⁸⁶

Dergâhın içerisinde semâhânenin bulunması daha sonra bu tarıkatta ortaya çıkan zikir esnasında uygulanan sema âdetinin sebebinin de açıklar niteliktedir. Nitekim bu tarikatın şeyhlerinin ilk dönemlerden itibaren zikir meclisleri esnasında bir müridi halkanın ortasına çekip sema ettirmesi meşhur bir âdettir. Hâlbuki bu silsiledeki şeyhlerin

⁸³ Muharrem Varol, *İstılah Siyaset Tarikat*, 1.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s.149.

⁸⁴ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376

⁸⁵ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376

⁸⁶ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:14, Sayfa No:157, Hüküm No:385

uhdesinde Mevlevî icâzeti bulunmamaktadır. Lakin daha dergâhın kuruluş aşamasında dahi binasında bir semahanenin mevcut olması bu âdetin sonradan değil daha en başta ortaya çıktığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Vakfiye belgeleri muhteva açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedirler. Bu bilgiler ilgili kurum ve kişi hakkında birçok kapalı hususu açığa kavuşturmaktadır. Şeyh Ebubekir Efendi'nin vakfiyesinde kullandığı cümleleri de bize dergâhı hakkında pek çok bilgi vermektedir. Bu bilgiler bir asır sonra bile bu dergâh hakkında önemli bir yol haritası oluşturmaktadır.

Şeyh Ebubekir Efendi vakfiyesinde bağ, bahçe, değirmen gibi pek çok malını dergâha vakfedip şartlarını saymaktadır. Bu şartnameye göre Şeyh Ebubekir Efendi hayatta oldukça dergâhın ve vakfedilen yerlerin mutasarrıfı kendisi olacaktır. Vefatından sonra ise dergâh ve yanındaki evde hanımı Fatma bint-i Ali Bey ile “veled-i manevim” olarak adlandırdığı Ali İbn-i Ebubekir Efendi yaşayacaktır. Şeyh Ebubekir Efendi, vakfiyesinde kendisinden sonra bu dergâha postnişin olarak Ali İbn-i Ebubekir Efendi'yi tayin etmiştir. Ali Efendi'nin vefatından sonra ise dergâhın postnişini onun evlatlarından şeyhliğe ehil, Rifâiyye tarikatında halife olan, en salih ve en doğru kişi olacaktır. Ancak 1896 tarihli bu vakfiye haricinde Şeyh Ebubekir Efendi'nin halifeleri arasında bu zamana kadar ismi geçmemiş olan Ali Efendi'nin kim olduğu, daha sonra neden dergâhın postnişini olarak görev yapmadığı bilinmemektedir. Zira Şeyh Ebubekir Efendi'nin vefatına yaklaşan son yıllarında tanıştığı Ali Haydar (Müştak) Efendi'yi kendisine halife tayin ettiğini, vefatının akabinde bu dergâhın silsilesinin bu kolla devam ettiğini bilinmektedir. Öyle görünüyor ki 1896 yılından, Ali Haydar Efendi'nin Çorum'a geldiği 1920'li yıllara kadar geçen süre zarfında ya Ali İbn-i Ebubekir'in vefatı söz konusu olmuş ya da Şeyh Ebubekir Efendi'nin kendisinden sonra bırakacağı halife konusundaki fikri değişmiştir. Zira aynı vakfiyede Şeyh Ebubekir Efendi bu dergâhta kimin postnişin olup olmayacağı, azletme ve yükseltme hususlarında hayatta oldukça kendisinin karar vereceğini de şart koştur.⁸⁷

⁸⁷ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376

Şeyh Ebubekir Efendi vakfiyesinde sadece dergâhın idaresi konusunda şartlar koşmamış, dergâhının âdâp ve erkânı hakkında da bazı bilgiler vermiştir:

“...beher Cuma ve isneyn geceleri seccâde-nişîn bulunan meşâyih-i kirâm zâviye-i mezbûrede it’âm-ı fukarâ ederek salât-ı işâyı tevhîdhâne-i zâviyede ba’de’l-edâ Hazret-i Pîr eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed er-Rifâî kaddese sırrahu’l-âlî Hazretleri’nin tarikat-ı şerîfe-i Ahmediyeleri ve e’izze-i kiramının usûl ve erkânı üzre ber nehc-i şer’i şerîf zikrullâh ideler ve hitâm-ı ezkâr-ı şerîfede du’â-yı devâm-ı ömr u şevket ü saltanat-ı hazret-i pâdişâhî ve muvaffakiyet ve nusret-i cenâb-ı şehriyârî ve selâmet-i âmme-i muvahhidîn içün hayr du’â edeler ve mukabele-i ezkâr-ı ilâhiyede mev’ûd-ı ucûr ve hasenât rûh-ı hâtimü’l-enbiyâ ve resûl-ı hüda hazret-i Ebu’l-Kâsım Muhammed Mustafa sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimize ve cemî’i ervâh-ı rûsul ve enbiyâ-i izâm alâ nebiyyinâ ve aleyhimû’s-salavâtu ve’s-selâm ve âl ve ashâblarının ervâhına ve pişvâ-yı tarikat-ı cenâb-ı Pîr eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed er-Rifâî kaddese sırrahu’l-âlî ve kâffe-i sâdât ve meşâyih-i rifâiyye ervâhına ve ben fakirin vefatımdan sonrada rûh-ı âcizâneme ve bi’l-cümle ehl-i tevhid imân ervâhına ihdâ oluna...”⁸⁸

Şeyh Ebubekir Efendi’ye daha sonraki süreçte bu dergâhın postnişini olduğundan geçimini sağlayabilmesi için Çorum İdari Muhtesibi’nden yüz kuruş maaş tahsis edilmiştir.⁸⁹ Şeyh Ebubekir Efendi 1928 yılına kadar dergâhın postnişini olarak görevine devam etmiştir.⁹⁰ Ancak bizzat kendisine ait yazılı bir eser mevcut değildir. Lakin dergâhın ve dervişlerin ihtiyaçları için ayrı tarihlerde oluşturduğu iki adet vakfiyesi ona ait tek yazılı belgelerdir. Belgenin giriş kısmı şükür ve salâtüselâm ile başlamaktadır. İlgili vakfiye belgesindeki ifadeler şu şekildedir:

“Hacı Bekir Baba’nın Vakfiyesidir. Hamd-i mevfûr ve şükr-i nâ-mahsûr ol vâkıf-ı serâ’ir-i umûr ve kâşif-i zamâ’ir-i cumhûr olan hudâvend-i şükûr tekaddeset zâtühû an-ihâtati’d-derk ve’s-şu’ûr hazretlerinin dergâh-ı âmme-i masnû’âtı hikmet-i şamilesiyle ihtirâ’ edüp husûsan hilkat-i âdemi ketm-i âdemden ahsen-i takvîmde inşâ ve ashâb-ı

⁸⁸ Çorum Şer’iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:226, Hüküm No:480.

⁸⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): BEO., Bab-ı Ali Evrak Odası, Dosya No:1631,Gömlek No:122254; Bkz. Ekler Bölümü Ek-3: Şeyh Ebubekir Efendi’ye Yapılan Maaş Tahsisine Dair Belge.

⁹⁰ Bkz. Ekler Bölümü Ek-4: Şeyh Ebubekir Efendi’nin Halvet Asası.

hayrât ve hasenât envâ'ı ni'am-ı dünyeviye ve uhreviye ihdâ eyledi ve dürûd-ı amîmu'l-vürûd-ı nâ-ma'dûd ol sâhib-i makâm-ı mahmûd olan habîbullâh-ı mahrem-i harem-i "lî ma'a'llâh" efdal-i efrâd-ı beşer şefî'i usât-ı rûz-ı mahşer sultan-ı enbiyâ resûl-i kibriyâ Muhammedenü'l-Mustafa efdalü's-salavat ve ekmelü't-tahiyyât hazretlerinin bârgâh-ı Hudâ'nın metâf-ı şefâ'at-ittisâflarıyla ithâf ve ihdâ kılınur ki şefî'i usât ve kıble-i ashâb-ı himmetdir ve lü'lü-i teslîmât ve dürer-i tekrîmât merâkîd-ı münevvere-i rıyâz-ı meşâhid-i aliyye-i celîleleri cânibine olsun ki nizâm-ı benî Adem onun şerî'atı ile sâbit ve tevfrika münâdîlerdir rıdvânullahi aleyhim ecma'în..."⁹¹

Dergâhın yenilenmesinden sonra da vakfedilen yerleri artmaya devam etmiştir. Ebu'l Hüdâ'nın halifelerinden olan, "selef-i dâ'iyânem" olarak adlandırdığı, Mehmet Nazif Efendi tarafından da bu dergâha yardımlarda bulunulmuştur. Bu vakfiyeye göre Mehmet Nazif Efendi'ye ait olan bağ, cehrilik, değirmen ve bunların gelirleri Şeyh Ebubekir Efendi'nin dergâhına bağışlanmıştır. Şart olarak ise gelip geçen fukaraların yemek ihtiyaçlarına sarf olunması sunulmuştur.⁹²

Şeyh Ebubekir Efendi zamanla Çorum halkı tarafından oldukça tanınmış biri haline gelmiştir. Bu ünü onun kâmil bir şeyh olmasının yanında Rifâî burhanı icra etmesine de dayanmaktadır. Nitekim Şeyh Ebubekir Efendi, Çorum'un kent merkezinde yer alan Saat Kulesi'nin önünde birçok kez şiş, ateş ve kılıç burhanları icra etmiştir. Bu gösterilere halkın yanı sıra dönemin önemli şahsiyetleri, özellikle de şeyh efendiler iştirak etmiştir. Gösteriler hakkında menkıbeler günümüze kadar söylenegelmiştir. Bu menkıbelerden biri şöyledir:

"O zaman Çorum'da on bir tane şeyh bulunup dokuzunun dergâhı varmış. Mübarek günlerde hükümet erkânı, müftü, âlimler ve halk toplanır, ateş, kılıç ve şiş burhanı yaparlar, kaside ve ilahiler söylerler, dini sohbetler yaparlarmış. Bir gün on şeyh bir araya toplanır: "Her zaman burhanı Hacı Bekir Baba yapıyor, biz niçin yapmıyoruz?" derler. Bu konuşma Hacı Bekir Baba'nın kulağına gidince yine bir başka gün kalabalık saatin

⁹¹ Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376.

⁹² Çorum Şer'iyye Siciller (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:209,Hüküm No:434.

etrafına toplanınca Hacı Bekir Baba şeyhlere yönelerek: ‘ Buyurun bugün burhanı siz yapın.’ der. Hepsi sükût eder. Burhanı yine Hacı Bekir Baba yapar.”⁹³

Şeyh Ebubekir Efendi, 1928 yılında vefat edince bu tekkenin şeyhliğini Ali Zöngür Efendi’ye bırakmıştır.

B. ŞEYH ALİ HAYDAR ZÖNGÜR EFENDİ

1. Hayatı

Şeyh Ali Haydar Efendi⁹⁴ 1888 yılında Gürcistan’ın Ahıska şehrinde dünyaya gelmiştir. Annesi adı Güleser Hanım, babası ise Mahmud Müştak Efendi’dir. Babasının adından dolayı Ali Efendi hakkında “Müştak ” lakabı kullanılmıştır. Nüfusta ise ismi Ali Zöngür olarak geçmektedir. I. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu zorlu şartlar Ali Efendi’yi memleketi Ahıska’dan ayrılmak zorunda bırakmıştır. Bu nedenle ilk olarak Erzurum’a göç etmiştir. Erzurum’da bir müddet kaldıktan sonra Çorum’a gelmiştir.⁹⁵

Şeyh Ali Haydar Efendi, Şeyh Ebubekir Efendi’nin aracı olmasıyla 1924 yılında Makbule Hanım’la evlenmiştir. Bu evlilikten Gülizar ve Zehra isimlerinde iki kızı, Şükrü ve Ali Rıza isimlerinde iki oğlu dünyaya gelmiştir. Makbule Hanım Kasım 1957 tarihinde vefat etmiştir. Kızı Gülizar ise 1932 yılında altı yaşındayken vefat etmiştir.⁹⁶ Oğlu Ali Rıza Zöngür ise öğretmenlik yaparak geçimini sağlamıştır. Kabri, Çorum Ulu Mezarlık’ta Şeyh Ali Haydar Efendi’nin yanı başındadır. Mezar taşında “Şeyh Ali Haydar Efendi’nin Mahdumu Öğretmen Ali Rıza Zöngür” yazmaktadır.

Şeyh Ali Haydar Efendi, sert ve heybetli bir duruşa sahip ciddi birisi olarak tanınmıştır. Geçimini bostancılık yaparak sağlamış bu nedenle kendisine “Bostancı” lakabı verilmiştir.⁹⁷ Halifesini ilan ettikten kısa bir müddet sonra 4 Şubat 1957 tarihinde

⁹³ Eskiürk, a.g.e., s.15.

⁹⁴ Bkz. Ekler Bölümü Ek-7: Şeyh Ali Haydar Zöngür Efendi.

⁹⁵ Erkoç, *Tasavvuf Gelenegi ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, s.165.

⁹⁶ Abdulhalim Duman, “*Bostancı Ali Efendi Hazretleri*”, 01/10/2018: <https://www.evliyalar.net/bostanci-haci-ali-efendi-hazretleri/>

⁹⁷ Eskiürk, a.g.e., s.30; Süleyman Ömür, *Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.17.

vefat etmiştir. Cenaze namazı büyük bir kalabalık eşliğinde Çorum Ulu Cami’de eda edilmiştir. Ardından Çorum Ulu Mezarlık’taki Şeyh Ebubekir Efendi’nin kabrinin yanına defnedilmiştir.⁹⁸

2. Tasavvufa İntisabı ve İcâzet Alışı

Şeyh Ali Haydar Efendi, Çorum’a geldiğinde kendini tasavvufi bir yaşantının içerisinde bulmuştur. İlk olarak 1920’li yıllarda Çorum’da Nakşibendiyye şeyhi olarak vazife yapan Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi’ye intisap etmiştir. Nasibinin bu dergâhta olduğunu düşünen Ali Haydar Efendi çeşitli haller yaşamaya başlamıştır. Nitekim aldığı mânevî işaretler Şeyh Ali Haydar Efendi’ye nasibin bu dergâhta olmadığını göstermiştir.

Ali Haydar Efendi’nin Şeyh Ebubekir Efendi’ye biatı gördüğü bir rüya üzerine olmuştur. Şeyh Ebubekir Efendi, Şeyh Ali Haydar Efendi’ye rüyasında ayağına bir zincir takmak suretiyle Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi’nin kapısından sürüklemiş, Abdibey Cami’nin bitişiğindeki Rifâî Tekkesi’ne çekmiştir. Ali Efendi uyandığında bu rüyayı Çerkez Şeyhi’ne anlatmıştır. Zincirlerin izlerini gösterip hala acısını hissetmeye devam ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Çerkez Şeyhi, Şeyh Ali Haydar Efendi’ye nasibinin bu dergâhta olmadığını söylemiş ve onu Şeyh Ebubekir Efendi’ye intisap etmesi için göndermiştir. Şeyh Ali Haydar Efendi, bizzat Şeyh Ebubekir Efendi tarafından tekkede karşılanmıştır. Hatta Ebubekir Efendi’nin ona kendisini rüyasında sürüklettiği için bir lâîfe yaptığı da rivayet olunmuştur.⁹⁹

Tekke ve zaviyelerin 1925 yılında kapatılmasının ardından şeyh efendiler için zor bir süreç başlamıştır. Öyle ki bu insanlar için faaliyet alanı oldukça daralmıştır. Mecliste bazı milletvekilleri tarafından tekkeler, tarikatlar ve şeyh efendiler hedef tahtasına haline getirilmiştir.

Rize mebusu Ekrem Bey : “... Artık bundan sonra şeyh ve tekke ismi kalmayacaktır. Bunu görmekle mesudum... Öyle meseleler vardır ki milletler münakaşa etmez, muhakeme etmez, yıldırımlar saçarak hükmünü verir”¹⁰⁰ şeklindeki meclis

⁹⁸ Erkoç, *Çorum’da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.252.

⁹⁹ Erkoç, *Tasavvuf Gelenegi ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, s.166.

¹⁰⁰ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 2.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010, s.261.

konusmasındaki sözlerinde tarikat ehli olanlara ve tekkelere karşı alınan cepheyi gözler önüne sermiştir.

Şeyh Ebubekir Efendi, şartların tekke ve tarikatlar için oldukça sıkıntılı olduğu böyle bir dönemde kendisine halife bulmakta zorlanmıştır. Halk din adına olan birçok şeyden uzak durmak zorunda kalmıştır. Ağır cezai yaptırımlar böyle bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Şeyh Ebubekir Efendi, seyrüsülûkunu tamamlamış olan Ali Haydar Efendi'nin şeyhlik görevini layıkıyla yerine getirebileceği kanaatine varmıştır. Artık seksenli yaşlarında olan Şeyh Ebubekir Efendi, yaşlılıkla birlikte gelen rahatsızlıklarla mücadele etmektedir. Bu nedenle oldukça bitkin ve hasta vaziyettir. Bir süredir yetiştirdiği Şeyh Ali Haydar Efendi'yi yanına çağırarak kendisinden sonra onu halife olarak tayin etmiştir.

Şeyh Ebubekir Efendi'nin vakfiyesinde kendisinden sonra dergâha postnişin olarak mânevî evladım dediği Ali bin Ebubekir'i tayin ettiği halde neden daha sonra Şeyh Ali Haydar Efendi'ye bu görevi tevdi ettiği bilinmemektedir. Ancak Ali bin Ebubekir'in isminin ileriki süreçte hiçbir yerde geçmemiş olması onun bu yıllara yetişemeyip vefat ettiği olasılığını kuvvetlendirmektedir.

3. İrşadı ve Halifeleri

Şeyh Ali Haydar Efendi temsil ettiği yolu yaşatmak, insanlara dini anlatabilmek ve Hakk'ı zikrettirmek amacıyla büyük bir mücadele vermiştir. Şeyh Ali Haydar Efendi'nin dergâh adına herhangi bir faaliyeti açıktan yapmaya imkânı olmamıştır. Bu nedenle insanlarla iletişim kurmak amacıyla ticaret bahanesiyle eline aldığı ceketlerle köy köy gezmiştir.¹⁰¹ Dışarıdan bakanların sadece bir satıcı olarak gördüğü Şeyh Ali Haydar Efendi'nin tek amacı İslâm'ı anlatmak ve yaşatmak olmuştur. Sohbet etme fırsatı bulduğu her insana daima Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına karşı hassas olunması gerektiğini vurgulamış, Peygamber Efendimizin sünnetlerini insanlara aktarmaya gayret göstermiştir. Ayrıca dergâhı açısından tasavvufî hayatı canlı tutabilmek için büyük bir çaba içerisine girmiştir.

¹⁰¹ Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.252.

Bir müddet dinî ve tasavvufî faaliyetlerine bu şekilde devam eden Şeyh Ali Haydar Efendi, daha sonra Çorum'da bir bostan satın almıştır. Artık dergâhın sohbet ve zikir halkasının kurulacağı merkez bu tarla olacaktır. Nitekim Şeyh Ali Haydar Efendi, müridleriyle birlikte sık sık bu tarlada buluşmuştur. Müridlerine bu tarlada dinî ve tasavvufî sohbetler vermeye başlamış böylece dönemin zor koşullarından bir nebze de olsa kendilerini soyutlama imkânı bulmuşlardır. Zira dışarıdan bakanlar onların tarla ile meşgul olduğunu sanarak hiçbir şekilde şüphelenmemişlerdir. Uzun bir dönem faaliyetlerini bostanda sürdürdüğü için “Bostancı” lakabıyla ün kazanmıştır.¹⁰²

Şeyh Ali Haydar Efendi ile birlikte tarikata Nakşibendî neşve dâhil olmuştur. Ali Efendi'nin Nakşibendî tarikatının icâzetini Esad Erbîlî'den (ö.1931) aldığına dair rivayetler mevcuttur. Bu icâzetin teberrüken alındığından bahsedilmektedir.¹⁰³ Böylece Şeyh Ali Haydar Efendi'nin altı tarikattan icâzeti olmuştur. Bunlar Rifâiyye, Kâdiriyye, Bedeviyye, Dessukiyye, Nakşibendiyye ve Şâzeliyye tarikatlarıdır.

Şeyh Ali Efendi, üç kişiye halifelik icâzeti vermiştir. Bu üç kişiden biri de Mustafa Anaç Efendi'dir. Ancak Hacı Mustafa Anaç, diğer halifelerden farklı olarak Çorum'daki merkez dergâha postnişin olarak bırakılmıştır. Bu konudan Mustafa Anaç Efendi'nin damadı Galip Kuşçuoğlu şu şekilde bahsetmektedir:

“Hacı Mustafa Anaç Efendi manevi vazifesini şeyhi Hacı Ali Hazretlerinden almıştır. Hacı Ali Efendi'nin tebliği ve açık zuhurat emr-i ilâhinin tebliği kalabalık şahitler huzurunda olmuş ve altı tarikten izn-i icâzeti kendisine takdim edilmiştir.”¹⁰⁴

Şeyh Ali Haydar Efendi büyük zorluklarla mücadele etmek suretiyle dergâhına uzun yıllar hizmet etmiştir. Vefatına kadar olan süreçte toplamda üç kişiye halifelik icâzeti vermiştir. Halifelerinden Mustafa Anaç Efendi, Çorum'daki dergâha postnişin olarak merkez tekkeyi temsil etmiştir.

¹⁰² Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.251.

¹⁰³ Şeyh Zâkir Kümbül Efendi ile Çorum'da yapılan 7.12.2019 tarihli mülakattan faydalanılmıştır.

¹⁰⁴ Galip Hasan Kuşçuoğlu, *Metafizik II*, 1. b., Antalya: Kuşçuoğlu Vakfı, 2003, s. 38.

a. Uludereli Mehmed Efendi

Uludereli Mehmed Efendi (ö.1964) hakkında yeterli bir bilgi kaynağı bulunmamaktadır. Ona dair bilinenler daha çok sözlü olarak aktarılanlardan ibarettir. Tasavvufla ilk ilişkisi Şeyh Ali Haydar Efendi'ye biat etmesiyle başlamıştır. Şeyhi tarafından önce nakiplik, bir müddet sonra ise nakîbü'n-nükabâlık icâzetleriyle vazifelendirilmiştir. Çorum İskilip'te Rifâiyye tarikatının yaygınlaşması ve tanınması için büyük bir gayret göstermiştir.

Uludereli Mehmed Efendi ile Şeyh Mehmed Tıǧlıoğlu (ö.1964) aynı dönemde İskilip'te vazife yapmışlardır. Biri Rifâî dergâhını temsil ederken diğeri ise Kâdirî dergâhını temsil etmiştir. Bu iki şeyh efendi arasında sıkı bir dostluk bağının bulunduğu bahsedilmektedir. Nitekim Mehmed Tıǧlıoğlu Efendi'nin Uludereli Mehmed Efendi'ye teberrüken bir icâzet verdiği bilinmektedir. Bu sayede hem Kâdirî-Hâlisî hem de Rifâiyye tarikatlarından icâzetli olmuştur. Bu büyük velî 1964 yılında vefat etmiş ve İskilip Hacı Karanî Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁰⁵

b. Terzi Mehmed Efendi

Terzi Mehmed Efendi, 1910 yılında Çorum İskilip'te dünyaya gelmiştir. Babası Ali Efendi Çanakkale şehitlerindendir. Adından da anlaşılacağı üzere terzi olan Mehmed Efendi, babasının vefatından dolayı çok küçük yaşlardan itibaren bu mesleğe yönelmiştir.

Mehmed Efendi 18 yaşlarına geldiğinde Şeyh Ali Haydar Efendi'ye intisap etmiştir. Daha sonra dergâhta nakîbü'n-nükabâ vazifesine kadar yükselmiştir. Nihayetinde Ali Haydar Efendi'den Rifâiyye icâzeti almış ve halifesi olarak vazifesini icraya başlamıştır.

Terzi Mehmed Efendi, iri yarı, heybetli ancak mütevazı kişiliğiyle tanınmıştır. 1975 yılında hastalanmış ve bir müddet sonra vefat etmiştir. Kabri Çorum Mutaflar Kabristanı'ndadır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Muhammed Aksoy Beyefendi ile Kırıkkale'de yapılan 7.12.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir.

¹⁰⁶ Muhammed Aksoy Beyefendi ile Kırıkkale'de yapılan 27.10.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir.

c. Şeyh Mustafa Anaç Efendi

Mustafa Anaç Efendi, Ali Haydar Efendi'nin en son vefat eden halifesidir. Abdullah Efendi'nin de şeyhi olması hasebiyle tezimizin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle Mustafa Anaç Efendi hakkında aşağıda detaylıca bilgi verilecektir.

C. ŞEYH MUSTAFA ANAÇ EFENDİ

1. Hayatı

Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin doğum tarihine dair ihtilaflı bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda onun 1317/1900 yılında doğduğundan bahsedilmektedir¹⁰⁷ ancak bu tarihi 1884 olarak veren kaynaklar da bulunmaktadır.¹⁰⁸ Doğum tarihi hakkında verilen bilgiler çelişkili olsa da doğru olan tarihin 1900 olduğu daha muhtemeldir. Zira bu tarih Mustafa Efendi'nin evlendiği ve askere gittiği senelere daha uygundur.

Şeyh Mustafa Efendi, Çorum'un Çöplü Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmet, annesinin adı Asiye'dir. Annesi daha o çok küçük yaşlarda iken vefat etmiştir. Babası Mehmet Efendi'nin asıl mesleği berberlik olup ancak bunun yanında fahri camii imamlığı da yaptığı bilinmektedir.¹⁰⁹

Mehmet Efendi Çorum'da ikamet eden Rifâî şeyhi Abbas Külâhi'nin dervişlerindendir. Aynı zamanda dergâh çavuşudur. Mehmet Efendi hakkında Şeyh Abbas Külâhi'nin “En sadık dervişim o idi.” ifadesini kullandığı nakledilmiştir.¹¹⁰ Babasının tasavvufla iç içe oluşu küçük yaşlardan itibaren Mustafa Efendi'nin de bu alana ilgi duymasına sebep olmuştur. Çocukluğunda babasıyla birlikte Şeyh Abbas Külâhi'ye hizmet etmiş sık sık ziyaretine gitmiştir.

¹⁰⁷ Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayih*, s.170.

¹⁰⁸ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.44; Durma, a.g.e., s.53.

¹⁰⁹ Miyase Aydın, *Galip Hasan Kuşçuoğlu'nun Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 20; Galip Hasan Kuşçuoğlu, *Metafizik I*, Antalya: Kuşçuoğlu Vakfı, 2003, s.91.

¹¹⁰ Rukiye Temiz, *Çorumlu Mustafa Anaç Efendi'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2002, s. 16.

Şeyh Mustafa Efendi küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip hafız olmuştur. Hocasının Batumlu Hafız Yusuf Efendi olduğu bilinmektedir¹¹¹ ancak fahri imamlık vazifesi yapan babası Mehmet Efendi de onun tahsil hayatında önemli bir yer kaplamıştır.

Şeyh Mustafa Efendi'nin iki kardeşi olmuştur. Kız kardeşi Ayşe Hanım daha gelinlik çağda verem hastalığına yakalanarak vefat etmiştir. Erkek kardeşi Lütfü Bey ise askerliğini yapıp memleketine dönünce aniden vefat etmiştir. Lütfü Bey'in geriye sadece bir kız çocuğu kalmıştır.¹¹²

Şeyh Mustafa Efendi'nin çocukluk dönemlerinde Osmanlı Devleti büyük buhranlar içerisindeydi. I. Dünya Savaşı başlayıp seferberlik ilan edilince Mustafa Efendi de askere alınmıştır. Bu savaş sırasında ayağından yaralanmıştır. Askerden döndükten sonra bir müddet İstanbul'da otel işletmecisi olarak çalışmıştır. Ancak daha sonra babasının ısrarlarından dolayı Çorum'a dönmek zorunda kalmıştır. Çorum'a döndüğü yıllarda sabahçı kahvesi işletmeye başlayan Şeyh Mustafa Efendi burayı adeta bir medrese haline getirmiştir. Bu kahvehane ileriki süreçte onun şeyhiyle tanışmasına vesile olmuştur.¹¹³

Mustafa Efendi Çorum'a döndükten bir müddet sonra 1921 yılında akrabası olan Fatma Hanım ile evlenmiştir. Fatma Hanım, Çorum Merkez İlçe Bozboğa köyündendir.¹¹⁴ Mustafa Efendi'nin bu evlilikten dört evladı dünyaya gelmiştir. Hafız olduğu bilinen oğlu Halis Mithat on altı yaşındayken vefat etmiştir. Diğer oğlu Abdullah bir buçuk yaşında, bir diğer oğlu ise henüz ismi koyulmadan çok küçük yaşta vefat etmiştir. Bunlar dışında Mustafa Efendi'nin kendisinden sonra vefat eden tek evladı Fatma Hanım'dır.

Fatma Hanım 1923 yılında Çorum'da dünyaya gelmiştir. Şeyh Galip Kuşçuoğlu ile 1939 yılında evlenmiştir. Bu evlilikten yedi kız bir erkek evladı dünyaya gelmiştir. Şeyh Mustafa Efendi kızını Galip Efendi'ye verirken: "Belirli köklü aile, kızımı Çorum'dan başka yere götürmez" düşüncesiyle vermiştir. Fatma Hanım kadınlara sohbetler veren

¹¹¹ a.g.e., s. 16.

¹¹² Temiz, a.g.e., s. 16.

¹¹³ Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.254.

¹¹⁴ Temiz, a.g.e., s.16.

tasavvuf ehli birisi olarak bilinmektedir. 9 Eylül 2004 yılında vefat etmiştir. Cenazesine on bin kişi kadar büyük bir kalabalık iştirak etmiştir.

Mustafa Efendi oğlu Halis'in vefatından sonra torunu Aysema'yı alıp büyüttmüştür. Kardeşi Lütfü Bey'in kızı Hatice Hanım'a da babalık yapmıştır. Mustafa Efendi'nin Ferdane, Güldane ve Emine adında da üç tane evlatlık kızı vardır. Onları öz evladı gibi görüp büyüttmüştür.¹¹⁵

Şeyh Mustafa Efendi insanların kalbini kırmamaya dikkat etmiş, kimseden emir vererek bir şey istememiştir. İnsanlara karşı sevgi ve muhabbet beslemiştir. “Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek” anlayışını hayatının merkezine yerleştirmiş, tek derdi ilahi rıza olmuştur. Bu anlamda uzun yıllar hiçbir karşılık beklemezsizin birçok dergâha hizmet etmiştir. Ümmetin derdiyle dertlenmiş, insanlara doğru yolu göstermek için her zaman mücadele etmiştir. Hayatını şeriata ve tarikata sıkı sıkıya bağlı bir şekilde devam ettirmiştir. Mustafa Anaç Efendi'nin kişiliği hakkında damadı Şeyh Galip Kuşçuoğlu şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

“Mustafa Efendi feleğin çemberinden geçmiş, tasavvufi bilgisi yeterli ancak turuk-
1 aliyyeye sonradan katılmış katı kuralların koruyucusuydu.”¹¹⁶

Şeyh Mustafa Anaç 1984 yılında bağırsak kanseri hastalığına yakalanmıştır.¹¹⁷ Başka bir rivayete göre ise böbreklerinden rahatsız olmuştur. Bu süreçte Mustafa Efendi'ye ağrılarından dolayı sürekli yüksek dozda ağrı kesiciler yapılmak zorunda kalınıyordu. Hastalığın iyice ağırlaştığını duyan müridleri Şeyh Mustafa Efendi'nin evine akın etmişlerdi. Bu halde iken eylül ayında ism-i celal zikrini tekrar ederek vefat etmiştir. Cenaze namazı büyük bir kalabalık eşliğinde Çorum Ulu Cami'de eda edilmiştir. Ardından Çorum Ulu Mezarındaki Şeyh Ebubekir Efendi'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Temiz, a.g.e., s. 17.

¹¹⁶ Kuşçuoğlu, *Metafizik II*, s. 153.

¹¹⁷ Mehmet Fatih Birgül, *Edeb Yâ Hû*, 2.b., Bursa: Emir Buhari Derneği Yayınları, 1996, s.5.

¹¹⁸ Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.259.

2. Tasavvufa İntisabı ve İcâzet Alışı

Şeyh Mustafa Efendi'nin tasavvufa olan ilgisi çok küçük yaşlardan itibaren başlamıştır. Babasının bir Rifâî müridi olması onun bu alana olan ilgisinin oluşmasında önemli bir etkindir. Çorum şehrinin kültürel yapısı da onun tasavvufla iç içe olmasının bir başka sebebidir. Çünkü Çorum her zaman tasavvufi hayat açısından oldukça zengin bir merkez olmuştur.

Şeyh Mustafa Efendi'nin tarikatlarla ilk ciddi ilişkisi ise gençlik yıllarında İstanbul'da başlamıştır. Şeyh Mustafa Efendi tasavvufa olan ilgisinden dolayı İstanbul'daki yıllarında intisap edebileceği kendi meşrebine uygun bir şeyh ve dergâh arayışı içerisinde olmuştur. Bu sırada Nakşibendi şeyhlerinden Hacı Ali Haydar Efendi (ö.1960) ile tanışma fırsatı bulmuştur. Ali Haydar Efendi'ye duyduğu hürmet ve sevgiden dolayı sık sık ziyaretlerine giderek sohbetlerinden faydalanmıştır. Böylece ilk tasavvufî zevki Ali Haydar Efendi'nin sohbetlerinde tatmıştır.¹¹⁹

Şeyh Mustafa Efendi'nin Çorum'da çay ocağı işlettiği yıllarda tasavvufa olan ilgi ve alakası giderek daha da artmıştır. Şeyh Ebubekir Efendi bir gün onu iş yerinde görüp dergâhına davet etmiştir. Bu daveti kırmayan Mustafa Efendi, bundan sonra Şeyh Ebubekir Efendi'ye biat etmiş ve hayatının geri kalan kısmına bir Rifâî müridi olarak devam etmiştir. Şeyh Ebubekir Efendi'nin vefatının ardından ise halifesi Şeyh Ali Haydar Efendi'ye biat etmiştir.

Şeyh Mustafa Efendi'nin hayatının büyük bir kısmı Şeyh Ali Efendi'nin hizmetinde geçmiştir. Bostancı Ali Efendi, 1955 yılında onu halife tayin etmiş, ancak müridleri arasında ilan etmemiştir. Vefatına yakın günlerde ise dergâha Şeyh Mustafa Efendi ve birkaç müridinin davet edilmesini istemiştir. Bundan haberdar olan yüze yakın mürid Ali Efendi'nin evine akın etmiştir. Şeyh Ali Efendi, dervişlerine Şeyh Mustafa Efendi'yi halife tayin ettiğini duyurmuştur.¹²⁰

¹¹⁹ Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*, s.254.

¹²⁰ Erkoç, *Tasavvuf Gelenegi ve Çorum'da Son Devir Meşayih*, s.172.

Şeyh Ali Efendi, Mustafa Efendi'yi halife tayin ettiğini: “Emaneti ehline teslim ettim, artık ona gidersiniz.” diyerek ifade etmiştir. Böylece tarikatın irşad vazifesini 1957 senesinde Mustafa Efendi üstlenmiştir. Uzun yıllar bu vazifeyi icra etmiştir.

Hacı Mustafa Efendi postnişin olduktan sonra işletmekte olduğu sabahçı kahvesini kapatarak tüm mesaisini şeyhliğini yaptığı dergâhına adamıştır. Büyük bir hizmet aşkıyla bu uğurda gece gündüz çalışmıştır. Evini¹²¹ de bu amaçla adeta bir dergâha dönüştürmüş vefatına kadar geçen süre içerisinde birçok mürid yetiştirmiştir.

Mustafa Efendi'nin şeyhlik vazifesinin ilk yıllarında 1960 ihtilali gerçekleşmiştir. İhtilal döneminde birçok cemaat ve tarikat önderinin özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Özgürlüğü elinden alınan şeyhlerden biri de Hacı Mustafa Efendi'dir. Bu hapis hayatı onu dinini anlatmaktan alıkoymamış, burada geçirdiği süre boyunca hem mahkûmlara hem de hapishane görevlilerine irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Suçsuz olduğu anlaşıp serbest bırakıldığında, hapishaneden ayrılırken arkasında kendisini seven birçok insan bırakmıştır. Hatta Mustafa Anaç Efendi'nin sözlerinin ve yaşantısının tesir ettiği cezaevinde namaz kılanlar çoğalmış bu nedenle yeni abdest yerleri yapılmıştır.¹²²

3. Halifeleri Ve Kendisinden Sonra Öne Çıkanlar

Hacı Mustafa Efendi şeyhlik yıllarında¹²³ pek çok mürid yetiştirmiştir. Bu müridleri içerisinde manevi anlamda yol alabilmiş kişiler de olmuştur. Şeyh Mustafa Efendi bunlar arasında farklı zamanlarda üç kişiye halifelik icâzeti vermiştir. Bunlar Şeyh Mehmed Tıghoğlu Efendi, Şeyh Kemal Akdeniz Efendi (ö.1993) ve Şeyh Galip Kuşçuoğlu Efendi (ö.2013)'dir. Ancak Hacı Mustafa Efendi vefatının yaklaştığı son demlerinde kendisinden sonra dergâhının şeyhlik vazifesini devralacak birisini işaret etmemiştir. Bu anlamda akıllara ilk gelen soru: “Halifelerinden birini postnişin olarak neden işaret etmediği” olmaktadır. Bu durum her halifesi için özelde farklı sebeplere dayanmaktadır. Ancak şu denilebilir ki icâzet verdiği üç halifesi de bizzat Mustafa Anaç Efendi'den seyrüsülük görmüş kimseler olmadığından Çorum'daki merkez dergâha postnişin olarak gösterilmemelerinin genel sebebinin bu olduğu anlaşılmaktadır. Bu kısımda Hacı Mustafa

¹²¹ Bkz. Ekler Bölümü Ek-10: Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin Evinin Günümüzdeki Durumu.

¹²² Şahin Karataş Beyefendi ile İstanbul'da yapılan 19.11.2019 tarihli mülakattan faydalanılmıştır.

¹²³ Bkz. Ekler Bölümü Ek-8: Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin Burhan Uygulaması.

Efendi'nin halifeleri olarak bahsedeceğimiz kişiler kendisinden sonra öne çıkan isimler ve bu üç icâzetli şeyh efendidir.

a. Şeyh Mehmed Tıǵlıoǵlu Efendi

1899 Çorum'un İskilip ilçesinde doğmuştur. Babası Mehmet Efendi'dir. Seyrüsülûkunu İskilip'te Kâdiriyye'nin Hâlisiyye koluna bağlı İskilipli Ali Efendi (ö.1946) dergâhında ikmâl etmiştir. Daha sonra bu koldan şeyhlik için icâzet aldığı bilinmektedir.¹²⁴ Hayatının son demlerine kadar da bu tarikatın usulüne uygun olarak vazifesini devam ettirmiştir. Ancak Çorumlu Mustafa Efendi, Ali Haydar Efendi tarafından Rifâiyye tarikatına şeyh olarak tayin edilince Şeyh Mehmed Efendi¹²⁵ dervişleri ile birlikte Çorumlu Mustafa Efendi'ye biat etmiştir. Şeyh Mehmed Efendi daha sonra bu süreci: “Usta iken çırak olduk” sözleriyle ifade etmiştir.¹²⁶

Çorumlu Mustafa Efendi, Mehmed Efendi'yi İskilip'te ilk önce nakîbü'n-nükabâ icâzeti ile görevlendirmiştir. Bir müddet bu vazifeyi yerine getirmesinin ardından Mehmed Tıǵlıoǵlu Efendi'yi halifelik icâzeti ile mücâz kılmıştır. Böylece Şeyh Mehmed Efendi iki tarikattan da icâzetli olmuştur. Bunlardan biri Kâdiri-Hâlisi Şeyhi İskilipli Ali Efendi'den aldığı icâzet, diğeri ise Mustafa Anaç Efendi'den aldığı Rifâiyye icâzetidir.

Şeyh Mustafa Anaç Efendi vefatına yakın dönemlerde icâzetli halifeleri bulunduğu halde kendisinden sonra Çorum'daki merkez dergâhın idaresi için hiçbirini işaret etmemiştir. Müridlerini bu anlamda yönlendirmemiş ve kararlarında serbest bırakmıştır. Bunun her halifesi için farklı olan birçok sebebi vardır. Şeyh Mehmed Efendi açısından bunun nedenini araştırdığımızda karşımıza geçmişte Şeyh Mustafa Efendi ile arasına giren soğukluk çıkmaktadır. Şeyh Mehmed Efendi, İskilip ilçesinde insanların manevi açıdan yaşadıkları problemlerin tedavisi için dua okuyup yazmakla ünlenmiş bir şeyhtir. Bu anlamda insanların büyük rağbetine maruz kalmıştır. Bu durumdan haberdar olan Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mehmed Efendi'ye bu alanla olan ilgisini kesmesini aksi takdirde dergâh hakkında, halk arasında olumsuz bir takım söylentilerin ortaya

¹²⁴ Mevlüt Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 1.b, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s.428.

¹²⁵ Bkz. Ekler Bölümü Ek-12: Şeyh Mehmed Tıǵlıoǵlu Efendi.

¹²⁶ Muhammed Aksoy, “Hacı Mehmed Tıǵlıoǵlu (k.s.)”, 30/07/2018, <http://mekteb-i-irfan.blogspot.com/2018/07/hac-mehmed-tiglioglu-ks.html>

çıkabileceğini belirtmiştir. Şeyh Mehmed Efendi şeyhinin bu uyarısına insanların yoğun ilgisinden dolayı uymakta güçlük yaşamıştır. Bundan dolayı Şeyh Mehmed Efendi ile Şeyh Mustafa Efendi arasında bir soğukluk hâsıl olmuştur. İki şeyh arasındaki bu soğukluk dervişlere de yansımış Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatının ardından Şeyh Mehmed Efendi'ye biat etmekte tereddüt etmişlerdir.¹²⁷

Başka bir rivayete göre ise Mustafa Anaç Efendi son demlerinde Çorum Saat Kulesi'nin önünde zikir meclisi kurmak istemiştir. Dervişleri çok hasta olan ve ayağa kalkmaya dahi güç yetiremeyen Mustafa Efendi'ye bunun nasıl mümkün olacağını sorduklarında: “İskilip'ten Mehmed Efendi'yi çağırırız o zikri yaptırır” demiştir. Bu olaya şahit olan birçok mürid Mustafa Efendi ile Mehmed Efendi arasındaki soğukluğun ortadan kalktığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle Mevlüt Bilgin, Remzi Hafız ve bir grup ihvân Mustafa Efendi'nin vefatının ardından Mehmed Efendi'ye biat etmişlerdir.¹²⁸

Şeyh Mehmed Efendi, Abdullah Efendi'nin bu dergâhla tanışmasında bir nevi vesile görevi görmüştür. Abdullah Efendi'nin hatıratlarında da yer alan bir menkıbede Çorum İskilip'te katıldığı bir zikir meclisinden bahsedilmektedir. Ticaret için İskilip'te bulunan Abdullah Efendi orada tanıdık bir esnafın davetiyle bu meclise katılır. Bu meclisi yöneten ise Şeyh Mustafa Efendi'nin o zaman İskilip ilçesinde nakîbü'n-nükabâsı olarak vazife yapan Mehmed Tığlıoğlu Efendi'dir. Zikrullah esnasında burhan da icra edilmiştir. Daha sonraki gün ise hep birlikte Mustafa Anaç Efendi'yi ziyaret için Çorum'a gitmişlerdir.

Şeyh Mehmed Efendi 1994 yılında vefat ederek İskilip Hacı Karani Kabristanı'na defnedilmiştir. Vefat etmeden önce kendisinden sonra üç kişiyi halife olarak görevlendirmiştir. Bu isimlerden biri de hâlihazırda Çorum'da Rifâî-Kâdirî şeyhi olarak vazife yapan Şeyh Zâkir Kümbül Efendi¹²⁹'dir.

¹²⁷ Muhammed Aksoy Beyefendi ile Kırıkkale'de yapılan 27.10.2019 tarihli mülakattan faydalanılmıştır.

¹²⁸ Muhammed Aksoy Beyefendi ile Kırıkkale'de yapılan 7.12.2019 tarihli mülakattan faydalanılmıştır.

¹²⁹ Şeyh Zâkir Kümbül Efendi, 1954 yılında Çorum'da dünyaya gelmiştir. Babası Ahmed Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır. Kendisine “Zâkir” ismini annesinin babası aynı zamanda Şeyh Ebubekir Efendi'nin de müridlerinden olan Abdulkâdir Efendi vermiştir. Belediyede memur olarak vazife yapan Şeyh Zâkir Efendi, geçimini bu şekilde sağlamıştır. Âlim ve mutasavvıf Rıfat Hafız'dan Arapça, fıkıh ve mehâric-i hurûf dersleri almıştır. Ses ve tilâvetinin güzelliğiyle tanınmıştır. İskilipli Mehmed Tığlıoğlu Efendi'ye 1989 yılında intisap ederek önce nakib daha sonra ise nakîbü'n-nükabâ olmuştur. Mehmed Tığlıoğlu Efendi 1994 yılında yani vefatından kısa bir süre önce, seyrüsülûkunu tamamlayan

b. Şeyh Kemâl Akdeniz Efendi

Çorum'da 1923 yılında dünyaya gelmiştir. Sülale olarak “Kurtboğan Şeyhler” lakabıyla tanınmışlardır. Babası Cemâl Efendi bir Melâmi dervişidir. Annesinin ismi ise Nazife Hanım'dır.

Şeyh Kemal Efendi'nin tarikata intisabı 1942 yılına dayanmaktadır. O zaman Rifâiyye tarikatının postunda Şeyh Ali Haydar Efendi oturmaktadır. Uzun yıllar Ali Haydar Efendi'ye hizmet etmiştir. Ali Haydar Efendi'nin vefatına yakın dönemlerde ise nakîbü'n-nükabâ icâzeti ile mücâz kılınmıştır. Şeyhi tarafından içerisinde Mustafa Anaç Efendi'nin de olduğu 7 derviş ile birlikte çile çıkartan Kemal Efendi¹³⁰ bu süreci başarıyla tamamlamıştır. Çilesini tamamlayan Mustafa Anaç Efendi'ye şeyhlik icâzeti verilirken Kemal Efendi'ye 40 yaşından küçük olduğu için usuller gereği bu icâzetin verilmesi ertelenmiştir.¹³¹

Şeyh Ali Haydar Efendi 1957 yılında vefat ettiğinde Kemal Efendi daha 34 yaşındadır. Bu nedenle onun şeyhlik icâzetini vermek daha sonraki yıllarda Hacı Mustafa Efendi'ye nasip olmuştur. Kemal Efendi bir süre Mustafa Anaç Efendi'nin nakîbü'n-nükabâsı olarak vazifesine devam etmiştir. Daha sonra Kemal Efendi'nin icâzet töreni büyük bir kalabalığın önünde gerçekleştirilmiş hırka, tac ve kemer kuşandırılarak usulünce tatbik edilmiştir. Bu hadiseyi Kemâl Akdeniz Efendi şöyle anlatmaktadır:

“Böylece denildiği gibi 700'den fazla bir kalabalık içinde Kemer kuşanıp hilafeti aldım. Hatta Çorum Hıdırlık Şeyhi olan cennet mekân Abbas Baba ve Merzifon Gümüş nahiyesinde oturan Garip Hafız bizzat tebrik edip dua ettiler.”¹³²

Şeyh Mustafa Efendi 1978 yılında damadı Şeyh Galip Kuşçuoğlu'na teberrüken şeyhlik icâzeti vermek istemiştir. Bu icâzette şahit olarak Şeyh Kemal Efendi'nin de mührünün bulunmasını istemiştir. Bu nedenle Şeyh Kemal Efendi'yi yanına çağırması ve mührünü icâzete basmasını istemiştir. Ancak Şeyh Kemal Efendi, Şeyh Galip

Zâkir Efendi'ye şeyhlik ve burhan icâzetlerini vermiştir. Böylece Zâkir Efendi, Mehmed Efendi tarafından hem Kâdirî hem de Rifâiyye icâzetiyle mücâz kılınmıştır. Şeyh Ebubekir Efendi'den gelen silsilenin yaşayan son postnişinidir. Hâlihazırda şeyhlik vazifesini icra etmeye devam etmektedir.

¹³⁰ Bkz. Ekler Bölümü Ek-13: Şeyh Kemâl Akdeniz Efendi.

¹³¹ Muhammed Aksoy Beyefendi ile Kırıkkale'de yapılan 27.10.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir.

¹³² Kemâl Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, 1.b., İstanbul: Eskin Matbaası 1989, ss.33-34.

Kuşçuoğlu'nun bu tarikatın müntesibi olmadığı ve çile görmediğinin bu nedenle de teberrüken bile olsa şeyhlik icâzetini hak etmediğini düşünmektedir. Bu yüzden mührünü kullanmayı istememiştir. Ancak Şeyh Mustafa Efendi isteğinin bu yönde olduğunu söylemiş Kemal Efendi'nin mührünü alıp icâzetnâmeye basmıştır. Şeyh Kemal Efendi ile Şeyh Mustafa Efendi arasındaki bu anlaşmazlık aralarına bir soğukluk girmesine sebep olmuştur. Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatına yakın soğukluk ortadan kalkmış olmasına rağmen müridana da akseden bu durum telafi edilememiştir. Bu nedenle Şeyh Mustafa Efendi, kendisinden sonra Şeyh Kemal Efendi'yi müridana postnişin olarak işaret etmemiştir. Daha sonra bu soğukluğun ortadan kalktığını düşünen Çorum ihvânından Nakib Ali Cinon ve beraberindeki bir grup derviş, Şeyh Kemal Efendi'ye biat etmişlerdir. Şeyh Kemal Efendi 1993 yılında vefat etmiştir. Kabri Kırıkkale Yahşıhan'dadır.¹³³

Şeyh Kemal Efendi birçok eser telif etmiştir. Bu eserleri şunlardır:

Tasavvuf ve Marifetullah
Şâh-ı Velâyet İmâm-ı Alî Veche-i Âhir
Tekke'den Gelen Ses
Akdeniz Divânı
Hazine-i İnsân ve Kâinat

c. Şeyh Galip Hasan Kuşçuoğlu

Galip Hasan Kuşçuoğlu, 27 Mart 1921'de Çorum'da dünyaya gelmiştir. Babası Hasan Bey, annesi Fatma Hanım'dır. Soyu baba tarafından astronomi âlimi Ali Kuşçu'ya dayanmaktadır.¹³⁴ Galip Efendi¹³⁵, Mustafa Anaç Efendi'nin damadıdır. Kızı Fatma Hanım ile evlenmiştir.

Galip Efendi'nin asıl şeyhi Hacı Mustafa Yardımedici olup kendisinden halifelik icâzeti bulunmaktadır.¹³⁶ Hacı Mustafa Yardımedici'den aldığı hilafet ile şeyhlik vazifesine başlamıştır. Daha sonra teberrüken Mustafa Anaç Efendi'den de icâzet almıştır. Bu icâzet gerçek anlamda olmayıp bereketlendirme amacı taşımaktadır. Galip

¹³³ Muhammed Aksoy Beyefendi ile Kırıkkale'de yapılan 27.10.2019 tarihli mülakattan faydalanılmıştır.

¹³⁴ Aydın, a.g.e., s. 11.

¹³⁵ Bkz. Ekler Bölümü Ek-14: Şeyh Galip Hasan Kuşçuoğlu

¹³⁶ Galip Hasan Kuşçuoğlu, *Tasavvuf ve Zikrullah*, İstanbul: Uludağ Yayınları, 2012, s.53.

Efendi'ye göre Hacı Mustafa Anaç kendisinden sonra tarikatının şeyhlik vazifesini üstlenecek bir halife bırakmamış bunun üzüntüsü ile vefat etmiştir.¹³⁷

Şeyh Galip Efendi, bir müddet Kâdiriyye şeyhi olarak vazife yaptıktan sonra 1994 yılında Kâdiri-Rifâî tarikatlarının birleşimi olarak vasıflandırdığı “Galibilik” adında yeni bir oluşuma girmiştir. Bu yıldan itibaren vefatına kadar kendisini Galibî şeyhi ve pîri olarak addetmiş bu şekilde şeyhlik vazifesine devam etmiştir.

Şeyh Galip Kuşçuoğlu vefatına yakın zamanlarda kendisinden sonra şeyhlik vazifesini devam ettirmek üzere Şeyh Ali ve Şeyh Atıf Efendi'yi halife olarak tayin etmiştir. Şeyh Galip Efendi 14 Aralık 2013 tarihinde vefat etmiştir. Kabri İstanbul Beylikdüzü Gürpınar'da bulunmaktadır.

d. Hacı Mustafa Boyraz Efendi

Mustafa Boyraz Efendi, 1930 yılında Sivas'ın Gürün ilçesinin Yazıyurdu Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Abdülkadir Bey, annesi ise Gülnaz Hanım'dır. Mustafa Efendi'nin üç tane erkek kardeşi vardır. Bunlar: Yakub Boyraz, Hasan Boyraz ve Cuma Boyraz Efendi'lerdir.¹³⁸ Döndü Hanım'la evlenen Mustafa Boyraz Efendi'nin bu evlilikten altı evladı dünyaya gelmiştir.

Mustafa Efendi 1944 yılında ailesi ile birlikte Kayseri'ye göç etmiştir. Kayseri'de ticaret ile meşgul olup geçimlerini bu şekilde sağlamaya çalışmışlardır. Bir süre sonra Mustafa Efendi askerlik vazifesini yapmak için İstanbul'a gitmiştir. Mustafa Efendi'nin askerlik vazifesini tamamlamasının akabinde Ankara'ya göç eden Boyraz ailesi burada hazır elbise alım satımı yaparak ticaretlerine bu şekilde devam etmişlerdir. Hac farızasını yerine getirmek amacıyla 1965 yılında Haremeyn'e gitmiştir.

Mustafa Efendi Ankara'daki yıllarında tasavvufa olan ilgisinin vesilesiyle Mustafa Anaç Efendi'nin dergâhıyla tanışma fırsatı bulmuştur. O zamanlar Ankara'da nâkibü'n-nükabâ vazifesinde bulunan Esat Efendi'nin zikir meclislerine katılmış sonrasında bu dergâha intisap etmiştir. Ankara'daki dergâhta önce çavuşluk ve nakiblik¹³⁹ daha sonra

¹³⁷ Kuşçuoğlu, *Metafizik II*, s. 37.

¹³⁸ Bkz. Ekler Bölümü Ek-15: Hacı Mustafa ve Hacı Yakub Boyraz Kardeşler.

¹³⁹ Çalışmamız olan Rifâî kolundaki dergâh vazifelerine dair bu tarz kavramlara bir açıklama getirilmesinde fayda bulunmaktadır. Şeyh Efendi dervişlerinden yetkin gördükleri arasında birtakım

ise nakîbü'n-nükebâ vazifesine kadar yükselmiştir. Ağabeyi Yakub Boyraz Efendi de onun yanında nakib olarak vazifesini icra etmiştir.

Mustafa Anaç Efendi tarafından 1976 yılından sonra Karabük'te vazifelendirilmiştir. Mustafa Boyraz Efendi ve beraberindeki dervişler 1977 yılına geldiğinde tekrar bir hac yolcuğuna çıkmışlardır. Bu vazifelerini yerine getirdikten sonra Şeyh Mustafa Efendi'yi ziyaret etmek maksadıyla Çorum'a gitmişlerdir. Bu ziyaretleri esnasında Şeyh Mustafa Anaç Efendi şifahen Mustafa Boyraz Efendi'ye halifelik, Şahin Karataş Beyefendi'ye nakiplik verdiğini açıklamıştır¹⁴⁰ ancak sözlü olarak verildiği ifade edilen bu vazife yazıya geçirilmemiş, kalabalık bir mürid topluluğunun önünde icâzet töreniyle tatbik edilmemiştir. Mustafa Anaç Efendi'nin vefatından sonra ise Mekkeli âlim ve mutasavvıf Muhammed Mâlikî'ye biat etmişlerdir. Daha sonra ise Kâdirî Rifâî tarikatının bir şeyhi olarak vazife yapmaya başlamıştır.

24 Temmuz 2017 tarihinde vefat eden Mustafa Boyraz Efendi'nin cenaze namazı büyük bir kalabalığın eşliğinde Karabük Kent Meydanı'nda kılınmış ve cenazesi Karabük'teki aile kabristanına defnedilmiştir. Kendisinden sonra halife olarak Hasan

görevlendirmeler yapmaktadır. Bu vazifeli dervişler arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Bu hiyerarşik düzenin en altından mürid bulunmaktadır. Ardından sırasıyla sancaktar (onbaşı), çavuş, nakîb ve nakîbü'n-nükebâ gelmektedir. Tekke sancaklarının bakımını ve sancak yürüyüşü yapıldığında sancağı taşıyan kıdemli dervişe verilen ünvandır. Sancaktar yani onbaşı, çavuşun emrinde çalışmaktadır. Dervişlerin terbiyesi ve hizmetleri hususunda sorumludur. Seccade, post ve diğer mahallin temizlenmesinden sorumludur. Çavuş, sancaktardan bir derece üstündür. Dervişlerin ve tekkenin hizmetlerinden sorumludur. Kendisinden üst makamda bir görevli olmadığı zamanlarda kıyâm zikrine kalkmadan halakayı idâre eder. Halakada nakîbin sol tarafında oturur. Nakîb, şeyh efendinin istihâre, istişâre ve diğer ihvânda görülen zuhûrat ile seçtiği kişidir. Genellikle çavuşlar arasından seçilir. Kendisine merâsim ile icâzetnâmesi verilir. Kıyâm zikrine, tarikat adâbını tâlim ve telkin, nefes ve mühür konularında yetkilidir. Eğer şeyh efendi icâzet vermiş ise burhân yapabilir. Nakîb olan kimseler nakîbü'n-nükebânın emrinde çalışırlar. Nükebâ genellikle sadece bir kişi olur. Dergâhın şeyh efendiden sonra gelen en yetkili kişisidir.

¹⁴⁰ Şahin Karataş Beyefendi ile İstanbul'da yapılan 19.11.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir

Küçük Beyefendi'ye, nâkibü'n-nükabâ olarak ise Şahin Karataş Beyefendi'ye¹⁴¹ vazife vermiştir.¹⁴²

e. Hacı Yakub Boyraz Efendi

Yakub Boyraz Efendi, 1923 yılında Sivas'ın Gürün ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Abdulkadim Bey, annesinin adı Gülnaz Hanımdır. Mustafa Boyraz Efendi'nin ağabeyidir. Ayşe Hanımla evlenen Yakub Efendi'nin bu evlilikten yedi çocuğu olmuştur.

Yakub Boyraz, kardeşi Hasan Efendi ile birlikte 1955 yılında Ankara'ya göç etmiştir. Daha sonraki süreçte Ankara'da Mustafa Anaç Efendi'ye bağlı dergâhta zikir ve sohbet meclislerine katılmaya başlamıştır. Bu vesileyle Şeyh Mustafa Anaç Efendi'ye intisap etmiştir. Bu Rifâî dergâhında imamlık, çavuşluk ve nakıblık gibi vazifeler almıştır.

Mustafa Boyraz Efendi de 1962 yılında Ankara'ya göç edince kardeşler bir araya gelmiştir. Bu yılların manevî atmosferinden şöyle bahsedilmektedir:

“Böylece Ankara son dönem tasavvufî hayatın en bereketli günlerini yaşamaya başlamıştı. Yakub Efendi ve Mustafa Efendi camilere, zikir toplantılarına hep beraber gidiyorlar, onların aralarındaki manevî neşe ve muhabbet etraflarındaki herkese yansıyor. Dervişân haftalık sohbetleri ve zikir halkasını iple çekiyordu.”

Yakub Boyraz Efendi, 1966 yılında hac farızasını yerine getirmek maksadıyla kutsal topraklara gitmiştir. 1993 yılına gelindiğinde kardeşi Mustafa Boyraz Efendi gibi Seyyid Muhammed Mâlikî'ye intisap etmiş ömrünün geri kalanını Ankara'da bir Rifâî şeyhi olarak idame ettirmiştir.

¹⁴¹ Şahin Karataş Beyefendi, 1952 yılında Karabük'te dünyaya gelmiştir. Bolu Erkek Öğretmen Okulu'ndan mezun olan Karataş, sınıf öğretmenliği ve idarecilik görevlerinde bulunmuştur. 1973 yılında Aynur Hanım ile evlenerek dünya evine girmiştir. Bu evlilikten Kemal ve Ayşe isimlerinde iki evladı olmuştur. Şahin Karataş, akrabası olan Mustafa Boyraz Efendi'nin vesilesi ile tasavvufla tanışmış Mustafa Anaç Efendi'nin dergâhına intisap etmiştir. Ömrünün geri kalanını şekillendirecek olan dervişlik yılları böylece başlamıştır. Şahin Karataş, Mustafa Anaç Efendi tarafından nakib, Mustafa Boyraz Efendi tarafından ise nâkibü'n-nükabâ ve şiş burhamı icâzeti ile mücaz kılınmıştır. Şahin Karataş Beyefendi genç yaşta şiire ilgiye duymaya başlamış ve 1977 yılında '*DERGÂH İlâhiler ve Kasideler*' adlı ilk eserini daha sonra ise "*Sevgi Pınarı ve Aşk Vurgunu*" şiir kitaplarını yayınlamıştır. Ayrıca pek çok vakıf faaliyetinde de yönetici olarak vazife yapmıştır. Şahin Karataş Beyefendi hâlihazırda İstanbul'da bir özel okulda idareci olarak vazifesine devam etmektedir.

¹⁴² Şahin Karataş Beyefendi ile İstanbul'da yapılan 19.11.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir.

Yakub Boyraz Efendi, edip ve musikişinas birisi olarak tanınmaktadır. Birçok ilahi güftesi yazmış ve bunları yanık davûdî sesiyle en güzel şekilde icra etmiştir. Güfte ve bestesini yaptığı bu ilahiler Yakub Efendi'nin vefatından sonra da sufi meclislerinde söylenmeye ve gönüllere tesir etmeye devam etmiştir. Kaside ve ilahileri "*Poyrazoğlu Divanı*" adıyla Şahin Karataş Beyefendi'nin "*DERGÂH İlâhileri ve Kâsîdeler*" adlı eserinde bir araya getirilmiştir. Yakub Boyraz Efendi yerine halife bırakmamış, 10 Haziran 2004 tarihinde vefat etmeden önce müntesiplerinin Hacı Mustafa Boyraz Efendi'ye bağlanmalarını vasiyet etmiştir.¹⁴³

f. Hacı Ali Karaman Efendi

Hacı Ali Karaman, 1928 yılında İstanbul Zeytinburnu'nda dünyaya gelmiştir. Tasavvuf ehli olan babası İbrahim Efendi ömrünü camilerde geçirmiş sabah ve yatsı namazlarına daima fenerle gittiği için de 'Fenerli Baba' olarak tanınmıştır. Kabri Eski Kozlu (Silivri Kapı) Mezarlığı'ndadır. Ali Efendi'nin annesi Feride Hanım'ın ise 112 yaşında vefat ettiği bilinmektedir. Ali Efendi, Fatma isminde bir hanımla evlenmiştir. Fatma Hanım'ın kabri Ayvalık (Silivri Kapı) Mezarlığı'nda bulunmaktadır.¹⁴⁴

Ali Efendi ve müridanına göre Hacı Mustafa Efendi vefatına iki yıl kadar bir süre varken 1982 yılında halife olarak Ali Efendi'ye icâzet vermiştir. Nitekim ona göre bu tarikatın postu boş kalmamıştır. Ali Efendi bu konudan şöyle bahseder:

"Hacı Mustafa Efendi ahirete hicret etmeden iki sene önce 1982 yılında hilafeti bize verdi. Cenâb-ı Hak, inşallah bizim de postumuzu boş bırakmaz. Bize de kimi gösterirse biz de ona vermek niyetindeyiz. Devamlı dua ediyorum."¹⁴⁵

Bu konuda çoğunluğun görüşü ise böyle bir icâzetin verilmediğine dairdir. Döneme şahit olanlara göre Mustafa Anaç Efendi birkaç tane halifelik icâzeti hazırlamış, bunları mühürlemek üzere manevî bir işaretin zuhur etmesini beklemiştir. Ancak bu işaret ortaya çıkmamıştır. Bu anlamda Ali Efendi'nin aldım diye bahsettiği icâzetin de bu mühürsüz icâzetlerden biri olduğu düşünülmektedir. Zira şeyhliğini ilan etmek üzere Mustafa Anaç

¹⁴³ Şahin Karataş Beyefendi ile İstanbul'da yapılan 19.11.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir.

¹⁴⁴ Mehmet Hançer, *Yaratılış Gayemiz*, 1. b., İstanbul: Veli Yayınları, 2006, s. 293.

¹⁴⁵ Hançer, a.g.e., s.294.

Efendi'nin vefatından sonra Çorum'a gelen Ali Efendi ihvân tarafından kabul görmemiştir.¹⁴⁶

Ali Efendi, Zeytinburnu'ndaki evinde 8 Ekim 2015 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Seyit Nizam Camii'nde kılınmıştır. Kabri Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ali Efendi vefatının ardından icâzetli bir halife bırakmamıştır.

g. Hacı Abdullah Gürbüz Efendi

Tezimizin asıl araştırma konusu olan Abdullah Gürbüz Efendi ilk önce Aksaraylı Ahmed Lütfü Efendi'ye, onun vefatından sonra Antepli Bilal Nadir Efendi (ö.1969)'ye, daha sonra ise Hacı Mustafa Anaç Efendi'ye intisap etmiştir. Hacı Mustafa Anaç Efendi tarafından Nevşehir'de vazifelendirilmiştir. Evine bir dergâh hüviyeti kazandıran Abdullah Efendi uzun yıllar burada zikir ve sohbet meclislerini yönetmiştir. Mustafa Efendi'nin Çorum'daki merkez dergâha postnişin bırakmadan vefatından bir süre sonra kendisine intisap eden dervişleriyle birlikte yeni bir yola girmiştir. Onun hayatına dair bilgi detaylı olarak sonraki bölümde işlenecektir.

¹⁴⁶ Şeyh Zâkir Kümbül Efendi ile Çorum'da yapılan 27.10.2019 tarihli mülakattan derlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

RİFÂİLİĞİN NEVŞEHİR'E TAŞINMASI: ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ

Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin vefatının ardından kimseyi kendi yerine Çorum'daki merkez dergâha postnişin olarak tayin etmemiş olması dervişleri arasında bir hüzne sebebiyet vermiştir. Bu nedenle birçok müridi, kâmil bir mürşide intisap etmek amacıyla kapı kapı gezmiş bir çıkış yolu aramaya başlamışlardır. Abdullah Efendi de bu arayış içerisinde olanlardan birisidir. O şeyhi Mustafa Efendi'nin vefatının ardından bir müddet dergâhın vazifelileri ile istişare etmiştir. Örneğin Mustafa Efendi'nin nakiblerinden Yakup Poyrazoğlu'nu bir abi olarak görmüş ve onunla fikir teatisinde bulunmuştur.¹⁴⁷ Abdullah Efendi, Çorum'da kurulmuş ve teşkilatlanmış olan bu Rifâiyye dergâhının Nevşehir, Türkiye ve Avrupa'nın bazı şehirlerinde yayılması ve tanınması adına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ancak bu hizmetleri icâzeti olmadığı için kimi zaman eleştirilere sebep olmuştur. O, bu görevi yaşadığı mânevî haller neticesinde üstlendiğini söylemektedir. Bu bölümde Abdullah Efendi'nin hayatı ile birlikte bunun gibi tartışmalı konulara da değinilecektir.

I. TASAVVUF ÖNCESİ HAYATI

A. ADI, HÂDİMÜ'L-FUKARÂ LAKABI VE DİĞER LAKAPLARI

Abdullah Gürbüz Efendi¹⁴⁸, Nevşehir Herikli mahallesinde 5 Nisan 1933 tarihinde doğmuştur. Abdullah Gürbüz Efendi, Nevşehir'in saygın esnaflarından biri olan Mahmut Efendi ile Feride Hanım'ın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁴⁹ Mahmut Efendi ile Feride Hanım, çocuklarına Peygamber Efendimizin (s.a.v) babasının isminden esinlenerek "Allah'ın kulu" anlamına gelen "Abdullah" ismini koymuşlardır.

Abdullah Efendi, Nevşehir'de evine gelen dervişana ve fukaraya ikramlarda bulunması, fakirleri koruyup kollaması, müridlerine bu noktada sürekli nasihatlerde

¹⁴⁷ Şeyh Zâkir Kümbül Efendi ile Çorum'da yapılan 27.10.2019 tarihli mülakattan faydalanılmıştır.

¹⁴⁸ Bkz. Ekler Bölümü Ek-19: Abdullah Gürbüz Efendi.

¹⁴⁹ Bülent Duransoy, "Abdullah Baba'nın Hayatı", *Lamelif Dergisi*, S.1, 2007, s.16.

bulunmasından dolayı sevenleri tarafından “hâdimü’l-fukarâ” (fakirlerin hizmetçisi) lakabıyla anılmıştır. Bu lakap bu tarikatın icâzetli halifelerinden olan Şeyh Kemâl Akdeniz Efendi gibi diğer birçok şeyh efendi tarafından da geçmişten günümüze kullanılagelmıştır.¹⁵⁰

Abdullah Efendi bu lakabın kendisine Peygamber Efendimiz tarafından verildiğini söylemiştir.¹⁵¹ Ayrıca sohbetlerinde sık sık fakirliğin kıymetinden ve fakirlere hizmet etmenin bir meziyet olduğundan bahsetmiştir:

“Peygamber Efendimiz (sav) iman ehli olan fakirlere hizmet ederdi. Onların davetlerine icabet eder, ikramlarını geri çevirmez, onlarla sohbet etmekten zevk alırdı. Kendisine Risâlet verildiği ilk dönemlerde Peygamber Efendimize (sav) iman eden kişilerin yaşı on beş ve yirmi beş arasındaki gençlerden olup hepsi fakir insanlardı. Onlarla oturur, sohbet eder, dertleri ile dertlenirdi.”¹⁵² “Biz de Hz. Muhammed’in yolunda fakirlerin hizmetçisiyiz. Yani hâdimü’l-fukarâyız.”¹⁵³

Abdullah Efendi, müridleri tarafından “Baba” lakabıyla da anılmıştır. Bir baba evlatlarını kötülüklerden nasıl koruyor ve sakındırıyorsa Abdullah Efendi de müridlerini seyrüsülûkları boyunca nefsin oyunları ve şeytanın vesveselerinden öyle sakındırmaya çalışmıştır. Bu anlamda bir nevi manevî baba görevi icra etmiştir. Bu nedenle müridleri ona “Abdullah Baba” şeklinde hitap etmişlerdir. Abdullah Efendi’yi ve eşini, babaları ve anneleri olarak görmüşlerdir. Abdullah Efendi’ye bu durum sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

“Baba hitabı sevgiden ileri gelir. İnsan babasına sevgi duyar, bağlanır. Herkese baba unvanı verilmez. Kimisi şeyh, kimisi mürşid, kimisi efendi diye adlandırılır. Bizim babalığımız yani manevî babalık başkadır. Evladım! Manen daraldığınızda ‘Baba’ diye himmet isterseniz tesiri daha çabuk olur. Zira bize maneviyatta da ‘Baba’ lakabı verilmiştir.”¹⁵⁴

¹⁵⁰ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s.38.

¹⁵¹ Duransoy, a.g.e., s.19.

¹⁵² Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.) Hazretleri*, s.6.

¹⁵³ a.g.e., s.7.

¹⁵⁴ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.8.

B. SOYU VE AİLESİ

Abdullah Efendi ve ailesi Nevşehir Herikli’de “Gubbasanoğulları” lakabıyla tanınmıştır. Babası Mahmut Efendi vefatına kadar uzun yıllar deri tabakçılığı yaparak geçinmiştir. Annesi Feride Hanım ise Aksaraylı Hacı Ahmed Baba’nın dergâhına bağlı Nevşehir’deki kadın dervişlerden sorumlu olup yıllarca kadınlara sohbet vermiştir. Mahmut Efendi ve Feride Hanım’ın dört erkek bir de kız evlatları olmuştur.¹⁵⁵

Abdullah Efendi’nin soyu Türkistan’a dayanmaktadır. Ataları öncelikle Türkistan’dan Van’a ardından Erzurum, Kayseri ve son olarak da Nevşehir’e gelerek yerleşmişlerdir. Abdullah Efendi de ömrünün sonuna kadar bu ilde hayatını idame ettirmiştir. Abdullah Efendi’nin annesi tarafından hem seyyid hem de şerif olduğu bilinmektedir. Feride Hanım’ın annesinin soyu Hz. Hasan’a, babasının soyu ise Hz. Hüseyin’e dayanmaktadır.¹⁵⁶

Abdullah Efendi, 1950 yılında, henüz 17 yaşında iken muhterem zevceleri Âmine Hanım ile evlenmiştir. Âmine Hanım’la bu evliliğinden üçü kız üçü erkek olmak üzere altı çocukları dünyaya gelmiştir.¹⁵⁷

Abdullah Efendi 1953 yılında askerlik vazifesini yapmak için memleketinden ayrılmıştır. Askerlik vazifesini yaptığı sıralarda 1953 yılında Hatice ve Ebubekir adında iki evladı dünyaya gelmiş ancak oğlu Ebubekir daha sonra bir trafik kazasında vefat etmiştir. Diğer oğlu Hasan 1961 yılında dünyaya gelmiştir. Ortanca kızı Aişe 1964 yılında ve küçük oğlu Nuh Naci ise 1966 yılında dünyaya gelmiştir. Bunların dışında Züleyha isminde bir kızı da dünyaya gelmiş ancak daha iki yaşındayken çiçek hastalığından vefat etmiştir.¹⁵⁸

Âmine Hanım’ın asıl ismi Meliha’dır. Nevşehir’in Nar Kasabası’nda dünyaya gelmiştir. Anne ve babası erken yaşlarda vefat etmiştir. Abdullah Efendi ile 1950 yılında evlenmiştir. Abdullah Efendi’nin en sıkıntılı zamanlarında dahi tam bir sadakat ve kanaatle kendisine destek olmuştur. Saliha, dilden ve gönülden anlayan bir hanımefendi

¹⁵⁵ Duransoy, a.g.e., s.16.

¹⁵⁶ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.9.

¹⁵⁷ Duransoy, a.g.e., s.16.

¹⁵⁸ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.15.

olarak tanınmıştır. Abdullah Efendi'nin dergâhına gelen ihvâna uzun yıllar yemekler hazırlamış hiçbir zaman bu durumdan şikâyetçi olmamıştır. Abdullah Efendi'nin vefatından kısa bir müddet sonra 2006 yılında Nevşehir'de vefat etmiştir.

Nevşehir'de 1953 yılında dünyaya gelen Hatice Gürbüz, Abdullah Efendi'nin en büyük evladıdır. Nevşehir'de araba tamircisi olan Ömer Bey ile evlenmiş ve İstanbul'a yerleşmiştir. Zamanın zor şartlarından dolayı okuma imkânı bulamamış ancak ilkokuldan mezun olabilmıştır. Saliha ve temiz mizaca sahip bir hanımefendi olarak tanınmıştır. Abdullah Efendi, İstanbul'a gittiğinde daima kızının buradaki evinde konaklamıştır. Hatice Hanım hâlihazırda İstanbul'da yaşamına devam etmektedir.

Hasan Gürbüz, 1961 yılında Nevşehir'de dünyaya gelmiştir. Abdullah Efendi'nin en büyük oğludur. Nevşehir Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından ticarete yönelmiştir. Bu amaçla babasının Nevşehir çarşısındaki "Mevlana Kundura" isimli ayakkabıcı dükkânında çalışmaya başlamıştır. 1990 yılına kadar babasıyla birlikte bu yıldan sonra ise kardeşiyle birlikte bu dükkânı işletmeye devam etmiştir. Hasan Gürbüz evli ve üç çocuk babasıdır. Hâlihazırda Nevşehir'de hayatını sürdürmekte ayakkabıcılık işiyle meşgul olmaya devam etmektedir.

Aişe Gürbüz, 1964 yılında Nevşehir'de dünyaya gelmiştir. Abdullah Efendi'nin en küçük kızıdır. Nevşehir Kültür Bakanlığına ait bir kütüphanede uzun yıllar çalışmıştır. Tarık Bey ile Nevşehir'de evlenmiştir. Bu evlilikten üç kızları dünyaya gelmiştir. Hâlihazırda Nevşehir'de hayatını sürdürmeye devam etmektedir.

Nuh Naci Gürbüz, 1966 yılında Nevşehir'de dünyaya gelmiştir. Abdullah Efendi'nin küçük oğludur. Nevşehir Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından ağabeyi gibi ticaret hayatına atılmıştır. Babasının ve ağabeyinin yanında ayakkabıcılık işiyle meşgul olmuştur. Abdullah Efendi'nin dergâhına gelen ihvânla bizatihi kendisi ilgilenmiş onların konaklama ve yemek gibi ihtiyaçlarını gidermiştir. Uzun yıllar bu dergâha hizmet etmiştir. Nuh Naci Gürbüz evli ve iki çocuk

babasıdır. Hâlihazırda Abdullah Efendi'den kalan evde yaşamakta ve dergâha hizmet etmeye devam etmektedir.¹⁵⁹

Abdullah Efendi aile kurumuna oldukça önem veren bir kişiliğe sahiptir. Toplumun istikbalinin güvencesi olarak aileyi görmüştür. Ona göre çürük bir aile yapısına sahip olan toplumların gidişatı hüsrana olacaktır. Bu nedenle mutlu bir aile kurmanın insan ve toplum hayatı açısından önemini sıkça dile getirmiştir. O bu konuda da Peygamber Efendimizin tavsiyelerini kendisine düstûr edinmiş, doğru eş seçiminin mutlu bir aile kurmanın anahtarı olduğunu söylemiştir. Bu anlamda eşlerin birbirlerinin haklarına riayet etmelerini, birbirlerine zaman ayırmalarını, karşılıklı saygı içerisinde olmalarını ve dünya malına karşı kanaatkâr olmalarını tavsiye etmiştir.

Abdullah Efendi, çocuklarını yetiştirirken sevgi ve adalet esaslarını temele almıştır. Sevgi ve merhamet ile muamelenin çocuk üzerinde olumlu bir tesire sebep olacağını vurgulamıştır. Anne ve babanın çocuğa rol model olması gerektiğini bu anlamda eğer çocuktan olumsuz birtakım davranışların sadır olmaması isteniyorsa öncelikle bu davranışlardan ebeveynlerin uzak durması gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda ebeveynlerin çocukları arasında adaleti gözetmesinin ve onlara karşı dürüst davranmasının öneminden bahsetmiştir.¹⁶⁰

Abdullah Efendi, aile ilişkilerinde huzurun bilhassa kanaatkâr olmaktan geçtiği görüşündedir. Ona göre şükür olmayan evde mutluluk da hâsıl olamayacaktır. Abdullah Efendi'nin eşi Âmine Hanım onun bu görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Evimizde bazen yiyecek bir şey olmazdı. Efendi Hazretleri, bazen yüz gram zeytin getirirdi, çocuklarla bölüşürdük. Dikkat ederdim her bir zeytin tanesini üç defa ısıtırlardı. Bazen az bir şeker alırdı. Su ile karıştırır şerbet yapar içerdik. Soğuk kış günlerinde üşüdüğümüz zaman kilo ile odun ve kömür alır gelirdi. Tek göz odalı bir evimiz vardı. Bu halde olmamıza rağmen bizlere her zaman nasihatte bulunur: ‘Sakın kimseye halinizi belli etmeyin. Çünkü Allah Teâlâ kulunu bazen varlıkla bazen de yoklukla imtihan eder.

¹⁵⁹ Abdullah Gürbüz Efendi'nin ailesi hakkındaki bilgi Ahmet Arslan Beyefendi ile 22.11.2019 tarihinde Bursa'da yapılan mülakattan derlenmiştir.

¹⁶⁰ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir.

Önemli olan her şeyin O'ndan geldiğine rıza gösterip, her halimize şükretmektir' derdi.”¹⁶¹

C. KİŞİLİĞİ

Abdullah Efendi, güler yüzlü ve yumuşak mizaçlı bir insan olarak tanınmıştır. İnsanlara sevdirecek bir şeyler öğretmeye çalışmış, zorlama ve sert tavırlardan uzar durmuştur. İbadetlerine oldukça ehemmiyet vermiş, farz ibadetlerini cemaatle nafileleri ise hususi dairesinde ifa etmeye çalışmıştır. Bunu riyadan sakınmak olarak addetmiş, unutulmuş sünnetleri ihya etmeye çalışmıştır. İbadetin az ama devamlı olanının makbul olduğunu söylemiştir.

Abdullah Efendi başkalarında kötülük aramanın yanlış olduğunu daima kişinin herkese hüsnü zanla bakması ve hatayı kendi nefsinde araması gerektiğini düşünmüş bu amaçla insanlara evliya gözüyle bakmış kimseyi kırmamış üzmemiştir. Kimseyi dışlamamış, insanları ayırt etmeden eşit mesafede davranmıştır. Kendisini sevmeyen insanlara karşı dahi hoşgörülü ve güler yüzlü olmaktan taviz vermemiştir. “Seveni de seviyoruz, söveni de seviyoruz.” sözünü hayatının her alanında tatbik etmeye çalışmıştır.

Abdullah Efendi son derece tevazulu bir kişiliğe sahiptir. Bir meclise sohbet vereceği zaman insanlardan yüksekte oturmamaya özen göstermiştir. Kendi yüksek bir yere oturacak olsa herkesin de öyle oturmasını istemiştir. Dervişleri en ufak dertlerini bile rahatlıkla Abdullah Efendi ile paylaşabilmiştir. Bu anlamda adeta dervişleriyle baba-oğul bağı kurmuştur.

Abdullah Efendi, tanıştığı insanların isimlerini unutmayan, aradan uzun yıllar geçse dahi yaşadığı hadiseleri hatırlayacak derecede kuvvetli bir hafızaya sahiptir. Kendisine yöneltilen sorulara çoğu zaman pratik cevaplar vermeye çalışmıştır. Kimi zaman bulunduğu mecliste kendisine yöneltebilecek soruları önceden tahmin etmiş, sohbeti esnasında bu sorular sorulmadan cevaplandırmaya çalışmıştır. Bu anlamda insanları çok iyi analiz eden birisi olarak tanınmıştır.

¹⁶¹ Bülent Duransoy, “Aile Münasebetleri”, *Lamelif Dergisi*, S.4, 2007, s.17.

Yoksul ve muhtaçlara karşı daima özel bir ilgi göstermiştir. Ne zaman bir ihtiyaç sahibi görse ona yardım edebilmek için elinden geleni yapmıştır. Sofraya oturacağı zaman yanındaki tüm insanların oturmasını beklemiş, ihtiyaç sahiplerinin sofradan daha çok nasiplenmesi için teşvik etmiştir. Yanındakilerin kendisinden çekinip yemek yiyemediğini hissetse bir mazeret ile sofradan kalkmak suretiyle yemeklerini bitirene kadar beklemiştir. Hayatının her alanında olduğu gibi yemek adabında da sünnete riayet etmiştir.¹⁶²

Abdullah Efendi hastaları ziyaret etmiş, kimsesizlere sahip çıkmış, fakir ve fukarayı gözetmiştir. Akrabası ile ilişkisini korumuş ve misafire ikramda bulunmaya özen göstermiştir. Güler yüzlü sohbet etmeye dikkat etmiştir. Sohbetlerinden herkes kendi seviyesine göre faydalanmıştır. Kimseyi incitmemiş ve kimseye kırılmamıştır. Müslümanların saadet ve selameti için Allah'a çokça niyazda bulunmuş ümmetin derdiyle dertlenmiştir. Çağının sorunlarını olabildiğince takip etmiş ve bunlara da kendince çözümler üretmeye çalışmıştır. İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yönlendiren yön gösterici bir konuma sahip olmuştur. Etrafında bulunanlara daima ilimde terakki etmesini, bilim ve teknikte Müslümanların güçlü olması gerektiğini sık sık telkin etmiştir.

Abdullah Efendi yaşantısında sevgi, kerem, şefkat ve merhameti, af ve bağışlamayı mezcetmiş bir ahlâk örneği olmuştur. O, bildiğinden emin olduğu hususlarda dahi gereğinden fazla söz söylememiştir. Kendisi bu noktada haddini bilen bir kişiliğe sahiptir. Kendisinde yalan, aldatma, kandırma, yüz kızartıcı işlerle itham edilme, başkaları hakkında aleyhte konuşma gibi dürüstlüğü zedeleyen ve ahlâkın çirkinliklerinden herhangi bir emare olmamıştır.

Abdullah Efendi en kritik anlarda bile oldukça esprili ve neşeli olabilen bir karaktere sahiptir. Şaka ve mizahtan hoşlanmış, kimseyi sıkıkmamış, meclisinde bulunan herkese sevinçli dakikalar yaşatmıştır. Bu sebeple hiç kimse sohbetinde yanından ayrılma gibi bir düşünce taşımamıştır. İnsanların sırlarını muhafaza etmiştir. Bu yönüyle çevresindekiler onu, en sadık arkadaş, vefalı bir dost, güvenilir bir sırdaş olarak görmüştür.¹⁶³

¹⁶² Ahmet Arslan Beyefendi ile 22.11.2019 tarihinde Bursa'da yapılan mülakattan derlenmiştir.

¹⁶³ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir.

D. EĞİTİM HAYATI

Abdullah Gürbüz Efendi, 1940 yılında ilkokul tahsiline başlamış ve ilkokul bittikten sonra herhangi bir örgün eğitim kurumunda eğitim hayatına devam etmemiştir. İlkokuldan sonra daha küçük yaşlardayken ticarete meyletmiştir. Bunun nedeni ailesinin maddi durumu değildir. Zira o dönemde ailesinin maddi durumu oldukça iyidir. Abdullah Efendi'nin eğitim hayatına devam etmemesinin sebebi ticarete duyduğu ilgi ve alakadan dolayı olmuştur.¹⁶⁴

Abdullah Efendi, ilkokuldan sonra tahsiline devam etmemiş olsa da onun ilim öğrenmeye duyduğu istek artarak devam etmiştir. Özellikle dini ilimlere olan ilgisi onu bu noktada bir arayış içerisine sokmuştur. Ancak dönemin olumsuz şartları onun bu çabasının önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Zira ilgili yıllar Kur'an-ı Kerim'i okuma ve öğretmenin suç sayıldığı dönemlerdir. Bu nedenle dini ilimlerde eğitim veren hoca sayısı oldukça azdır. Dini ilimlere vakıf olan hocalar da bu noktada yaptırımlardan dolayı öğreticilik yapmaya cesaret edememişlerdir. Abdullah Efendi de böyle bir dönemde hoca hoca gezerek kendisine Kur'an-ı Kerim okumayı öğretecek birisini aramıştır. Ancak bu noktada hiç kimse Abdullah Efendi'nin isteğini karşılayamamış, dönemin yaptırımlarından çekinmişlerdir.

Dini ilimlerde umduğu eğitime ulaşamayan Abdullah Efendi bu durumdan oldukça muzdarip olmuştur. Ancak arayışına da son vermemiştir. Bir süre sonra bu ısrarlı arayışı sonuç vermiştir. Babası Mahmut Efendi, Abdullah Efendi'ye Kur'an-ı Kerim okumayı öğretecek birini uzun uğraşlar sonucu bulmuştur. Nevşehir Kurşunlu Camii'nde imam hatiplik görevinde bulunan Saatçi Hafız Efendi adındaki bir zata ricacı olunarak Abdullah Efendi'nin bir müddet Kur'an-ı Kerim tahsili alması sağlanmıştır.¹⁶⁵

Abdullah Efendi, bir süre Kurşunlu Camii'nde hem müezzinlik yapmış hem de tahsiline devam etmiştir. Bu dönemde camiden ezanları Türkçe olarak kendisi okumuştur. Ancak bir süre sonra mum ışığında Kur'an dersi yaparken camiye polisler tarafından

¹⁶⁴ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.15.

¹⁶⁵ Bülent Duransoy, "Abdullah Baba Hazretlerinin Çocukluk Dönemi", *Lamelif Dergisi*, S.20, 2009, s.21.

baskın yapılmıştır. Abdullah Efendi ve Saatçi Hafız Efendi’ler polisler tarafından darp edilerek cezalandırılmıştır. Abdullah Efendi böylece dini ilimlerdeki tahsiline bir müddet ara vermek zorunda kalmıştır.¹⁶⁶

Abdullah Efendi, yaşanan bu hadiselerden sonra dini konularda bilgi sahibi olabilmek amacıyla kendi imkânlarıyla tahsiline devam etmiştir. Bediüzzaman Said Nursi (ö.1960)’nin risaleleri ile meşgul olmaya başlamıştır. Sık sık risaleleri okuyup kendini geliştirmeye çalışmıştır. Daha sonra bu risaleler onun tasavvufî hayata geçişinin vesilesi olmuştur.

E. MESLEKİ HAYATI

Abdullah Gürbüz Efendi’nin ticaret hayatına girişi çok küçük yaşlarda gerçekleşmiştir. İlkokul öğretimini tamamladıktan sonra çok geçmeden ticaret hayatına atılmıştır.¹⁶⁷ Bunun nedeni ticarete olan ilgi ve isteğidir. Her zaman kendi geçimini kendi kazanmak istemiştir.

Abdullah Efendi’nin ticarete girmesinde ihtiyaç sahibi bir dul kadının vesile olduğundan bahsedilmektedir. Bu kadın o yıllarda Abdullah Efendi ile aynı mahallede ikamet etmiş ve oldukça yardıma muhtaç bir kişidir. Onun bu haline üzülen Abdullah Efendi ona yardım edebilmek için çareler aramıştır. Bu nedenle bir iş bulmaya karar vermiştir. Yün çorap eskisi, bakır eskisi ve kayısı çekirdeği toplayıp bunları satarak gelir elde etmiştir. O zaman için iyi sayılabilecek bir miktar olan günlük iki buçuk lira para kazanmıştır. Kazandığı parayı harcamayıp yardıma muhtaç olan bu dul kadına vermiştir. Abdullah Efendi’nin babası Mahmut Efendi, Nevşehir’de saygın ve varlıklı bir esnaf olarak tanındığından oğlunun eskicilik yaptığını duyunca oldukça kızmıştır. Abdullah Efendi bu anısından şöyle bahsetmiştir:

“Babam, benim bu şekilde çalıştığımı duymuş. Eve geldiğimde: ‘Oğlum, sen benim şerefim ile oynuyorsun. Ben hatırı sayılır bir esnafım. Senin bu yaptığın işler doğru değil’ dedi.

¹⁶⁶ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.14.

¹⁶⁷ Duransoy, a.g.e., s.22.

Bu arada annem de beni babama karşı savunuyordu. Babamın bu şekilde bana bağırıp çağırdığını duyan dul kadıncağız, kapıyı çaldı. Babama dönerek: ‘Mahmut Efendi, Abdullah’ı dövme! Allah razı olsun, ondan başka kimse halimi düşünmüyor. O, çocuk yaşta olmasına rağmen, durumumu anlayıp her gün bana iki üç lira getiriyor. Onun verdiği ile geçiniyorum’ dedi.

Ben de anneme dönerek: ‘Anne, babamın zenginliği kendisine aittir. Bizim de çalışıp rızığımızı kazanmamız gerekiyor.’ dedim.”¹⁶⁸

Abdullah Efendi, 1956 yılında askerlik vazifesini tamamlayıp memleketine dönmüştür. Geçimini sağlamak için baba mesleği olan deri imalatçılığıyla meşgul olmuştur. İmal ettiği derileri çevredeki illere götürüp satarak gelir elde etmiştir. Ancak 1960 ihtilalinden sonra ekonomik anlamda büyük zarara uğrayarak iflas etmiştir. Zararlarını ve borçlarını kapatmak için uzun yıllar gece gündüz çalışmıştır.¹⁶⁹

Abdullah Efendi’nin asıl mesleği olan deri tabakçılığı kendisine babasından kalmış olan bir meslektir. Hayatının sonuna kadar bu işle meşgul olup geçimini böyle sağlamıştır. Ticaret hayatı boyunca kimsenin hakkını yememeye özen göstermiştir. Ticarete dürüstlüğü ve doğruluğu kendisine düstür edinmiştir. Çevresi tarafından oldukça sevilen ve saygı duyulan bir esnaf olmuştur. Ancak kazandığı gelir çoğu zaman sadece günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yetebilmiştir.

II. TASAVVUFÎ HAYATI

A. TARİKATA İNTİSABI

Abdullah Gürbüz Efendi, tarikat ehli olan bir ailede büyümüştür. Bu anlamda onun tasavvufa olan ilgisinin daha küçük yaşlardan itibaren başladığını söylemek yanlış olmaz. Bu alana yönelişinde ailesinin onu yetiştirme tarzı oldukça etkili olmuştur. Özellikle annesi Feride Hanım’ın tasavvufla iç içe oluşu bunun en önemli sebeplerinden biridir. Böyle bir ortamda doğup büyüyen Abdullah Gürbüz Efendi’nin de tasavvuftan

¹⁶⁸ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.15.

¹⁶⁹ Bülent Durasoy, “Abdullah Baba Hazretlerinin Gençlik Dönemi”, *Lamelif Dergisi*, S.21, 2009, s.19.

soyutlanmış bir hayat sürmesi bu anlamda mümkün olmamıştır. Nitekim onun tasavvufa olan ilgi ve alakası bu yaşlarda başlamış ve ömrünün son demlerine kadar artarak devam etmiştir.

Abdullah Efendi, askerlik yıllarına kadar tasavvufa karşı büyük bir istek ve alaka içerisinde olduysa da 1940'lı yılların dinî hayat için zorlayıcı şartları bu anlamda önünde büyük bir engel oluşturmuştur. En temel dini bilgilerin bile öğrenilmesinin önünde katı engellerin olduğu bu dönemde manevî hayatını ikmal edebilecek bir şeyh efendinin terbiyesine mazhar olmak neredeyse imkânsız olmuştur. Zira bu dönemde “şeyh, mürid” gibi kelimelerin kullanımı dahi birtakım problemlere yol açmaktaydı. Bundan dolayı Abdullah Efendi bu noktadaki ihtiyacını tasavvufa dair kaynakları okumak ve incelemekle gidermeye çalışmıştır.

1950'li yıllar dini hayatın yavaş yavaş canlandığı, yaptırımların bir nebze de olsa hafiflemeye başladığı, insanların bu anlamda rahatladığı bir dönem olmuştur. Yaptırımların hafiflemesi insanların tasavvufa olan ilgi ve alakalarını gün yüzüne çıkarmıştır. Yıllarca hasret kalınan bu alana duyulan istek, akın akın tarikatlara yönelişe sebep olmuştur.

Abdullah Efendi 1956 yılına gelindiğinde askerlik vazifesini tamamlamış memleketine dönmüştür. Tasavvufa olan ilgisi bu dönemde hâd safhaya ulaşmıştır. Bu duygular içerisinde özellikle Bediüzzaman Said Nursi'nin risaleleriyle meşgul olmuş her boş vaktini bu eserlerle doldurmuştur. Tek arzu ve isteği seyrüsülük noktasında kendisini yetiştirebilecek, güzel ahlâkıyla emsal teşkil eden bir şeyh efendi bulmaktır. Abdullah Efendi bu dönemde yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“1956'da askerden geldikten sonra bir müddet Bediüzzaman Hazretleri'nin *Risale-i Nur Külliyyatı'nı* okumaya devam ettim. O dönemlerde memleketimizde tasavvufî yönden çalışmalar yapan cemaatler yoktu. Ben de buna çok üzülürdüm. Fatiha'yı her okuduğumda bir titreme hâsıl olurdu: ‘Ya Rabbi, ne olur şu mübarek ayet-i kerimede geçen, inam ettiğin, ihsan ettiğin, övdüğün, sırat-ı müstakim üzere giden o nurlu yola bizi de dâhil eyle’ şeklinde sürekli Allah-u Teâlâ'ya dua ederdim. Değişik şekillerde rüyalar görür, gece gördüğüm rüyaların aynısını gündüz yaşırdım. Rüyalarım hep sahih olurdu.

Bunun yanında peygamberlerin hayatlarını okur, hep hayatını okuduğum peygamberlerle rüyamda görüşürdüm.”¹⁷⁰

Abdullah Efendi’nin kafasını sürekli meşgul eden bu durum rüyalarına da etki etmeye başlamıştır. Bir gece rüyasında Bediüzzaman Said Nursi’nin kendisine şöyle hitap ettiğini görmüştür:

“Evladım, bir mürşidi kâmil bulacaksın. Kâdirî tarikatına müntesip olacaksın. Senin risalen tamamdır.”¹⁷¹

Bu rüyadan sonra “Şıh Ağa” lakaplı bir derviş kendisine gelip çekmesi için Abdullah Efendi’ye bir vird kâğıdı vermiştir. Bu vird, Kâdirî tarikatına ait olup annesi Feride Hanım’ın o dönemde çektiği virdle aynıdır. Abdullah Efendi, Aksaraylı Ahmet Baba’nın dergâhına ait dersi bu dönemde çekmeye başlamıştır.

Çorum şehri eskiden beri tasavvufî hayat noktasında oldukça zengin bir muhit olmuştur. Birçok tarikat bu şehirde cumhuriyetten önce de sonra da faaliyet göstermiştir. Şehir günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Abdullah Efendi de yaptığı meslek gereği ürettikleri derileri satmak üzere çeşitli şehirlere yolculuk yapmıştır. Çorumlu Hacı Mustafa Efendi’nin dergâhıyla da ilk tanışması bu yolculukları vesilesiyle olmuştur.

Abdullah Efendi, 1960 yılında İskilip’e deri satmak amacıyla gittiği bir gün müşterilerinden biri onu akşam dergâhındaki sohbete davet etmiştir. Tasavvufa olan ilgisinden dolayı bu isteği hiç düşünmeden kabul etmiştir. Çorum’a yaklaşık 50 km uzaklıkta olan İskilip İlçesi’nde o dönemde Şeyh Hacı Mustafa Efendi’yi temsilen Şeyh Mehmed Tıǧlıoğlu Efendi bulunmaktadır. Abdullah Efendi, yaşadığı o akşamdan şöyle bahsetmiştir:

“Akşam buluşup İskilip’in Kayabaşı Mahallesi’nde sohbet yapılacak yere gittik. Çorumlu Hacı Mustafa Efendi’nin zâkiri Hacı Mehmed Efendi ismindeki zât çok güzel bir zikir yaptırdı. Zikrullah esnasında, Rifâî tarikatına has olan ateş ve şiş burhanı yaptılar. Çok etkilendim.”¹⁷²

¹⁷⁰ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.16.

¹⁷¹ a.g.e., s.17.

¹⁷² Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.18.

Dergâhtaki sohbetten oldukça etkilenen Abdullah Efendi, birkaç gün sonra Hacı Mustafa Anaç Efendi'yi görmek maksadıyla Çorum'a gitmeye karar vermiştir. Çorum'a vasıl olduğu günün gecesinde 26 Mayıs darbesi yaşanmıştır. O gün cuma namazı için gittiği camide Çorumlu Hacı Mustafa Efendi ile karşılaşmıştır. Abdullah Efendi bu ilk karşılaşmayı şöyle anlatmıştır:

“Camide on sekiz kişi ile cuma namazını kıldık. Caminin içinde iken, saçları kulağına kadar gelen, sakallarının bir kısmı ağarmış, üzerinde devetüyünden bir cübbe, başında siyah takke, siyah sarık bulunan bir zât gördüm ve çok etkilendim. Peygamber Efendimiz geldi zannettim. Hoca hutbeyi okuyana kadar, ona bakıp bakıp ağladım.”¹⁷³

Abdullah Efendi'nin bahsettiği bu zât Şeyh Mustafa Efendi'den başkası değildir. O yaşadığı bu hale anlam verememiş zaten hâlihazırda bir şeyhten dersli olduğunu düşünüp kendisini bu duygu ve düşüncelerden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Ancak bu noktada başarılı olamamış Mustafa Efendi'yi seyretmekten kendisini alamamıştır. Namazın bitiminde kendisiyle tanışmak maksadıyla Mustafa Efendi'nin elini öpmüş, bunun üzerine Mustafa Efendi de onu evine yemeğe davet etmiştir.

Abdullah Efendi, aynı anda iki şeyhe biat etmenin müridin manevi yolculuğu için sağlıklı bir durum olmadığı görüşündedir. Bu nedenle Hacı Mustafa Efendi'ye biat etmek konusunda çekimser davranmıştır. Buna rağmen Şeyh Mustafa Efendi, Abdullah Efendi'ye çekmesi için teberrüken Rifâî virdini vermiştir. Bu dönemde hem Aksaraylı Ahmed Baba'nın hem de Hacı Mustafa Efendi'nin virdlerini çekmeye başlamıştır.

Aksaraylı Ahmed Baba'nın vefatından sonra oğlu Aksaraylı İzzet Efendi, babasının şeyhlik vazifesini üstlenmiştir. Abdullah Efendi şeyhi vefat etmesine rağmen bu dergâha olan bağlılığını bir müddet daha devam ettirmiştir. Ancak bir gün İzzet Efendi'yi ziyareti esnasında onun insanlara karşı takındığı olumsuz tavırlarından rahatsız olup virdini İzzet Efendi'ye iade etmiştir. Böylece bu dergâha olan bağlılığı sona ermiştir.¹⁷⁴

Şeyh Mustafa Anaç Efendi'den aldığı virdini çekmeye devam eden Abdullah Gürbüz Efendi, tanımaya yeterince fırsatı bulamadığı bu şeyh efendiye o dönemde tam

¹⁷³ a.g.e., s.19.

¹⁷⁴ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.21.

anlamda bir bağıllık içerisinde olmamıştır. Virdini çekmeye devam etmiş ancak istihâre namazlarını da kılmıştır. Allah Teâlâ’dan tek niyazı bir mürşidi kâmil ile tanışabilmek, onun rehberliğinde seyrüsülûkuna devam edebilmek olmuştur. Abdullah Efendi o dönemde yaşadığı hadiselerden şöyle bahsetmiştir:

“Bir gün rüyamda Hızır(as): ‘Evladım, senin şeyhin Antep’te, Bilal Nadir’dir. Ona gideceksin’ dedi. Yine rüyamda Antep’e gittim. Bilal Nadir Hazretleri’nin evine girdim. Mübarek oturuyordu. Önünde içi süt dolu bir kâse, yanında da bir tane kaşık vardı. Bir kaşık süt bana veriyor, bir kaşık süt kendi alıyordu. Ben de içimden: ‘Şeyh efendinin bir tane kaşığı varmış. İki tane olsaydı da beraber içseydik’ diye düşünürken uyandım.”¹⁷⁵

Abdullah Efendi gördüğü rüyaların etkisiyle Bilal Nadir Efendi’yle tanışmak üzere Gaziantep’e gitmiştir. Bir müddet soruşturduktan sonra Bilal Nadir Efendi’yi bulmuştur. Bilal Efendi’den oldukça etkilenen Abdullah Efendi kendisine biat etmiştir. Böylece aynı anda hem Rifâî hem de Kâdirî dersi çekmeye başlamıştır. O günü Bilal Nadir Efendi ile sohbet ederek geçiren Abdullah Efendi, günün sonunda Nevşehir’e dönmüştür.

Abdullah Efendi’nin bu şeyhe olan bağıllığı 1969 yılına kadar devam eder. Bilal Nadir Efendi’nin 1969 yılında vefatının ardından Abdullah Efendi büyük bir üzüntü yaşamıştır. Bu süreçte yaşadıklarından şöyle bahsetmiştir:

“Bilal Baba vefat edince onun hasretine dayanamayıp günlerce ağladım. Bilal Baba vefat etmeden önce : ‘Evladım, Allah’a vasıl olabilmek için insana muhakkak mürşidi kâmil gerekir. Biz vefat ettikten sonra kendinize bir mürşidi kâmil arayın.’ nasihati üzerine istihare yaptım. Rüyamda Âdem (as), Zekeriya (as) ve Hızır (as) bana : ‘Evladım Abdullah senin dosyan Çorum’a havale oldu’ dediler. Bundan sonra yoluma Rifâî şeyhi olan Hacı Mustafa Efendi ile devam edecektim.”¹⁷⁶

Abdullah Efendi, uzun yıllar Bilal Nadir Efendi’nin manevi terbiyesini görmüş, seyrüsülûk yolunda önemli bir mesafe almıştır. Bilal Nadir Efendi’nin vefatından sonra bu yolculuğa Şeyh Mustafa Anaç Efendi’nin bir müridi olarak devam etmek için Çorum’a gitmiş, daha önce teberrüken almış olduğu dersi bu sefer tam bir biat ile almıştır. Hacı

¹⁷⁵ a.g.e., s.22.

¹⁷⁶ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.43.

Mustafa Efendi'nin iltifatlarına mazhar olmuş, Çorum'dan gönlü mutmain bir şekilde ayrılmıştır.

Abdullah Efendi, manevi terbiyesine azimle devam etmiş, sık sık şeyhini ziyarete gitmiştir. Her geçen gün şeyhine olan bağlılığı ve muhabbeti artmıştır. Hacı Mustafa Efendi, Abdullah Efendi'nin manevi yolculuğunda önemli rehberlerinden biri olmuştur.¹⁷⁷ Şeyhi onu zaman içerisinde seyrüsülûkun bir gereği olarak çeşitli imtihanlara tabi tutmuştur.

B. İCÂZET MESELESİ

Abdullah Efendi'nin Şeyh Mustafa Anaç Efendi'den şeyhlik ve kılıç burhanı icâzetini alıp almadığı konusunda muhtelif görüşler öne sürülmektedir. Abdullah Efendi'nin kendi söylemlerinde böyle bir zâhirî icâzete sahip olduğuna dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Zira böyle bir icâzeti müridlerinden de gören olmamıştır. Ancak onlar bu vazifenin yaşanan manevî bir hal esnasında bizzat Peygamber Efendimiz tarafından verildiğini ifade etmektedirler. Bu konu hakkındaki iddialar şöyledir:

Şeyh Mustafa Anaç Efendi vefatının yaklaştığı dönemlerde daha sonra duyurulmak üzere bir vasiyet yazmıştır. Bunu Abdullah Efendi bizzat şeyhinin ağzından duyduğunu söylemektedir. Vefatında yanında bulunmasına rağmen bu vasiyet ailesi tarafından ilhvâna duyurulmamış ve insanlara Mustafa Anaç Efendi'nin kendisinden sonra kimseyi halife bırakmadığı söylenmiştir. Abdullah Efendi bu noktaya şüpheyile yaklaşarak bir nevi bu vasiyette dergâhın postuna oturacak kişinin isminin yazdığını iddia etmiştir.¹⁷⁸

Diğer bir iddia ise Mustafa Anaç Efendi'nin Sivaslı vazifeli dervişlerinden biri olan Hafız Ali Akgül'ü yanına çağırıp birtakım açıklamalarda bulunduğuna dairdir. Buna göre Mustafa Efendi, Hafız Ali Akgül'e üç tane icâzet hazırladığını ancak bunlara vurulacak mührünü kaybettiğini söylemiştir. Ardından kendisinden sonra Abdullah Efendi'ye biat

¹⁷⁷ Bkz. Ekler Bölümü Ek-18: Abdullah Gürbüz ve Şeyh Mustafa Anaç Efendi.

¹⁷⁸ Abdullah Gürbüz Efendi, *"Abdullah Baba'nın Manevi Hayatı, Üstadları ve Görev Verilişi"*, <https://www.youtube.com/watch?v=jUXZiixnf5s&feature=youtu.be> (21/06/2018).

etmesini istemiştir. ¹⁷⁹ Bu iddiayı Abdullah Efendi, Hafız Ali Akgül'ün beyanı çerçevesinde dile getirmektedir. Ali Akgül, Abdullah Efendi'ye ilk biat eden kişi olarak bilinmektedir. ¹⁸⁰

Bir başka iddia ise Mustafa Anaç Efendi'nin dervişlerinin huzurunda kendisinin ve Abdullah Efendi'nin suretine şeytanın giremeyeceğini söylemesidir. Bu ancak kâmil müşidlere özel bir durumdur. Ardından Mustafa Efendi, Abdullah Efendi'nin ileride dünyanın birçok yerinde tanınan birisi olacağını söylemiştir. ¹⁸¹

Abdullah Efendi, bu iddialarının hiçbirinde zâhirî bir icâzet aldığını dile getirmemiştir. Aksine yine kendisi bir başka söyleminde Mustafa Anaç Efendi'nin üç tane icâzet hazırladığını ancak mühür vurabilmek için Peygamber Efendimizden gelecek manevî bir izni beklediğini dile getirmiştir. Bu anlamda ona göre Mustafa Anaç Efendi'nin halife bırakmamasının sebebi böyle bir manevî işaretin ortaya çıkmamasıdır. Ayrıca Abdullah Efendi, şeyhinin vefatının ardından yeni bir şeyh aramak için istihare yaptığını da dile getirmektedir. ¹⁸²

Abdullah Efendi şeyhlik vazifesini mânevî bir icâzetle aldığını söylemektedir. Buna göre 20 Şubat 1985 tarihinde gördüğü bir rüyada kendisine Abdülkâdir Geylânî tarafından üzerinde nurdan yazıların olduğu bir icâzet verilmiştir. Abdullah Efendi bu teklif edilen vazifeyi kendisinin ifadesiyle “ümî” olduğu için kabul etmek istememiş ancak daha sonra bu icâzeti bizzat Peygamber Efendimizin vermesi halinde kabul edeceğini beyan etmiştir. ¹⁸³ Çünkü ona göre ancak peygamberden icâzet alan şeyhler istikametten şaşmadan vazifesini yapabilir. Bunun üzerine Abdullah Efendi'ye 5 Nisan'a kadar beklemesi telkin edilmiştir. Abdullah Efendi, 5 Nisan tarihi geldiğinde rüyasında Çorum Ulu Cami'de Peygamber Efendimiz tarafından çağrıldığını ve kendisine mühürlü bir icâzetin verildiğinden bahsetmektedir. ¹⁸⁴

¹⁷⁹ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba'nın Manevî Hayatı, Üstadları ve Görev Verilişi", <https://www.youtube.com/watch?v=jUXZiixnf5s&feature=youtu.be> (21/06/2018).

¹⁸⁰ Erkan Alan, "Abdullah Baba Hazretlerinin Mânevî Görev Alışı", *Lamelif Dergisi*, S.43, 2011, s.6.

¹⁸¹ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba ile Mustafa Urgenc Röportaj-Sohbet I.BÖLÜM-1997", <https://www.youtube.com/watch?v=OxouBlsyVF4&feature=youtu.be> (30/10/2015).

¹⁸² Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba (k.s.) kimdir? Nasıl irşad Olmuştur? Mübarek lisanından hayatı", <https://www.youtube.com/watch?v=QzO8Gc2z2t0&feature=youtu.be> (17/11/2017).

¹⁸³ Bülent Duransoy, "İrşad", *Lamelif Dergisi*, S.5, 2008, s.17.

¹⁸⁴ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.100.

Abdullah Gürbüz Efendi gördüğü bu rüyayı daha sonra ihvanla paylaşmıştır. Onlardan: “Beni rüyasında görenlerin üstadıyım, görmeyenlerin hiçbir şeyi değilim” diyerek biat almıştır.¹⁸⁵

Abdullah Efendi’yi tebrik edenlerin yanında bu tutumundan dolayı eleştirenlerin de olduğu bilinmektedir. Eleştirenlerin birçoğu onun şeyhinden aldığı bir icâzeti olmadığı noktasında birleşmektedir. Nitekim bazı görüşlere göre bahsedilen bu tarz rüyaların mürid için zaman zaman görülmesi normal ve mümkündür. Mânevî anlamda belli bir mertebeye ulaşmış sâlike bu tarz rüyaların gösterilmesi suretiyle eğer azmederse bu makama erişebileceği mesajı verilmek istenmektedir. Buna göre müridin bu rüyalar karşısında yapması gereken sabır ve sebat ile çalışıp azminin meyvesine kavuşmaktır.

C. SEYAHATLERİ

Abdullah Gürbüz Efendi, Türkiye’nin birçok şehrinde ün sahibi olmuştur. Bu ünün sebebi onun çeşitli televizyon programlarında yer almasının yanı sıra sürekli seyahat halinde olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim o dervişinin olduğu her şehre ve ülkeye gitmiştir. Bu anlamda hareketli ve sosyal bir mizaca sahip olması, gittiği yerlerdeki insanlarla kolayca sağlam ilişkiler kurması, onun müridlerinin sayısının her geçen gün daha da artmasına sebep olmuştur. Zira cenazesini temel alarak müridlerinin sayısına dair verilen tahmini rakamlar on binleri bulmaktadır.

Abdullah Efendi’nin seyahatleri vefatından sonra da tesirini göstermeye devam etmiştir. Nitekim Abdullah Efendi’yi tanıtmaya ve anma amaçlı, yurt dışında ve yurt içinde birçok vakıf ve dernek kurulmuştur. Bu vakıf ve dernekler çeşitli faaliyetler yaparak Abdullah Efendi’nin hayatına ve görüşlerine dair bilgileri sonraki nesillere aktarma amacı gütmektedir. Bu bölümde önemli gördüğümüz iki seyahatinden bahsedeceğiz.

1. Şam Yolculuğu

Abdullah Efendi’nin önemli seyahatlerinden biri 1996 yılında Suriye Şam’a gerçekleştirmiştir. Temmuz ayında Nevşehir’den Bursa’ya gelen Abdullah Efendi burada

¹⁸⁵ Alan, a.g.e., s.6.

ihvânla buluşup 7-8 gün boyunca sohbet ve zikirlerle meşgul olmuştur. O günlerde Şam'da öğrencilik yapan ihvândan Nuri Efendi'nin vesilesiyle Bursa'ya gelen Şam Üniversitesinde öğretmen olan Müesser Efendi burada Abdullah Efendi ile tanışmış ve zikir meclisine katılmıştır. Daha sonra ise Abdullah Efendi ve ihvânı Şam'a davet etmiştir.

Abdullah Efendi bu davete icabet etmek üzere vize işlemleri için öncelikle Ankara'ya gitmiştir. Yanında Bursa'daki ihvândan altı kişi¹⁸⁶ bulunmaktadır. O gün Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî Türbesi'ne yakın bir mevkide bulunan dergâhta sohbet ve zikir yapmış, vize işlemleri tamamlanınca ertesi gün Nevşehir'e gitmişlerdir. Nevşehir'de de aynı şekilde zikir meclisi kurulmuş, sabah olduğunda ise Abdullah Efendi ve beraberindekiler Suriye'ye geçmek üzere yola çıkmışlardır.

Nihayet Şam'a ulaşan Abdullah Efendi, burada ihvândan Nuri Efendi tarafından karşılanmıştır. Sekiz gün boyunca sürecek olan bu seyahatte pek çok yer ziyaret edilmiştir. Ziyaretlerden ilki Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin kabrine olmuştur. Ardından eski Şam mezarlığında bulunan Hâlid-i Bağdâdî (ö.1242/1827) türbesini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden sonra orada bulunan Müesser Efendi'nin isteği üzerine, Müesser Efendi'nin babasının ve babasının şeyhinin kabirlerini de ziyaret etmiş başlarında zikir ve bağışlamalar yapmıştır.

Seyahatlerine Bilal-i Habeşî'nin kabri, Emevî Camii, Hz. Yahya'nın kabri ve Hz. Hüseyin'in mübarek başının bulunduğu kabriyle devam eden Abdullah Efendi burada Emevî Camii hakkında da ihvânla sohbet etmiş bu caminin İslam tarihi açısından öneminden bahsetmiştir.

Cuma günü geldiğinde Abdullah Efendi ve ihvân Cuma namazını eda etmek üzere üniversitenin camisine gitmişlerdir. Bir müddet sonra camiye üniversitenin dekanı Şeyh Ahmed Keftari girmiş cemaat onun yaşına ve ilmine hürmeten ayağa kalkıp kendisine yol vermiştir. Kendisi aynı zamanda Nakşibendî tarikatı şeyhidir. Ezandan bir saat evvel kürsüye geçen Keftari yarım saat vaaz verdikten sonra Abdullah Efendi'yi cemaate

¹⁸⁶ Bu altı kişi içerisinde Ahmet Turan Gümüş, Ahmet Arslan, Mustafa Özbağ, Mürşit Akgün, Abidin Gönder ve Abdülkadir Uçar vardır.

tanıtmış ve kendisini kürsüye konuşma yapmak üzere davet etmiştir. Davete icabet eden Abdullah Efendi tercüman vasıtasıyla cemaate vaazda bulunmuş bu konuşmadan herkes memnun kalmıştır. Cuma namazını eda ettikten sonra Keftari, Abdullah Efendi ve ihvânı yemeğe davet etmiştir. Şam'ın biraz dışındaki müstakil bir evde yemeklerini yemiş ardından Türkiye'ye dönmek üzere yola çıkmışlardır.

Şam ziyareti hem ihvân hem de Abdullah Efendi için çok faydalı olmuş pek çok yer gezmiş pek çok kişiyle tanışmışlardır. Bu ziyaretin ardından Abdullah Efendi Şam'da akademik çevre tarafından da tanınmış ve sevilmiştir. Kendisine derviş olmak için intisap edenler olmuştur.¹⁸⁷

2. Hollanda Yolculuğu

İhvândan İsmet Akgül Beyefendi'nin 1992 yılında daveti üzerine Abdullah Efendi Hollanda'ya dervişlerini ziyarete gitmiştir. Hollanda'daki Müslümanlar bu yıllarda ne kadar şecaat sahibi ve cömert kişiler olsalar da tasavvufa karşı olan bakış açıları oldukça menfidir. Bu menfi tavra rağmen Hollanda'da Abdullah Efendi'yi seven ve mânevî babası olarak gören pek çok insan olmuştur. Bu Abdullah Efendi ve ihvanın azimli çalışmalarının bir neticesi olarak görülmektedir.

Abdullah Efendi ziyaretine öncelikle Hollanda'nın Vaassen beldesinden başlamıştır. Burada ihvânla buluşup hasbihal ettikten sonra ertesi gün Rotterdam'daki ihvânla buluşmak üzere yola koyulmuştur. Aynı günlerde Rotterdam'da görev yapmakta olan ihvândan Mustafa Urgenc Beyefendi, Diyanet tarafından organize edilen bir konferans programıyla ilgilenmektedir. Konferansa konuşmacı olarak katılacak olan ise Prof. İhsan Süreyya Sırma'dır.

Abdullah Efendi'nin nihayet Rotterdam'a ulaşmasıyla konferansın başlaması aynı vakitlere tekabül etmiştir. İhsan Süreyya Sırma'ya yapılan rica üzerine Abdullah Efendi'ye de bu konferansta konuşabilmesi için vakit ayrılmıştır. Salona takdiminden sonra dinleyicilere kısa bir müddet hitapta bulunmuş ve konuşması boyunca "Fatiha'daki

¹⁸⁷ Ahmet Arslan Beyefendi ile 22.11.2019 tarihinde Bursa'da yapılan mülakattan derlenmiştir.

sırlardan, nefis mertebelerinden, cihaddan ve zikirden” bahsetmiştir. Konferansın ardından İhsan Süreyya Sırma ile Abdullah Efendi tanışma fırsatı bulmuşlardır.¹⁸⁸

Abdullah Efendi’nin Hollanda’ya yaptığı tek ziyaret bu değildir. Buradaki dervişlerini 1994 yılında da ziyaret etmiştir. İlgili ziyareti esnasında da zikir ve sohbet meclisleri kurmuş ihvânın gönüllerine sirayet etmeyi başarmıştır. O hiçbir zaman insanların ayağına gelmesini beklememiş gerek gördüğünde kilometrelerce uzaklıktaki müntesiplerinin dertlerine deva olabilmek için böyle uzun yolculuklar yapmıştır. Yaptığı yolculuklarda pek çok kişiyle tanışma fırsatı bulmuş ve böylece Abdullah Efendi’nin ismi yurtdışındaki Müslümanlar tarafından da bilinir olmuştur. Kendisinden sonra Hollanda’da müridleri Reşadiye Vakfını kurmuş, onun ismini ve öğretilerini yayma adına faaliyetler göstermişlerdir.

D. ŞEYHLERİ

1. Muhammed Bilâl Nâdir Efendi

Muhammed Bilâl Nâdir Efendi,¹⁸⁹ Gaziantep ilinin İslahiye kazası eski adı Erikli Belen olan Kozuluk Köyünde 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Abdullah olup Gaziantep’in zengin ve saygın eşrafından biridir. Babası Abdullah Efendi’nin ilk evliliğinden çocuğu olmamıştır. Bunun üzerine ikinci bir evlilik yapmıştır. Bu evliliğinde çocuğunun olması için sadakalar vermiş, kurbanlar kesmiş çokça hayır ve hasenatta bulunmuştur. Allah Teâlâ’dan kendisine hayırlı bir evlat vermesi için niyazlarda bulunmuştur. İlk çocuğu olan Bilal Efendi’nin dünyaya gelmesi üzerine 7 gün üst üste koç kurban etmiş ve mevlidi şerifler okutmuştur. Babası Abdullah Efendi çocuğunun ismini koymak için devrin âlimlerine danışmış ve sonunda oğlu için “Muhammed Bilâl” ismini uygun görmüştür. Muhammed Bilâl Efendi on beş yaşına geldiğinde babası hayatını kaybetmiştir. Babasının vefatı üzerine evin geçim sorumluluğunu yüklenmek

¹⁸⁸ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir.

¹⁸⁹ Bkz. Ekler Bölümü Ek-17: Muhammed Bilâl Nâdir Efendi.

zorunda kalmış bu nedenle çeşitli mesleklerde çalışmıştır. Bilhassa tüccarlık ve çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır.¹⁹⁰

Muhammed Bilâl Efendi'nin tasavvufa olan ilgisi eline geçen Eşrefoğlu Rûmî'nin *Müzekk'in-Nüfûs* eserinin vasıtasıyla başlamıştır. Bu eseri okuduktan sonra bir arayış içerisine girmiştir. Şam, Bağdat ve Hama gibi çeşitli illere seyahat etmiştir. Bu şehirlerde umduğunu bulamayınca Kâdirî tarikatı halifelerinden olan Şeyh Hafız Ali Efendi'ye gitmiş ve ona biat etmiştir. Böylece tasavvuf yaşantısı başlamıştır. Tasavvufî hayatı boyunca çile, inziva, riyazet ve mücâhedeyi kendine esas almış, yaşantısını bu düstûr üzerine inşa etmiştir. Dervişlerine de bu düstûru aşlamaya çalışmıştır.¹⁹¹

Muhammed Bilal Efendi'nin gençlik yılları Kurtuluş Savaşı'na denk gelmiştir. Bu süreçte memlekete önemli faydaları olmuştur. Gaziantep'te çevresine topladığı 20 gönüllü arkadaşı ile Fransızları uzun müddet meşgul etmişlerdir. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli iftira ve suçlamalara maruz kalmıştır. Bu suçlamalar neticesinde istiklal mahkemelerinde 3 defa idamdan yargılanmış, 36 defa tevkif edilmiş, 54 defa nezarete alınmış ve 100'den fazla ifade vermiştir. Daha sonra 1936-1946 seneleri arasında 10 yıl Giresun'a sürgün edilmiş, 1953 yılında 1 yıl hapis yatmış, 1954-1956 yılları arasında 2 yıl daha sürgün hayatı yaşamıştır.

Muhammed Bilâl Efendi, Arapça ve Osmanlıca olmak üzere çeşitli eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden 25 tanesinin basıldığı bilinmektedir. Eserleri arasında en meşhur olan "*Nadirî Tefsiri*" dir. Ayrıca hayatı boyunca çeşitli hayır işleriyle meşgul olmuş Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta on beş camii inşa ettirdiği bilinmektedir. Bilâl Efendi 23 Aralık 1969 tarihinde, Gaziantep'in Çarpın köyünde vefat etmiştir. Türbesi, Nurdağı ilçesinin Hamidiye köyündedir.¹⁹²

2. Şeyh Mustafa Anaç Efendi

Mustafa Anaç Efendi hakkında daha önceki bölümde detaylıca bilgi verildiğinden bu bölümde şu kısa bilgiyi vermekle yetinilecektir. Mustafa Anaç Efendi, Abdullah

¹⁹⁰ Muhammed Hilmi Kutlubay, *Zuhûrât'ı Bilâl-i Nâdirî*, 2.b., C. 5, Ankara: Takav Matbaacılık, 2000, s.8.

¹⁹¹ Kutlubay, a.g.e., s.9.

¹⁹² Kutlubay, a.g.e., ss.8-10.

Efendi'nin Bilâl Nâdir Efendi'nin vefatından sonra intisap ettiği şeyhtir. Abdullah Efendi'nin dergâha giriş tarihi olan 1969 yılından 1984 yılına kadar bu şeyh efendinin terbiyesinde bulunmuştur. Nevşehir'de Mustafa Anaç Efendi'nin tabiri caizse gözü kulağı olmuştur. Onun görüşlerinin ve Rifâiyye tarikatının uygulamalarının bu ilde yayılmasını sağlamıştır. Sohbet ve zikir meclisleri kurarak aldığı vazifeleri en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır.

E. ABDULLAH EFENDİ'DEN SONRA ÖNE ÇIKAN İSİMLER

Abdullah Efendi, 5 Kasım 1994 tarihinde Bursa Dikkaldırım Dergâhı'nda bir icâzet töreni düzenlemiştir. Bu tören Abdullah Efendi'nin sohbetiyle başlamış, ardından hep bir ağızdan istiğfar duası edilmiştir. Daha sonra ise tevhid esmasının eşliğinde dervişler tek tek gelerek Abdullah Efendi'nin elinden, alın altına ve diz dize olacak şekilde icâzetlerini almışlardır. Törende dervişlik, çavuşluk, nakiblik ve nakîbü'n-nükabâlık icâzetleri verilmiştir. Bu icâzetler işinin ehli bir hattât tarafından Abdullah Efendi'nin gözetimi ve bilgisi dâhilinde hazırlanmıştır. Abdullah Efendi nakîbü'n-nükabâ olarak: Ahmet Turan Gümüş, Mustafa Urgenc, Mustafa Özbağ, Akif Göker (Hoca) ve Adil Irmak'a icâzet vermiştir.¹⁹³

Abdullah Efendi'nin Mustafa Urgenc Beyefendi'ye verdiği hicrî Cemâziyelâhîr 1415 (Kasım 1994) tarihli nakîbü'n-nükabâ icâzeti¹⁹⁴ incelendiğinde bu tarikatın önceki şeyh efendileri tarafından düzenlenen icâzetnâmelere göre birtakım farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Şeyh Ali Haydar Efendi'nin Murad b. Bedir el-Kafkasî adında bir müridine verdiği 1941 tarihli nakîbü'n-nükabâ icâzetnâmesi¹⁹⁵ ve Şeyh Mehmet Tıǧlıoğlu Efendi'nin Şeyh Zâkir Kümbül Efendi'ye¹⁹⁶ verdiği 1994 tarihli hilâfet

¹⁹³ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir; Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba'nın dergahında icâzet verilen nakib ve nükabalar*", 05/11/1994, <https://www.youtube.com/watch?v=EGHa9CJd21c> (29/01/2012).

¹⁹⁴ Bkz. Ekler Bölümü Ek-23: Mustafa Urgenc İcâzetnâme.

¹⁹⁵ Bkz. Ekler Bölümü Ek-24: Murad Efendi İcâzetnâme.

¹⁹⁶ Bkz. Ekler Bölümü Ek-16: Şeyh Zâkir Kümbül Efendi.

icâzetnâmesi¹⁹⁷ incelendiğinde Abdullah Efendi'nin verdiği icâzetin bazı noktalarda bu iki icâzetten farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Abdullah Efendi'nin hazırlattığı icâzetin üst kısmında sadece besmele yer almaktadır. Tarikatta farklı kişilerce farklı zamanlarda hazırlanmış olan yukarıda bahsedilen her iki icâzetnâmede de üst kısmın orta tarafında pîre methiye, sağında Fetih Suresi'nin ilk ayeti ve sol tarafında ise Fetih Suresi'nin üçüncü ayeti yer almaktadır. Bahsedilen bu unsurlara Abdullah Efendi yer vermemiştir.

Murad Efendi'ye ait icâzette âmâl-i tarikattan bahsedilen kısımda, mürid namazlardan sonra çekilmek üzere 166 tevhid ile vazifelendirilmiştir. Abdullah Efendi'nin hazırlattığı icâzette ise ilgili kısımda 166 tevhide ek olarak mürid, 33 Ya Allah, 100 Ya Mü'min ve 100 Ya Lâtif esmalarını da çekmek üzere vazifelendirilmiştir.

Abdullah Efendi'nin hazırlattığı icâzette müridin seyrüsülûku boyunca nefis mertebelerinde çekeceği esma sırası; kelime-i tevhid, ism-i celâl, hû, hay, hak, kayyûm ve kakhâr şeklinde verilmektedir. Ancak diğer bahsi geçen icâzetlerde bu sıralama; kelime-i tevhid, ism-i celâl, hû, hak, hay, kayyûm ve kakhâr şeklindedir. Bu anlamda Abdullah Efendi'nin müridlerin seyrüsülûkunda kullandığı bu esma sıralaması mensubu olduğu tarikat silsilesindeki şeyhlerin genel tutumlarından farklılık arz etmektedir.

Abdullah Efendi'nin hazırlattığı icâzet kazıma mühürle damgalanmıştır. Ayrıca bu icâzette eskiden beri süregelen tarikattaki âdetin aksine son kısımda şahit mühürlerine yer verilmemiştir. Murad Efendi'ye ve Zâkir Efendi'ye ait icâzetler ise pirinç mühür kullanılarak damgalanmış ayrıca alt kısımlarında şahit mühürlerine de yer verilmiştir.

Murad Efendi'nin icâzetinde Şeyh Ali Haydar Efendi kendisine Kâdiriyye, Rifâiyye, Desûkîyye, Bedeviyye, Şâzeliyye ve Nakşibendiyye olmak üzere altı tarikatı atfetmektedir. Abdullah Efendi ise Mustafa Urgenc'e verdiği icâzette bunlara ek olarak Mevleviyye, Bayramiyye ve Bektaşîyye tarikatlarını da eklemiştir. Böylece kendini dokuz tarikatın şeyhi olarak addetmiştir. Nitekim kabrinde bulunan mezar taşında: “Kadirî, Rufâî, Bedevî, Dussukî, Şazelî, Nakşibendî, Bayramî, Bektaşî, Mevlevî Üstadı

¹⁹⁷ İlgili icâzet Şeyh Zâkir Kümbül Efendi'nin uhdesinde bulunmaktadır. İcâzet tarafımızdan görülüp incelenmiştir. Ancak metninin paylaşılmasına müsaade edilmemiştir.

Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.)” şeklinde yazılmış ibarede de bu duruma işaret edilmiştir. Abdullah Efendi'nin bu dokuz tarikatın hiçbirine dair yazılı bir icâzeti bulunmadığından konuya ihtiyatlı yaklaşmakta fayda bulunmaktadır.

İcâzetnâmelerin ilk kısımlarında mürid hangi tarikatın virdini çekiyor sülûkunu görüyorsa: “Şeyhimden aldığım ve kabul eylediğim minval üzere” ifadesinden sonra sadece o tarikatın ismi yazılmaktadır. Nitekim Murad Efendi'ye verilen icâzette bu ifadedden sonra virdini çektiği “Rifâiyye” tarikatının ibaresi yer almaktadır. Ancak Abdullah Efendi verdiği icâzette böyle bir ayrıma gitmemiş bahsi geçen ifadedden sonra dokuz tarikatın ismini de zikretmiştir.

Abdullah Efendi'nin hazırlattığı icâzetin son kısmında yer alan mühürde: “Eş-Şeyh Mürşid-i Kâmil Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Baba Nevşehirî” ifadesi Arap alfabesiyle yazılmış bir şekilde yer almaktadır. Yine bu ifadenin yanında yer alan metinde Abdullah Efendi kendini: “Ben Allah Teâlâ'nın gizli bir fakiriyim. El-fakru fahrî hadîs-i şerifi ile lakablanmışımdır” şeklinde tanıtmaktadır.

Abdullah Efendi'nin verdiği icâzet ile Ali Haydar Efendi'nin verdiği icâzet karşılaştırıldığında metnin bahsedilen noktalar dışında hemen hemen aynı olduğu anlaşılmaktadır. Abdullah Efendi kendisinden sonra dergâhında irşad vazifesi görececek bir halife tayin etmemiştir. Ancak vefatına yakın dönemlerde dervişlerine daima nakib ve nakîbü'n-nükabâların etrafından ayrılmamalarını eğer böyle yaparlarsa Allah Teâlâ'nın onlar için bu hususta bir çıkış yolu göstereceğini söylemiştir. Bu bölümde ele alınacak kişiler Abdullah Efendi'nin halifeleri değil, dervişlerinden öne çıkmış isimler ve nakîbü'n-nükabâlarıdır.

1. Mustafa Urgenc

Mustafa Urgenc, 1968 yılında Nevşehir'de dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarını Nevşehir'de geçirmiştir. Daha sonraki yıllarda ise imamlık vazifesini icra etmek üzere Hollanda'ya göç etmiştir.

Urgenc, Nevşehir'de geçirdiği çocukluk yıllarında Abdullah Efendi ile tanışmıştır. O günden sonra ona karşı içinde büyük bir hürmet ve sevgi yeşermeye başlamıştır. Bu sevgi daha sonra katıldığı bir zikir meclisiyle de pekişmiştir. Nevşehir'de bir camide

namaz sonrası kurulan bu zikir meclisine Abdullah Efendi'nin iştirak etmesi üzerine onu daha yakından tanıma imkânı bulmuştur.

Abdullah Efendi'nin 1985 yılında kendisine görev verildiğini ilan etmesiyle birlikte Urgenc de bu çağrıya kayıtsız kalmamıştır. Bu anlamda Abdullah Efendi'ye ilk intisap edenlerden olmuştur. Bu kararı vermesinde gördüğü çeşitli rüyalar etkili olmuştur. Bu intisaptan itibaren büyük bir iştiaqla sohbet ve zikir meclislerine devam etmiştir. Hollanda'ya göç etmesiyle beraber bu dergâhı en güzel şekilde yurtdışında da temsil etmiştir. Abdullah Efendi 1994 yılında Urgenc'i nakîbü'n-nükabâ olarak vazifelendirmiştir. Urgenc kendisine verilen bu vazifeyi uzun yıllardır aynı şekilde devam ettirmektedir.¹⁹⁸

2. Ahmet Turan Gümüş

Ahmet Turan Gümüş, 1934 yılında Sivas'ta dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarından itibaren tasavvufa karşı özel bir ilgi ve alaka duymaya başlamıştır. Bu ilgi onu bir arayış içerisine sokmuş ve Bilâl Nâdir Efendi ile tanışmasına vesile olmuştur. Bilal Nadir Efendi'ye intisap etmiş bir müddet onun dergâhına hizmet etmiştir. Onun vefatının ardından ise Çorumlu Mustafa Efendi'ye intisap etmiştir.

Çorumlu Mustafa Efendi 1984 yılında vefat edince uzun yıllardır tanıdığı ve sevdiği Abdullah Gürbüz Efendi'ye biat etmiştir. Ahmet Efendi 1994 yılında nakîbü'n-nükabâ icâzeti almıştır. Uzun yıllar Sivas'ta Abdullah Efendi dergâhına hizmet etmiş ve birçok kişinin bu dergâha intisabına vesile olmuştur. Abdullah Efendi ile birlikte birçok seyahat yapmış onu yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Abdullah Efendi'nin vefatının ardından bir müddet arayış içerisine girmiş ancak bu girişimlerinde umduğunu bulamamıştır.

Ahmet Turan Gümüş vefatına kadar Abdullah Efendi'den aldığı nakîbü'n-nükabâlık vazifesini aynı şekilde devam ettirmiştir. Sivas'ta vefat eden Ahmet Efendi'nin cenazesi kalabalık bir topluluğun eşliğinde defnedilmiştir.

¹⁹⁸ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir.

3. Kâmil Karasu

Hacı Kâmil Karasu 1936 yılında İzmir Tire’de dünyaya gelmiştir. Babası dini konularda oldukça hassas kişiliğiyle tanınmış Hafız Osman Efendi, annesi ise Fatma Hanım’dır. Kâmil Efendi daha beş yaşındayken annesi Fatma Hanım’ı kaybetmiştir. Sabiha Hanım ile 1963 yılında evlenen Kâmil Efendi’nin bu evlilikten iki tane evladı dünyaya gelmiştir. Çocuklarının isimleri Abdülkadir ve Fatma’dır.

Hacı Kâmil Efendi tasavvufla bir ahababı olan Sabri Efendi vesilesiyle tanışmıştır. Bir Rifâî dervişi olan Sabri Efendi, katıldığı sohbet meclislerine o zamanlar genç yaşlarda olan Kâmil Efendi’yi de davet etmiştir. Bu sayede tasavvufla tanışmış ve muhabbet duymaya başlamıştır. Daha sonra ise Tire’de oldukça kalabalık bir mürid sayısına sahip olan Nakşibendî şeyhi Nazillili Hacı Ali Efendi’nin dergâhında bulunmuştur. Bu dergâha intisabı olmamasına rağmen 14 yıl boyunca büyük bir şevkle hizmet etmiştir.

Hacı Kâmil Efendi’nin tarıkata ilk intisabı ise Kâdirî-Rifâî şeyhi Hacı Mollarahim Efendi’ye olmuştur. Mollarahim Efendi’nin 1980 yılında vefatından sonra ise sık sık Tire’deki dervişlerini ziyarete gelen Çorumlu Hacı Mustafa Efendi’ye biat etmiştir. Mustafa Efendi’nin vefatı üzerine de Hacı Abdullah Gürbüz’e intisap etmiştir. Uzun yıllar Abdullah Efendi dergâhına tam bir sadakatle hizmet etmiştir. Abdullah Efendi, Kâmil Efendi’nin yetişmesiyle özenle ilgilenmiştir. Kendisine rüya tabir etmesi için yetki verdiği bilinmektedir.

Hacı Kâmil Efendi, Abdullah Efendi’nin vefatından kısa bir müddet sonra kendisine manevî bir yolla vazife verildiğini ihvâna ilan etmiştir. Böylece 2006 yılında şeyhliğini ilan ederek biat almıştır. Ancak Kâmil Efendi’nin bizzat Abdullah Efendi hayattayken onun elinden aldığı bir icâzeti bulunmamaktadır. Kâmil Efendi yaklaşık 13 yıl boyunca bu vazifeyi icra etmiştir. Kendisine pek çok şehirden intisap eden insanlar olmuştur.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Fahrettin Kanat, “Tireli Hacı Kâmil Karasu Hazretlerinin Hayatı”, 27/02/2017, <http://fahrettinkanat.blogcu.com/tireli-haci-kamil-karasu-hazretleri-nin-hayati/19996617>

Hacı Kâmil Karasu 19 Ekim 2019 tarihinde çeşitli hastalıklar sebebiyle tedavi gördüğü İzmir Tire’de vefat etmiştir. Cenazesi kalabalık bir topluluğun Tire Yeni Cami’de eda ettiği cenaze namazından sonra Tire Asri Mezarlık’a defnedilmiştir.

4. Mustafa Özbağ

Mustafa Özbağ, 17 Temmuz 1961 tarihinde İzmir Bayındır’da dünyaya gelmiştir. Abdullah Gürbüz Efendi ile İzmir Tire’deki ihvânı ziyareti esnasında tanışmış, kendisine intisap etmiştir. Kısa bir müddet sonra çavuş ve nakib olmuştur. Abdullah Efendi tarafından Bursa’daki dergâhın teşkilatlanmasını sağlamak üzere vazifelendirilmiştir. Böylece 1989 yılında Bayındır’dan Bursa’ya göç etmiştir. Kasım 1994 tarihinde ise nakîbü’n-nükabâ olarak vazifelendirilmiştir.

Abdullah Efendi, vefatına yakın dönemlerde Mustafa Özbağ’ın ihvânla yaşadığı ticari sorunlardan rahatsız olmuş bu nedenle onu dergâhtaki vazifelerinden almıştır. Buna rağmen Mustafa Özbağ, Abdullah Efendi’nin 2004 yılında vefatının ardından Bursa’daki ihvânı toplayarak: “Beni şeyhi olarak görenin şeyhi, ağabeyi olarak görenin ağabeyiyim”²⁰⁰ diyerek kendisine biata çağırıştır. Bu çağrıya ihvânın bir kısmı olumlu cevap verse de çoğunluk bu çağrıyı karşılıksız bırakmıştır.

Mustafa Özbağ 2004 yılından sonra faaliyetlerine Bursa Karabaş-ı Velî Tekkesi’nde Mevlevîlik adı altında devam etmiştir. Usul itibarıyla Abdullah Efendi’den öğrendiklerini uygulamasının yanında kendisine Karabaş-ı Velî Tekkesi’ndeki faaliyetleri vasıtasıyla toplum nazarında “Mevlevî Şeyhi” hüviyeti kazandırmıştır. İlk başta yerel halk tarafında takdir toplayan bu durum yöneticilere aksetmiş böylece Mustafa Özbağ’ın faaliyet alanı genişlemiştir. Ancak bir müddet sonra Mevlevîyye kültürünü yansıtmayan özellikle “kadın semazen” gibi uygulamalarından dolayı tepki toplamaya başlamıştır. Bu anlamda Mevlânâ’nın torunu ve Uluslararası Mevlânâ Vakfı Başkanı Faruk Hemdem Çelebi tarafından “Mevlânâ’nın öğretisi ve inançlarını istismar ettiği” gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁰¹

²⁰⁰ Mustafa Özbağ, “*Biad Etme*”, 08/07/2004, <https://www.youtube.com/watch?v=YXeRJNLMZIE> (09/01/2012).

²⁰¹ Nezir Asaroğlu, “Sahte Şeyhlere İtibar Etmeyin”, *Bursa Şehir Gazetesi*, 10 Aralık 2017, s.1.

Mustafa Özbağ geçmişteki ticari faaliyetlerinden dolayı birçok suçla suçlanmıştır. Bu doğrultuda “sahte fatura düzenlemek” suçuyla hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Bu durum birçok kesim tarafından Özbağ’a karşı ağır tepkilere yol açmıştır. Özellikle Kadir Mısıroğlu gibi düşünür ve yazarlar halkı onun hakkında uyarma gereği duymuşlardır.²⁰² Ayrıca Özbağ, son dönemde birçok gazete haberinde “Sahte Şeyh” manşetleriyle yer almış ve faaliyet gösterdiği tekkenin elinden alınması talep edilmiştir.²⁰³

Mustafa Özbağ, ehl-i sünnet akâidine zıt görüşleriyle Diyanet ve İlahiyat camiası tarafından da yerilmiştir. Özellikle Allah Teâlâ’nın rüyada görülmesi meselesine dair bir konuşmasından dolayı kendisine reddiyeler yapılmıştır. Nitekim Bursa İl Müftüsü İzani Turan Beyefendi bu durumu: “Rü’yetullah gibi Cenab-ı Hakk’ın bilgi ve tasarrufunda olan, âlimler tarafından ittifak oluşturulamayan meselelerle insanların zihin ve inanç dünyalarının kirletilmesi” olarak addetmiştir. Ayrıca bunun dini duyguların kullanılarak menfaat elde etmek amaçlı yapıldığını dile getirmiştir.²⁰⁴ Bu durum birçok araştırmacı ve yazarın da dikkatini çekmiş kendisine ilahlık atfettiği iddiasıyla eleştirilmiştir.²⁰⁵

Mustafa Özbağ bunun gibi faaliyet ve söylemleriyle etrafındaki kalabalık mürid topluluğuna rağmen birçok insan tarafından kabul görmemiş hatta tehlikeli olarak addedilmiştir. Bursa’daki insanlar nezdinde gönüllerdeki tekke yaşantısına ve tasavvufî hayata duyulan muhabbeti zedelemiştir. Ayrıca bu durum ne kadar Mustafa Özbağ’ın şahsiyetiyle alakalı olsa da tüm tasavvufî çevreye sirayet etmekte, toplum nazarında tarikat ehli olanlara karşı menfî bir tablo oluşturmaktadır.

5. Diğer İsimler

Bu isimler dışında Abdullah Efendi’nin çeşitli şehirlerde anılması adına faaliyet sürdüren pek çok kuruluş ve isim mevcuttur. Örneğin: Konya’da bu dergâhı temsil etmekte olan Nuri Köroğlu Beyefendi, Abdullah Efendi’nin vefat yıldönümlerinde

²⁰² Kadir Mısıroğlu, "Mustafa Özbağ Haberini Değerlendiren Kadir Mısıroğlu", 20/05/2017, <https://www.youtube.com/watch?v=7gO6wDlKhYg> (23/05/2017).

²⁰³ Kemal Benek, “Tarihi Tekkeyi Bu Adamın Elinden Kim Kurtaracak?”, *Bursa Şehir Gazetesi*, 31 Ocak Cuma, s.1.

²⁰⁴ İzani Turan Beyefendi, "5/02/2020 Tarihli Paylaşımı", <https://www.facebook.com/profile.php?id=100011478773820>

²⁰⁵ Ahmet Hakan, “Kendisinin Allah Olduğu İmasında Bulunan Şarlatan”, *Hürriyet Gazetesi*, 24 Ocak 2020, s.3.

düzenlenen vuslat programının organizasyonunda büyük emekleri bulunmaktadır. Ayrıca Abdullah Efendi hakkında yazılan eserlerin neredeyse tamamının müellifi de kendisidir. Hâlihazırda dergâhın Konya şehrindeki faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Bir başka isim ise Bursa'da bu dergâh adına faaliyet göstermekte olan Ahmet Arslan Beyefendi'dir. Abdullah Efendi ile bir arkadaşının daveti üzerine katıldığı 1996 yılındaki sohbet meclisinde tanışmış, onun davranış ve sözlerinden oldukça etkilenmiştir. Sohbetin sonunda yanındaki arkadaşıyla birlikte Abdullah Efendi'ye intisap etmiştir. Abdullah Efendi'nin 2004 yılındaki vefatının ardından bu dergâha hizmet etmenin yollarını arayan Arslan, bu amaçla Bursa'da 2007 yılında Abdullah Baba Şems-i Mevlana Derneğini kurmuştur. Bir süredir faaliyet içerisinde olan bu dernek Abdullah Efendi'yi sonraki nesillere tanıtmak ve öğretisini yaşatmak amacıyla hizmet vermektedir. Dernek, Abdullah Efendi'nin vefat yıldönümlerinde Bursa'da anma programları düzenlemektedir.²⁰⁶

Abdullah Efendi'nin görüşlerinin yayılması noktasında uğraş veren isimlerden biri de İstanbul'da Muammer Aydın Beyefendi'dir. Muammer Aydın 1956 yılında Erzurum'da doğmuş daha sonra İstanbul'a göç etmiştir. Abdullah Efendi ile 1997 yılında tanışmış ve kendisine intisap etmiştir. Daha sonra dergâhta Abdullah Efendi tarafından vazifelendirilmiştir. Hâlihazırda İstanbul Esenler'de bulunan Semazen Mescidi'nde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Abdullah Efendi dergâhını temsil eden isimlerden biri de İzmir Ödemiş'te bulunan Adil Irmak Beyefendi'dir. Abdullah Efendi ile gençlik yıllarında tanışma imkânı bulup kendisine intisap etmiştir. Daha sonra 1994 yılında Bursa'da kendisine nakîbü'n-nükabâ icâzeti verilmiştir. Abdullah Efendi'nin vefatına kadar vazifesini aynı şekilde devam ettirmiştir. Abdullah Efendi'nin vefatından sonra ise 2006 yılında Kâmil Karasu'ya intisap etmiştir. Uzun yıllar bu dergâhın teşkilatlanması ve yayılması adına hizmetlerde bulunmuştur.

²⁰⁶ Ahmet Arslan Beyefendi ile 22.11.2019 tarihinde Bursa'da yapılan mülakattan derlenmiştir.

F. 28 ŞUBAT POSTMODERN DARBE’NİN TARİKATA TESİRİ

Cumhuriyet tarihinin son devirdeki en karanlık yılları olarak görülen 1990’lı yıllar tasavvufî ve dinî hayatın kısıtlandığı, muhafazakâr kesimin bilhassa şeyh ve müridlerin yani tarikat ehli olan insanların hedef tahtasına koyulduğu yıllardır. Çeşitli medya organlarının vasıtalarıyla algı yönetimine maruz kalındığı bu yıllarda tarikatlara karşı bir kamuoyu oluşturma çabası içerisine girilmiştir. Şeyhler ve müridler tabiri caizse birer “öcü” gibi gösterilmiş, birçok medya organı belli başlı tarikatlar üzerinden bu algıyı yönetmişlerdir.

Abdullah Efendi bu yılları anlatırken insanların din ile aldatılmaya çalışıldığını özellikle belirtmiştir. İlgili dönemde ortaya çıkan, din adına birtakım faaliyetler icra ettiklerini ileri süren birçok tarikat mensubunun bu işi insanları kışkırtmak amaçlı bilinçli bir şekilde yaptığını vurgulamıştır. Özellikle Aczimendî tarikatının faaliyetlerine karşı bir tavır takınmış müridlerine bu topluluğun sohbetlerine veya zikir meclislerine katılmamaları konusunda sert uyarılarda bulunmuştur.

Abdullah Efendi, şeyhlerin politikaya müdahil olmasını hiçbir zaman doğru karşılamamıştır. Ona göre politika yalandan ibarettir ve dinin onay vermediği bir durumdur. Politikayı insanlar için tehlikeli bir unsur olarak vasıflandırmış onu fitne kaynağı olarak görmüştür. Abdullah Efendi dergâhı için kendi siyasetlerini Kur’an ve sünnete uymak, Allah Teâlâ’nın emir ve nehiylerini gözeterek istikamet üzere olmak şeklinde açıklamıştır.

28 Şubat süreci, genel olarak “irtica” ve “terör” üzerine inşa edilmiş bir süreçtir. Terör ile “PKK”, irtica ile “Refah Partisi ve ona yakınlığı ile bilinen tüm dini kurumlar” kastedilmektedir.²⁰⁷ Bu anlamda “irtica tehdidi” adı altında Türkiye’de faaliyet gösteren tüm tarikatlar da mercek altına alınmıştır. Bu dönemde birçok tarikat mensubu tutuklanmış ve gözaltına alınmıştır.

1997 yılında yaşanan bu darbe beraberinde birçok toplumsal sorunu da ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların başında tasavvufî ve dinî yaşantıya getirilen kısıtlamalar

²⁰⁷ Muhittin Işık, *28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.44.

bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'deki tüm muhafazakâr kesimi etkilemiştir. Doğal olarak bu etkiden tarikatlar da nasibini almıştır. Çoğu tarikat şeyhi yurtdışına çıkmak suretiyle yargılanma ve tutuklanma ihtimalinden kurtulmaya çalışmıştır.

Abdullah Gürbüz Efendi böyle bir süreçte Türkiye'de on binlerce mensubu bulunan bir tarikatın lideri konumundadır. Rifâiyye tarikatının özellikle burhana dair uygulamalarının çok kolay afişe edilebileceği de düşünüldüğünde durumun vahameti gözler önüne serilmektedir. Ancak Abdullah Efendi genel tutumun aksine darbeye direnç göstermeye çalışmıştır. Bu anlamda Türkiye'yi terk etme gereği duymamıştır. Neredeyse bütün tarikatlar zikir ve sohbet meclislerine son vermesine rağmen o, böyle bir tutum içerisine girmemiştir. Dervişleriyle birlikte sohbet ve zikir meclislerine devam etmiştir.

Abdullah Gürbüz Efendi darbe sürecinden sonra tasavvufî faaliyetlerini devam ettirebilmek amacıyla tarikatına adeta bir Mevleviyye tarikatı hüviyeti kazandırmıştır.²⁰⁸ Bir yandan eskiden beri süregelen Rifâiyye uygulamalarını devam ettirirken diğer yandan da bir Mevlevî mensubu gibi sema programları düzenlemiştir. Birçok yerde *Mesnevî* ve Mevlânâ'ya dair konferanslar ve sohbetler vermeye başlamıştır. Vefatına kadar bu uygulamalarını devam ettirmiştir. Bu sayede Abdullah Efendi dergâhının faaliyetlerinin sekteye uğramadan devam etmesini sağlamıştır.

Abdullah Efendi ve dergâhının 28 Şubat sürecinde sergilediği bu tutum aslında cumhuriyetin ilk dönemlerine bakıldığında da görülebilir. Zira tekkelerin 1925 yılında kapanmasını takiben uzun yıllar boyunca tasavvufî ve dinî yaşantıya dair neredeyse hiçbir faaliyet yapılamamıştır. Ancak dar çerçevede de olsa *Mesnevî* okumaları gibi zaman zaman tasavvufî kültürü yansıtan faaliyetler de olmuştur. Bu doğrultuda o dönemde bazı şeyhler “*Mesnevî Sohbetleri*” adı altında dervişleriyle irtibat kurmaya devam etme imkânı bulmuşlardır. Burada benzer bir tutumun Abdullah Gürbüz Efendi tarafından da sergilendiği görülmektedir.

Abdullah Efendi'nin tarikatının uygulamalarına dâhil ettiği Mevleviyye kültürü beraberinde mensubu olduğu tarikat açısından birtakım problemlerin doğmasına da sebebiyet vermiştir. Bu kolun şeyh efendileri Abdullah Efendi'ye kadar tarikatın âdâp ve

²⁰⁸ Bkz. Ekler Bölümü Ek-20: Postmodern Darbe Sonrası Abdullah Gürbüz Efendi.

erkânına herhangi bir ekleme yapmaktan çekinmişlerdir. Bunu önceki şeyh efendilerine karşı bir saygısızlık olarak görmüşlerdir. Bu anlamda Abdullah Efendi'nin bu konudaki tutumu hoş karşılanmamıştır. Zira bu dönemde tarikatta Mevleviyye kültürü ön plana çıkarılmaya çalışılmış Rifâiyye tarikatının uygulamalarına, bilhassa burhana neredeyse hiç yer verilmemiştir. Zikir meclislerine de yansıyan bu tutum bir müddet sonra tarikatın genel çehresinde uygulamada tezatların oluşmasına sebep olmuştur.

Abdullah Efendi'nin vefatının ardından dervişleri tarafından Rifâiyye tarikatına dair uygulamaların yanında aynı şekilde Mesnevî okumalarına ve sema ayinlerine de yer vermeye devam edilmiştir. Günümüzde bilhassa Konya ve Bursa gibi şehirlerde bu tarikatın mensupları faaliyetlerini kurumsallaştırmıştır. Vakıf ve dernekler açarak bir yandan Rifâiyye tarikatının usullerine göre zikir meclisleri kurarken diğer yandan da adeta bir Mevleviyye hüviyetiyle şeb-i arus programları düzenlemektedirler.

G. VASİYETİ VE VEFATI

Abdullah Efendi dervişlerine daima Kur'an ve sünnete sıkı sıkıya bağlı olmalarını telkin etmiştir. Birçok beyanında Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlamanın, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymanın, sünneti tatbik etmenin öneminden bahsetmiştir. O hayatını bu düstür üzerine yaşamaya çalışmış ve söylemlerinde de bunu temele almıştır. Bu anlamda insan sürekli Allah Teâlâ'nın gözetimi altında olduğunun farkına varmalıdır. Bu farkındalık kişiyi günahlardan uzaklaştırma hususunda önemli bir yıldırııcıdır. Abdullah Efendi'nin konu hakkındaki söylemlerinden bazıları şu şekildedir:

“Birbirimizi sevelim, birbirimize selam verelim. Birbirimize olan düşmanlıklarımız hep Kur'an'ın emirlerine uymamaktan, sünneti tatbik etmemekten kaynaklanıyor. Bilhassa buna haram lokma sebep oluyor. Vücuduna haram giren ibadetlerden uzaklaşır. Aşk ve muhabbeti biter. Aşkın devamı için sünnete tabi olmamız gerekiyor.”²⁰⁹

“Bir düşünelim, bakalım. Ailemizi sevdiğimiz kadar Rasulullah'ı seviyor muyuz? Parayı sevdiğimiz kadar Rasulullah'ı seviyor muyuz? Canımızı ve mülkümüzü

²⁰⁹ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5", <https://www.youtube.com/watch?v=vgIwcx36v1g> (05/03/2011).

sevdiğimiz kadar Rasulullah'ı seviyor muyuz? Dünyayı sevmek ahireti sevmeyi bıraktırır. Peygamber Efendimizin de dediği gibi dünya için değil ahiret için yarışalım.”²¹⁰

“Gaip olmuş sünnetleri uygulamaya çalışın. Mesela sarık sünneti unutulmuş, yine misvak ve tarak kullanmak da daimi sünnetlerdendir. Sakal bırakmak peygamberlere farz ümmetine vaciptir, bir tutam bırakmak ise sünnettir. Bunları bütün Müslümanların yapması gerekir.”²¹¹

“Allah Teâlâ beni görüyor, işitiyor ve biliyor, her hâlîme vâkıf diyerek ihsan üzere yaşayan insan kalbindeki iman bekçisiyle hayatını idame ettirebilir.”²¹²

“Anne ve baba hareketlerinde Allah Teâlâ'nın emirlerine mugayir bir hareket yapmamalı. Çocuklar anne ve babasının hareketlerini video kamera gibi çekiyor. Bu yüzden ailesinin uyarı ve tavsiyelerini dinlemez oluyorlar.”²¹³

Abdullah Efendi vefatından hemen önce hasta yatağındayken sadece sözleriyle değil fiilleriyle de dervişlerine örnek olmuştur. Öyle ki son anına kadar ibadetlerini aksatmamak için elinden geleni yapmıştır. Ayrıca insanlara karşı hoşgörülü olmayı hayatının her alanına aksettiren Abdullah Efendi vasiyetinde de sevenlerine hoşgörülü olmayı, güzel ahlâkı ve şükrü nasihat etmiştir:

“Kâinata baktıkça insan akıl ve vücut nimetlerinin farkına varmalı. Verilen nimetlere şükretmemiz, gelen sıkıntılara ise sabretmemiz gerekiyor. Bu iki meziyet birleşince hüsnü ahlâk meydana geliyor.”²¹⁴

“Ölmeden önce ölümü hatırlayalım. Rasulullah'ın sünnetlerini yerine getirelim. Güzel ahlâklı olmaya çalışalım.”²¹⁵

²¹⁰ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5", <https://www.youtube.com/watch?v=vglwcx36v1g> (05/03/2011).

²¹¹ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.) Hazretleri*, s.250.

²¹² Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 2/5", <https://www.youtube.com/watch?v=7UfwA4IjXBE> (05/03/2011).

²¹³ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 2/5", <https://www.youtube.com/watch?v=7UfwA4IjXBE> (05/03/2011).

²¹⁴ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 1/5", <https://www.youtube.com/watch?v=1ciB0S2C2Mw> (27/02/2011).

²¹⁵ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 4/5", <https://www.youtube.com/watch?v=ZF9EIlqXAMc> (07/03/2011).

“Günah işlediğimiz zaman hemen tövbe edelim. Lisanımıza çok dikkat edelim. Bu lisanla hamd, sabır ve hüsnü ahlâk elde edilir. Bu da Peygamberimizin sünnetine sarılmakla olur.”²¹⁶

Abdullah Gürbüz Efendi, sadaka-i cariye konusunda dervişlerini sık sık teşvik etmiştir:

“Kişi eser yazdıysa, eseriyle insanlar irşad oluyorsa ya da hayır kurumları, okullar, yurtlar inşa ettiyse amel defteri kapanmaz. Bu açıdan dünya o kadar kıymetli ki burada kıymetini bilmemiz gerekiyor. Gaflet uykusundan uyanmamız gerekiyor. Yeter artık şu yattığımız! Öldükten sonra çok yatacaksınız.”²¹⁷

“Dünyaya kıymetsiz diyenler yanılıyor. Bu dünya çok kıymetli bir hazinedir. Hayattayken yaptıklarımız ahirette karşılığını bulacak. O günler gelmeden, bugünlerin kıymetini bilelim.”²¹⁸

Abdullah Efendi’nin en çok önem verdiği konulardan biri de zikirdir. Ona göre zikir kişinin dilinden düşürmemesi gereken bir unsurdur. Bu anlamda kişi Allah Teâlâ’yı hatırlından hiç çıkarmamalıdır:

“Her halinizde daima Allah Teâlâ’yı zikredin. Allah her şeye özür kabul eder, ancak zikrin özü yoktur. Zikirden gâfil olmayalım.”²¹⁹

Abdullah Efendi, ilme ve ilmi öğrenip öğretmeye çok önem vermiştir. Dervişlerine ilme yönelme ve kitap okuma hususlarında sohbetlerinde sık sık tavsiyelerde bulunmuştur:

-
- ²¹⁶ Abdullah Gürbüz Efendi, *"Abdullah Gürbüz Nasihatleri 2/5"*, <https://www.youtube.com/watch?v=7UfwA4IjXBE> (05/03/2011).
- ²¹⁷ Abdullah Gürbüz Efendi, *"Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5"*, <https://www.youtube.com/watch?v=vglwxc36v1g> (05/03/2011).
- ²¹⁸ Abdullah Gürbüz Efendi, *"Abdullah Gürbüz Nasihatleri 2/5"*, <https://www.youtube.com/watch?v=7UfwA4IjXBE> (05/03/2011).
- ²¹⁹ Abdullah Gürbüz Efendi, *"Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5"*, <https://www.youtube.com/watch?v=vglwxc36v1g> (05/03/2011).

“Kadınlarının dinini bilmesi lazım, Kur’an okuması lazım. Erkekler de aynı... Çünkü insanların en hayırlısı Kur’an’ı öğrenen ve öğretenidir buyruluyor. Allah nezdinden en muteber olan ise bunlarla beraber takvalı olmaktır.”²²⁰

“Gıybet yapmayınız. Suizanda dahi bulunmayın. Kaldı ki iftira, yalan, çekiştirme, tekfir etme veya kibir şeriatla yok bunlar. Allah burunların üzerinde sürüne sürüne gelecekler diyor. Bunlar şeriat kabul etmiyor ki tarikatta kabul edilsin. Eğer şeriatını bilseydi tevazulu olurdu ve bunları yapmazdı. Bu yüzden dinimizi iyi öğrenmemiz gerekiyor.”²²¹

Abdullah Efendi vasiyetinde vefatından sonra dervişlerinin nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair de birtakım ifadelerde bulunmuştur. Bu anlamda müntesiplerine dergâhın vazifelilerinin etrafından ayrılmamalarını, çektikleri virdlerine de aynen devam etmelerini tavsiye etmiştir. Vefatına kadar bir halife yetişmediğini bu nedenle Kur’an ve sünnete bağlılık gösterirlerse Allah’ın bu noktada bir kapı açabileceğini söylemiştir.²²²

Vasiyetinde vefat merasiminin nasıl yapılması gerektiğine dair de ifadeler bulunmaktadır. Bu anlamda cenaze namazının vefatına yakın bir zamanda yaptırdığı Nevşehir Kılıçarslan Cami’nde²²³ eda edilmesini istemiştir. Yüksekçe bir yerde duasının yapılmasını ayrıca cenazesinin dervişleri tarafından yıkanmasını istemiştir. Başka bir isteği ise bahsedilen caminin bitişiğinde kendisi için inşa edilmiş olan türbeye defnedilmek olmuştur. Ancak bu camii ile ilgili istekleri resmi birtakım engellere takılıp gerçekleşmemiştir.

Abdullah Gürbüz Efendi son demlerinde kanser hastalığından oldukça muzdarip bir hale gelmiştir. 2004 yılının şubat ayına gelindiğinde artık hastalığı iyice ağırlaşmıştır. İhvan, Abdullah Efendi’nin bu son anlarında yanında olmak için akın akın evini ziyaret etmiştir. Her gece zikir meclisleri kurulmuş sağlığına tekrar kavuşabilmesi için dualar edilmiştir. Ancak Abdullah Efendi’ye Cenab-ı Hakk’ın biçtiği ömür dolmuş 14 Mart 2004

²²⁰ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5", <https://www.youtube.com/watch?v=vglwxc36v1g> (05/03/2011).

²²¹ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5", <https://www.youtube.com/watch?v=vglwxc36v1g> (05/03/2011).

²²² Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba Vasiyet", <https://www.youtube.com/watch?v=ZQuQ8KAUH8c> (19/08/2009).

²²³ Bkz. Ekler Bölümü Ek-21: Zülfikar Kılıçarslan (Kale) Cami.

tarihinde saat 12.10'da Nevşehir'deki evinde vefat etmiştir. Cenaze namazı 15 Mart'ta Nevşehir Kurşunlu Cami'de binlerce kişinin eşliğinde eda edilmiştir. Ardından cenazesi Nevşehir Kaldırım Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bu mezarlıkta sevenleri tarafından kendisine bir türbe inşa edilmiştir.²²⁴ Dervişleri ve sevenleri senenin her vaktinde bu türbeyi ziyaret ederek Abdullah Efendi için hayır dualarda bulunmaktadır.

H. HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

Abdullah Gürbüz Efendi'nin bizzat kendi kaleminden çıkmış bir eseri mevcut değildir. Ancak onun sohbetlerinden faydalanmak suretiyle dervişleri tarafından düzenlenmiş eserler mevcuttur. Bu eserlerin bazıları Abdullah Efendi'nin vefatından sonra bazıları ise hayattayken kendi izni ve gözetimi altında yazılmıştır.

1. Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.) Hazretleri

Abdullah Gürbüz Efendi'ye dervişleri tarafından birçok kez hayatına ve tasavvufî görüşlerine dair bir eserin kaleme alınması için talepte bulunulmuştur. Ancak o, bu talebi uzun yıllar karşılıksız bırakmıştır. Bunun sebebi Abdullah Efendi'nin silsilesinde bulunan önceki şeyh efendilerin kendilerine dair herhangi bir eserin yazılmasına müsaade etmemeleridir. Bu bir nevi şeyhlerin âdeti haline gelmiştir. O da vefatına yakın dönemlere kadar bu âdeti devam ettirmiştir. Ancak bir müddet sonra dervişlerin ısrarları sonuç vermiştir. Bu kitap, ısrarlar sonucunda Abdullah Efendi'nin vefatına yakın dönemlerde kaleme alınmaya başlanmıştır. Vefatından kısa bir müddet sonra da tamamlanıp basılmıştır.

Müellif Nuri Köroğlu takdim kısmında eserin yazılış amacını: “Her birimizi dünya zevklerinin ve telaşının kuşattığı şu zamanda, zamanın kutbu olan, maneviyat sultanı ve Hakk'ın kendisine bahşetmiş olduğu ilm-i ledün ile onu tanıyanların gönüllerini fethetmiş, Abdullah Gürbüz Aziz Hazretleri'nin yaşantısını ve bilgilerini sizlerle paylaşarak mânevî hayatınıza küçük bir dokunuş ve hareketlilik kazandırmaktır” şeklinde

²²⁴ Bkz. Ekler Bölümü Ek-25: Abdullah Gürbüz Efendi'nin Kabri.

açıklamıştır. Sayfa sayısı 600'ü bulan bu eserin ilk baskısı Şubat 2005 tarihinde yapılmıştır.

Eserde Abdullah Efendi'nin hayatına ve şeyhlerine dair verilen bilgilerin çoğunluğu bizzat kendi söylemlerine dayanmaktadır. Ancak buradaki bilgiler sözlü rivayetlere dayandığından bazı tarihi bilgilerde hatalar meydana gelmiştir. Ayrıca eserde Abdullah Efendi'nin yaptığı bazı sohbet kayıtları ve hatıraları da derlenerek kaleme alınmıştır. Ancak eserde tasavvufî terimlere dair verilen bilgilerin çoğu alıntılara dayanmaktadır. İlgili kısımda Abdullah Efendi'nin görüşlerine sınırlı bir şekilde yer verilmiş bu da eseri amacından saptırmıştır. Nitekim bazı kavramlarda Abdullah Efendi'ye dair hiçbir söylem veya görüşe yer verilmemiştir.

2. Zuhurat-ı Abdullah Baba

Abdullah Efendi'nin vefatından sonra Nuri Köroğlu tarafında kaleme alınan bir başka eser *de Zuhurat-ı Abdullah Baba*'dır. Eser; sohbetler, sorular-cevaplar ve hatıralar olmak üzere üç bölümden teşekküldür. Eserin ilk baskısı 2006 yılında 426 sayfa olarak yapılmıştır.

Müellif önsöz kısmında eserini: “Bir Hak ehli olan çağımızın velayet ve veraset nuruyla nurlanmış Abdullah Baba Hazretleri'nin Hak'tan aldıklarını, halka ulaştırabilmek için sarf ettiği gayretlerinin ürünü” olarak ifade etmiştir.

Eser Abdullah Gürbüz Efendi'nin sohbet kayıtlarını herhangi bir değişiklik yapmaksızın aynı şekilde kaleme alarak okuyucuyla buluşturmuştur. Ardından soru-cevap kısmında Abdullah Efendi'nin tasavvufî konulara getirdiği yorumlar mercek altına alınmıştır. Bu kısımda birebir Abdullah Efendi'nin söylemlerine sadık kalınmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise Abdullah Efendi'nin hatıraları bizzat kendi anlatımları esas alınarak kaleme alınmıştır. Burada hiçbir müdahalede bulunulmamış anlatıları aynen yazıya geçirilmiştir.

3. Edeb Yâ Hû

Abdullah Efendi hayatta iken yazılmaya başlanmış ve bitirilmiş olan tek eserdir. Kısa hacimli olan bu eserin müellifi Mehmet Fatih Birgül'dür. Kitabın 2. baskısının

önsözünde müellif amacını şöyle belirtmiştir: “Kitâbın temel vasfı bir dervişe lâzım olan esaslı konularda özlü bilgiler vermeye gayret etmesidir.”

Kitabın ilk sayfalarında Abdullah Efendi’ye dair birtakım bilgiler verilse de bu eserin ana teması Abdullah Efendi değildir. Zira bu eser muhafazakâr kesime bilhassa tarikat ehli kimselere karşı oluşan yanlış algıları bir nebze olsun giderme adına Abdullah Efendi’nin isteği üzerine kaleme alınmıştır.²²⁵ Bu amaçla eserde insanların eleştirdikleri, şaşırdıkları birtakım tasavvufî terim ve uygulamalar, eski ve sağlam kaynaklar temel alınarak kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

4. Lamelif Dergisi

Bu dergi Abdullah Gürbüz Efendi’nin vefatından birkaç yıl sonra 1 Ekim 2007 tarihinde “aylık, ilim, kültür ahlâk ve tasavvuf dergisi” olarak yayına başlamıştır. Derginin editörü Nuri Köroğlu Beyefendi’dir. İlk sayıda derginin çıkartılış amacını şöyle açıklamaktadır:

“Amacımız, Rabbimizin rızasını kazanmaya vesile olacak birçok İslâmî konuyu sizlerle paylaşmaktır. Dergimizi, diğer birçok dinî içerikli yayınlardan ayıracak temel özelliği, tasavvufî konulara ve tasavvuf ehli şahsiyetlere olabildiğince ayrıntılı bir şekilde yer vermeye çalışacak olmasıdır. Bizler tasavvuf yolunun talipleri olarak toplumda gereği kadar değinilmeyen ve hatta “İnsan bilmediğinin düşmanıdır” misalince çekinceyle yaklaşılan tasavvufî konuları sizlerle paylaşmak istiyoruz.” Ardından müellif dergide Abdullah Efendi’nin sohbetlerine de yer verileceğini ifade etmiştir. Bunun özellikle onu dinleme imkân bulamamış kişiler için bir fırsat olduğunu dile getirmiştir.²²⁶

Dergi incelendiğinde tasavvufî konularla ilgili başlıklar daha çok Abdullah Efendi’nin söylemlerine dayanmasıyla birlikte farklı kaynaklara da sık sık başvurulduğu anlaşılmaktadır. Abdullah Efendi’nin hayatından ve sohbetlerinden kesitler derginin her sayısında ele alınmıştır. Bunun yanı sıra siyer, sahabe ve evliya hayatlarına da değinilmiştir. Ayrıca âdâb-ı muaşeret, fıkıh vb. pek çok alanla ilgili yazılar da kaleme alınmıştır.

²²⁵ Birgül, a.g.e., s.7.

²²⁶ Nuri Köroğlu, “Editörün Kaleminden”, *Lamelif Dergisi*, S.1, 2007, s.2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDULLAH GÜRBÜZ EFENDİ’NİN TASAVVUF ANLAYIŞINI YANSITAN KAVRAMLAR

Abdullah Efendi’nin sohbetlerini ekseriyetle tasavvuf, ahlâk ve ibadetlere dair konular oluşturmaktadır. O, konuları anlaşılır ve kalıcı kılabilmek amacıyla daha çok menkıbeler üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu menkıbeleri kimi zaman peygamber ve sahabe hayatlarından kimi zaman da velîlerin hayatlarından aktarmıştır. Ayrıca birçok konuya ayet ve hadisler üzerinden dayanak oluşturmaya özen göstermiştir. Sade ve özlü bir anlatıma sahip olduğundan kurduğu cümleler üzerinde mütalaa yapmak suretiyle konu derinleştirilmiştir. Ayrıca bu bölümde onun tasavvufa dair görüşleri menkıbelerden arındırılmış bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

I. SEYRÜSÜLÛKLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. SEYRÜSÜLÛK

Lügatte “seyr” gezmek, “sülûk” de yürümek ve gitmek anlamındadır. Seyrüsülûk, sâlikin tasavvufî terbiye süreci boyunca geçirdiği safhaların bütünüdür. Bu bir nevi çirkin ahlâk ve davranışlardan sıyrılıp, güzel ahlâk ve davranışları kazanma sürecidir.²²⁷ Asıl gaye ise hakikî imanın tam manasıyla gerçekleşmesi ve Allah Teâlâ’ya vuslatın sağlanmasıdır. Seyrüsülûk safhaları oldukça karmaşık ve zorluklarla doludur. Bu sürece dâhil olacak kimsenin her şeyden evvel azimli ve hevesli olması gerekmektedir.

Sâlikin seyrüsülûk boyunca karşılaşacağı zorlukları ve engelleri tek başına aşabilmesi oldukça zordur. Ona daha önce bu safhalardan geçmiş olan tecrübeli bir şeyh efendinin yol göstermesi gerekmektedir. Seyrüsülûka başlamak isteyen dervişler intisap ettiği şeyhi tarafından bir dizi sınamalardan geçirilmektedir. Böylece sülûkları boyunca gösterecekleri istidat ölçülmek istenmektedir. Bundan sonra şeyh eğer uygun görürse terbiye sürecini başlatır. Her şeyh kendi meşrebince dervişlerine bu yolda rehberlik

²²⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 19.b., İstanbul: Ensar Yayınları, 2015, s.183.

etmektedir. Her sâlik de kendi meşrep, yetenek ve mizaçları doğrultusunda bu yolda yürür. Burada kıstas Kur'an ve sünnetin çerçevesinden ayrılmamak, emirlere uymak ve yasaklardan uzak durmaktır.

Seyrüsülûk yolculuğuna çıkacak olan dervişin belli bir olgunluğa erişmiş olması elzendir. Abdullah Efendi “olgunluk yaşı” olarak nitelendirdiği kırk yaşını bir eşik noktası olarak görmektedir. Derviş gerçek anlamda seyrüsülûk yolculuğuna kırk yaşına gelmeden başlayamaz. Kırk yaş olgunluğun işareti olarak kabul edilmiştir. Abdullah Efendi'ye göre olgunluğa erişmemiş derviş yaş ağaç gibidir. Peygamber Efendimize vahiy kırk yaşından itibaren gelmeye başlamıştır. Bir anlamda bu şekilde peygamberin sünnetini yerine getiren sâlikin, onun kırk yaşında başladığı bir yolculuğa daha erken başlaması mümkün değildir. Bazı mutasavvıflar da kırk yaşına kadar geçen dönemlerini hamlık dönemi olarak nitelendirmişlerdir. Abdullah Efendi bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

“İnsan arzularının oturduğu yaş, kırk yaşıdır. Bu yaşa kadar şeytan ve nefis insandan ümidini kesmez. İnsanın bu yaşa kadar heva, şehvet ve dünyaya meyli çoktur. Bu meyle rağmen, nefsi disiplin altına almak mümkündür fakat seyre müsait değildir.”²²⁸

Tasavvufi terbiye sürecinde sâlik nefsiyle sürekli mücadele içerisinde. Fakat bu süreç oldukça zor ve meşakkatlidir. Olgunluk yaşına erişmemiş olan sâlik, nefsiyle yaşadığı mücadelede oldukça kırılabilir olabilmekte, anlık öfke ve arzularına yenik düşebilmektedir. Bu da sürecin sağlıklı ilerleyişine engel olmaktadır. Sâlik olgunluk yaşından önce, zaman zaman nefisine karşı üstünlük kurabilir ancak bu seyrüsülûk için kâfi değildir. Abdullah Efendi'ye göre bu üstünlük gelip geçici olduğunda derviş ulaştığı makamlarda sabit kalamamakta, çoğu zaman gerilemektedir. Ancak bu, dervişin olgunluk yaşına kadar nefsiyle mücadele etmeyeceği ya da nefis mertebelerinde hiçbir şekilde ilerleyemeyeceği anlamına gelmemektedir. Dervişin bu yaşa kadar nefis-i mutmainne mertebesine ulaşması umulmaktadır. Zira bu mertebeye kadar sâlik dünyaya karşı sürekli bir beklenti içerisinde. Masivadan kopmadıkça sâlik gerçek anlamda sülûkuna devam edemez. Abdullah Efendi bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

²²⁸ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.328.

“Nefs-i mutmainne makamına erişmek, bu yaşa kadar dervişlik yoluna giren bir müridi seyrüsülûk yapmaya elverişli hale getirmektedir.”²²⁹

Seyrüsülûk boyunca sâlik çeşitli seyirlerden geçmektedir. Bunlar; seyr ilallah (Allah’a), seyr lillâh (Allah için), seyr alallah (Allah üzere), seyr maallah (Allah ile birlikte), seyr fillâh (Allah’ta), seyr billâh (Allah’la), seyr anillâh (Allah’tan) olmak üzere yedi çeşittir.²³⁰ Her nefis mertebesinde farklı bir seyir çeşidi vardır. Abdullah Efendi’ye göre Fatiha Suresi’nin yedi ayeti, yedi nefis mertebesine ve yedi seyir çeşidine işaret etmektedir:

“Bu Fatiha Suresi hem dünyevî hem de uhrevî olarak bütün bir saâdet-i ebediyyeyi bünyesinde taşıyan bir suredir. Fatiha’nın sırlarından birisi de, seyrüsülûk’un en alttaki ayetten başlayıp, en baştaki ayetle noktalanmasıdır. Yedi ayet olması, nefsin yedi mertebesine delalet etmektedir. ‘Ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım dileriz.’ ayeti de nefsin dördüncü mertebesi olan nefs-i mutmainneye işaret etmektedir. Buraya kadar derviş dahi Allah’tan başka dost aramakta, dünya ve içindekilerden ümidini kesmemektedir. Ancak bu makama vardığında Allah’tan başka dost ve yardımcının olmayacağını idrak edecektir. İşte bunu anlamak için hem nefs-i mutmainne lazım, hem de kemal-i yaş lazımdır. O da kırk yaşıdır.”²³¹

Seyrüsülûk yolculuğunda uygulanan usuller tarikatlarda farklılık gösterebilmektedir. Bunlar temelde: “Nefsin tezkiyesi” ve “kalbin tasfiyesi” şeklinde iki farklı yöntemdir. Bu iki yöntem şeyhin meşrebine ve dervişin yeteneğine göre farklı şekillere göre uygulanır. Abdullah Efendi seyrüsülûkta öncelikle nefis tezkiyesi üzerinde yoğunlaşmış, uygulamalarında bu usulü tercih etmiştir. Nefsin tezkiye sürecinde sâlikin yolculuğu hal ve rüyaları ile şekillendirilir. Bu noktada sâlik şeyhinin yönlendirmelerine uymalı, ihlas ve azimle yolculuğuna devam etmelidir. Abdullah Efendi’ye göre sâlik artık şeyhinin karşısında gassalın elindeki ölü gibi teslimiyet içerisinde olmalıdır. Ancak bu şekilde safhaları geçip vuslata erişebilir.

²²⁹ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.330.

²³⁰ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 1.b., Bursa: Emin Yayınları, 2016, s.202.

²³¹ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.330.

B. MÜRİD-TALİB

Tasavvufi terbiye süreci boyunca kişi pek çok aşamadan geçip Allah Teâlâ'ya vuslat noktasına ulaşmaktadır. Bahsedilen aşamalı süreçte kişi geldiği menziller nisbetince değişik adlarla anılmıştır. Bu adlandırmalarda kullanılan kavramlardan biri de mürid kavramıdır. Arapça kökenli olan mürid kelimesi lügatte “irade eden, isteyen, dileyen” anlamlarında kullanılmıştır. Tasavvufi literatürde ise Allah Teâlâ'ya giden yolda kendi isteğiyle nefsanî arzu ve davranışlardan uzaklaşan, bu yolda ilerleyebilmenin gereklerini yerine getiren kimsedir. Kendi iradesiyle seyr yoluna girmiş ancak henüz hâl ve makamlara ulaşamamıştır.²³² Ayrıca mürid, ilahî hakikatlerin gerektirdiği şeylere ve bunlara çağırınların davetine gönüllü olarak boyun eğmiştir.²³³ Bu anlamda kendi iradesini bir kenara bırakmalı sadece Allah Teâlâ'yı irade etmelidir. Bu müridliğin ilk aşaması olarak görülmüştür.²³⁴ Ancak mutasavvıflara göre hakikatte irade eden Allah Teâlâ'dır. Bundan dolayı Allah Teâlâ irade ettiği müridin kalbini halktan çevirerek kendine yöneltmiştir.²³⁵

Allah'a giden yolların sayısız ve çeşitli olması bu yolda ilerlemede kullanılan pek çok farklı metodu da beraberinde getirmiştir. Ayrıca irade kavramından çıkarılan anlamın kişiden kişiye değişmesi, mürid kavramının da farklı şekillerde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Mutasavvıflar da bu doğrultuda mürid kavramı hakkında çeşitli yorumlar dile getirmişlerdir. Nitekim mürid, kimi zaman terbiye yolunun yükünü yüklenen kimse olarak tarif edilirken²³⁶, kimi zaman da ilme göre işlerini gören kimse olarak tarif edilmiştir.²³⁷

Müridin sahip olması gereken pek çok özellik vardır. Mürid boş arzu ve isteklerden uzak durmalı, tüm hallerinde ciddiyet sahibi olmalı, emir ve yasaklar konusunda hassas davranıp gevşeklik göstermemelidir. Musibet ve sıkıntılar karşısında sabretmesi, az

²³² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *El-Lüma* (İslâm Tasavvufu), haz. Hasan Kâmil Yılmaz, 2.b., İstanbul: Erkam Yayınları, 2012, s.401.

²³³ Abdürrezzak Kaşânî, *Istılâhâtü's-Sûfiyye*, çev. Abdürrezzak Tek, Bursa: Bursa Akademi, 2014, s.213.

²³⁴ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, 8.b., İstanbul : Dergâh Yayınları, 2016, s.285.

²³⁵ Ebu Bekir Kelâbâzî, *Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ, 5.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s.221.

²³⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s.286.

²³⁷ a.g.e., s.287.

uyuyup bolca ibadetle meşgul olması, halvette huzur bulması, insanlara samimiyetle nasihatte bulunması, nafil ibadetlere karşı istekli olması, sürekli Allah'ın gözetiminde olduğunu düşünerek hayatını idame ettirmelidir. Gerektiği kadar konuşup gerektiği kadar yemesi, ihtiyacından fazlasını kazanmaya heves etmemesi, tul-i emelden ve su-i zandan kendini sakınması, insanlarla münakaşadan ve kalp kırmaktan çekinmesi gibi özelliklere sahip olmalıdır. Abdullah Gürbüz Efendi, mürid kavramını üç başlık altında incelemiştir:

1. Mürid-i Mutlak

Mürid-i mutlak, şeyhine ve onun yönlendirmelerine tam manasıyla teslimiyet içerisinde. Şeyhinin emirlerinin altında neden aramayarak güçlü bir sadakat duygusu içerisinde emredilene yerine getirmelidir.²³⁸ Çünkü şeyh efendi, müridin Allah Teâlâ'ya vasıl olacağı bu yolda menzile ulaşmasındaki en önemli rehberdir. Bu yolu tecrübe etmiş, karşılaşılabilecek tüm zorluklara ve engellere vakıf olmuştur. Müride düşen bu noktada tecrübeli olan şeyhine sadık olmasıdır.

2. Mürid-i Meczâî

Hakikatte müridliğin gereklerini yerine getirmediği halde zâhiren mürid gibi görünen kimselerdir. Dış görünüşleri itibariyle derviş algısı oluşturmakla beraber amel ve düşünceleriyle aslında derviş olmaktan çok uzak kişilerdir. Gönüllerinde tarikata karşı tam bir bağlılık duygusu bulunmamaktadır. Bu yüzden verilen vazifeleri yerine getirmekten de aciz kimselerdir. Bu kimselere gerçek anlamda mürid denilmemiştir.

3. Mürid-i Riyakâr

Allah Teâlâ'ya vasıl olmak maksadıyla bir şeyh efendinin terbiyesi altına girmiş ancak şeyhinin yönlendirmelerine tam manasıyla teslimiyet gösterememiş kimsedir. Terbiye süreci boyunca kendisine emredilen hususlarda sürekli bir şüphe içerisinde.²³⁹ Yaşanan olaylar ve söylenen sözlerin arkasında sürekli bir neden aramaktadır. Bir müddet sonra bu şüphe merkezli arayış onu çok fazla meşgul etmeye başlayınca seyrüsülûk ilerleyişi inkıtaya uğrayacaktır. Kendisinde bir ilerleme göremeyen mürid, hatayı

²³⁸ Köroğlu, *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, s.272.

²³⁹ Köroğlu, *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, s.272.

şeyhinin metotlarında aramaya başlayacaktır. Nitekim daha sonra bu arayış şeyh efendiye karşı duyduğu sevgi ve bağlılığın son bulmasına sebep olacaktır.

Abdullah Efendi, tâlib kavramını da mürid kavramıyla birlikte ele alarak açıklamıştır. Bu anlamda kişi, Allah Teâlâ'ya ve Peygamber Efendimize beslediği sevgi ve muhabbetten dolayı tasavvufa karşı ilgi duymaya başlar. Kendi sevgisinden kaynaklı olarak sürekli Allah Teâlâ'yı sevenlerin yanında olmayı diler. Sürekli Allah ve resulünü konuşanları dinlemek ister. Bu yüzden nerede bir sohbet meclisi bulsa oraya gider. Nerede bir zikir meclisi varsa oraya katılır. Ancak bu kimse gerçek anlamda bir şeyh efendiye biat etmemiş yani mürid olmamıştır. Bu şekilde olan kişi için tasavvufta tâlib kavramı kullanılmıştır.

C. ŞEYH-MÜRŞİD

Şeyh, tasavvufî terbiye sürecinden geçmiş; şariat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kâmil bir noktaya erişmiş ve bu konularda ilim talep edenlere rehberlik edebilecek düzeye gelmiş olan kişidir.²⁴⁰ Bu anlamda şeyh, tasavvufî terbiye süreci boyunca yaşanacak zorluk ve sıkıntılara vakıf olmuş, zorluklarla mücadele konusunda tecrübe edinmiş kişidir. Bu kelime mürşid, pîr ve velî kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Şeyh doğru yola davette peygambere bir nevi vekillik görevi üstlenmiştir.²⁴¹

Şeyh kelimesi günümüze kadar pek çok anlamda kullanılmıştır. Abdullah Efendi de şeyh kavramının farklı manalarda kullanıldığını söyleyerek bunları başlıklar halinde ifade etmiştir.

1. Talim Şeyhi

Âlim, aynı zamanda takva sahibi, salih, ihlâslı, faziletli ve örnek alınan din âlimi...²⁴² İslamî ilimlerde belli bir seviyeye ulaşmış ve başkalarına da öğreten kişilerdir. Hadis ve ayetlerde ilim öğrenmek ve öğretmek teşvik edilmiştir. Bu anlamda Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına zıt bir tutum sergilemedikçe ya da Kur'an-ı Kerim'in

²⁴⁰ Kâşânî, a.g.e., s.90.

²⁴¹ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.208.

²⁴² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, 1.b., İstanbul: Dergâh Yayınları,2014, s.61.

ruhuna aykırı hareket etmedikçe kendilerine itibar etmekte ve sözlerini dinlemekte herhangi bir mahzur bulunmamaktadır.²⁴³

2. Kabile Şeyhi

Babadan oğula intikal eden bir veraset sistemiyle kabilesine liderlik eden kimselere de şeyh denilmiştir. Bu kişilerin herhangi bir ilmî ya da manevî meziyetleri bulunmayabilir. Nitekim görevleri irşad değil, idaredir. Bu anlamda bu kişilere eğer kabil değillerse ilim için başvurmak doğru değildir.

3. Kürsü Şeyhi:

Topluluklara vaaz ve nasihatler vererek hakikat yoluna davet eden mütefekkirler de şeyh denilmiştir.

4. Evrad Şeyhi

Belirlenmiş zikir ve tesbihlerin çeşitli zamanlarda ne şekilde eda edileceğini öğretenlere denilmiştir.²⁴⁴ Ancak müride yapabilecekleri rehberlik bundan ibarettir. Seyir boyunca karşılaşacağı zorluklara dair bir bilgileri mevcut değildir.

5. Tekke / Zikir Şeyhi:

Herhangi bir tekke veya dergâhta yetişmiş, tekkenin usul ve erkânını en iyi şekilde öğrenmiştir. Bu kısım şeyhler tekkenin kurallarına uygun şekilde icâzetini almıştır.²⁴⁵ Zikir ve sohbet meclislerini en iyi şekilde yönetmekle beraber bu şeyhlerin hepsi seyrüsülûk konusunda mahir olmayabilir.

6. Hal / Terbiye Şeyhi:

Seyrüsülûku boyunca müride eşlik eden, ona yol gösteren, kâmil manada bu konuya vâkıf olan şeyhtir. Gerçek anlamda mürşid-i kâmilidir. Abdullah Efendi'ye göre manevî anlamda müride bir nevi babalık vazifesi gördüğünden tarıkatta bu şeyhlere “baba”

²⁴³ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.384.

²⁴⁴ a.g.e., s.384.

²⁴⁵ a.g.e., s.384.

denilmiştir. Zira şeyh efendi aynı bir baba gibi evladının yanlış düşmesine engel olmak ve ona yol göstermek için elinden geleni yapmaktadır.

Bir tâlib seyrüsülûk yoluna girmeden önce kendisine rehberlik edecek olan şeyhi çok iyi seçmesi gerekir. Seyrin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için bu elzemdir. Bu yüzden mutasavvıflar şeyhin özellikleri konusunda çeşitli kıstaslar getirmişlerdir. Buna göre şeyh temel şeriat bilgilerini bilen, Ehl-i sünnet inancına sahip olan, hal ve davranışları örneklik teşkil eden, sülûk tecrübesi bulunan, edepli, cömert, müridin malına göz dikmeyen, tok gözlü, öğüt veren, emrettiği şeyi önce kendisi yapan, yasakladıklarından önce kendisi sakınan, Allah için kabul ettiği müridi halkın sözlerine bakarak bırakmayan kimsedir.²⁴⁶ Bunlardan başka şeyh efendinin terbiyesine girmeden önce hâlihazırda bu terbiyeden geçmiş olan müridleri de incelenmelidir. Zira daha evvel bu terbiye sürecini yaşamış kişilerin hal ve hareketleri de tâlibe, şeyh hakkında fikir verebilir.

Abdullah Efendi şeyhin taşınması gereken özellikleri üç noktada incelemiştir. Bu anlamda şeyhin tarikatta, şeriatte ve hakikatte olmak üzere üç ölçüsü vardır. Şeyhin şeriatte ölçüsü, dini tam anlamıyla yaşamasıdır. Şeyh bu doğrultuda farzları yerine getirir, kul hakkı yemez, sadaka verir, fakire yardım eder, hanesi herkese açık olur. Peygamber Efendimizin sünnetlerini tatbik eder, nafile ibadetten geri durmaz. Şeyhin tarikatta ölçüsü ise âdâp ve erkâna son derece bağlı olması, kendisine bakıldığında kişinin gönlüne huzur dolması, kişinin şeyh efendiye karşı bir aşinalık duyması ve içinde bir sevginin yeşermesidir. Bu anlamda kişi şeyh efendiye duyduğu muhabbetten dolayı sohbetinden ayrılmak istemez. Şeyhine duyduğu sevgi gönlünü ve aklını öylesine cezbetmiştir ki soracağı soruları unuttur. Şeyhin hakikatte ölçüsü ise şekline ve suretine şeytanın girememesi ve şeyhlik vazifesinin maneviyatta kendisine Peygamber Efendimiz tarafından verilmiş olmasıdır.

Abdullah Efendi şeyh olmaksızın tarikat yaşantısını mümkün görmez. Derviş eğer kabir haline muttali değilse vefat eden şeyhiyle bu yolda devam edemez. Bu anlamda yeni bir şeyhe intisap etmesi gereklidir. Aksi halde seyri inkıtaya uğrayacaktır. Keşfi bir

²⁴⁶ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.208.

müddet sonra kapanacaktır. Tasavvuf çerçevesi dışında düşünülürse şeyh olmaksızın bir dini yaşantı mümkündür. Ancak Allah Teâlâ nezdinde takva, makbul olandır. Tasavvuf ise takva yoludur. Tasavvuf eğer doğru bir şekilde yaşanırsa kişinin takvasını artırır. Kişinin yaşantısından bir şey eksiltmez tam tersine dini yaşantısı için bir teşvik unsuru oluşturur. Bu nedenle keşf ve ıttıla mücahedesinde şeyhe ihtiyaç şart ve zaruri görülmüştür.²⁴⁷

Hakk'a ulaşmanın yolu şeyhten geçmektedir. Abdullah Efendi'ye göre nasıl ki kişinin askerde bir komutana gitmek için öncelikle onun altındaki rütbelilerle görüşmesi gerekiyorsa Hakk'a vasıl olmak isteyen kimse de ilk başta kendisine kâmil bir mürid bulması gerekmektedir. Bu anlamda Abdullah Efendi: "Velîler, Hakk'ın huzuruna yaklaşmak için vesiledir"²⁴⁸ görüşüne paralel bir söylem içerisinde olmuştur. "İşte ölçü budur. Bu zamanda şeyh dervişi sevecek derviş de şeyhini sevecek böylece muhabbet hâsıl olacak, muhabbetten de Muhammed (sav) hâsıl olur."²⁴⁹

D. BİAT-İNTİSAP

Sözlükte "birinin egemenliğini tanımak, kabul etmek" anlamlarına gelen biat kelimesi, tasavvuf literatüründe müridin şeyhine olan bağlılığını ve emirlerine uyma konusundaki teslimiyetini söz ile ifade etmesidir. İnabe, hırka giymek, el almak ve ahitleşmek kelimeleri ile aynı anlamda kullanılmıştır.²⁵⁰

Biat edip şeyhinin terbiyesi altına girmek isteyen talib, bu isteğini açıkladıktan sonra şeyh efendi onu birtakım imtihanlardan geçirmektedir. Burada amaç, talibin seyrüsülûk boyunca karşısına çıkacak olan zorluklara göstereceği tavrını ve azmini görmektir. Bundan sonra eğer şeyh uygun görürse talibi müridliğe kabul edecektir. Biat öncelikle sözlü olarak gerçekleştirilmelidir. Müridin gerçek anlamda biatı ise şeyhinin emirlerine bağlılık göstermesidir.

²⁴⁷ Süleyman Uludağ, *İbn Haldun Tasavvufun Mahiyeti*, 4.b, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s.60.

²⁴⁸ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 4.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.401.

²⁴⁹ Nuri Köroğlu, *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, 1.b., Konya: Adım Matbaacılık, 2006, s.411.

²⁵⁰ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.210.

Biat, terbiye metodunun önemli unsurlarından biri olarak görülmüştür. Bu anlamda bir şeyh efendiye biat etmeksizin seyrüsülük yolunda sağlıklı bir şekilde ilerlemek mümkün görülmemiştir. Birçok engelle karşılaşacak olan sâlikin, rehberi olmaksızın bu engellerle baş etmesi zordur. Sâlik, yaşadığı hadiseler karşısında nasıl hareket edeceği hususunda şeyhinin yönlendirmelerine muhtaçtır. Zira şeyh, daha önce bu yolu tecrübe ederek zorluklar karşısında nasıl hareket edeceğini bilen kişidir. Şeyhe biat eden mürid, şeyhinin yönlendirmeleriyle daha sağlıklı bir şekilde bu süreci geçirecektir. Abdullah Gürbüz Efendi, şeyhi olmayan kimseyi yabani meyveye benzetmektedir. Ona göre şeyhi olan ile olmayan arasındaki fark dağdaki yabani meyveyle bahçedeki meyvenin arasındaki fark gibidir. Bahçede yetişen meyvenin bahçıvanı, sürekli onun toprağını havalandırma, suyunu verme, aşısını yapma gibi birçok ihtiyacını yerine getirmektedir. Bu sayede onun sağlıklı bir meyve olarak yetişmesini sağlamaktadır. Ancak kendi kendine büyüyen meyve sağlıklı yetişmeden çürüyecektir. İşte kendi başına seyrüsülükta ilerlemeye çalışan kişinin hali de bu yabani meyve gibidir. O da meyvedir ancak bahçıvanı olmadığı için dertlerinden bir türlü kurtulamamaktadır.²⁵¹

Seyrüsülük boyunca mürid, nefsinin oyunları ve şeytanın vesveseleriyle mücadele içerisinde. Bu mücadelede kimi zaman karşılaştığı durumun mahiyeti hakkında şüpheyne düşebilir Çünkü rûh-u sultanisi genişlemiş olan müridin nefsanî lâtifesi daralmış demektir. Nasıl ki köşeye sıkışan hayvan daha saldırgan oluyorsa nefis de köşeye sıkıştığında daha da saldırganlaşacaktır. Şeytan da bu noktada devreye girerek vesveselerini arttıracaktır. Kişiyi yürüdüğü yoldan saptırmak, aldatmak amacıyla türlü oyunları oynayacaktır. Ancak şeyh telkinleriyle müridin şüphe ve vesveselerden arınmasını sağlamaktadır. Abdullah Efendi'ye göre şeyhi olmayan kimsenin bu vesveselerin kaynağını fark etmesi oldukça zordur. Çoğu zaman nefsinin arzularına ve şeytanın vesveselerine yenik düşecektir. Bu nedenle “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” denilmiştir.

²⁵¹ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.) Hazretleri*, s.374.

E. TEVESSÜL

Sözlükte “bir aracı vasıtasıyla maddî veya mânevî derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah’a yaklaşmayı ummak” anlamındaki vesl kökünden türeyen tevessül bir Müslümanın işlediği sâlih amelleri, Hz. Peygamber’i yahut velîleri vesile yaparak Allah’a yakın olmaya çalışmasını ifade etmektedir.²⁵²

Abdullah Efendi peygamberlerin veya velîlerin vesile kılınarak Allah Teâlâ’ya duada bulunulmasının dinî açıdan bir sakınca doğurmayacağı görüşündedir. Zira ona göre dua Allah Teâlâ’ya edilmekte ve istenen her ne ise Allah Teâlâ’dan istenmektedir. Bunu gerçekleştirirken kişi velîliğine kâni olduğu bir kimseyi duasında vesile kılabilir. Abdullah Efendi tevessülün sonradan ortaya çıkan bir uygulama olmadığı görüşündedir. Sahabelerin hayatlarında da tevessülün örnekleri mevcuttur.²⁵³ Abdullah Efendi de birçok mutasavvıfın savunduğu bu görüşü şu nassı dile getirerek delillendirmiştir:

“Allah’ım! Bizler daha önce Resûlullah’ı vesile edinerek sana niyazda bulunurduk. Sen de bize yağmur verirdin. Şimdi ise Peygamberimizin amcasını vesile kılıyor ve senden talep ediyoruz, bize yağmur ihsan et. Enes b.Mâlik, Hazreti Ömer’in bu duâlarından sonra, kendilerine yağmur ihsan edildiğini belirtir.”²⁵⁴

Abdullah Efendi, tevessülün caiz olduğunun ayetle de sabit olduğunu söyleyerek şu nassı nakletmiştir: “Ey iman edenler! Allah’tan korkun, O’na yaklaşmaya vesile arayın ve O’nun yolunda çaba harcayın ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵⁵ Bu doğrultuda insanların evliyalari vesile edinerek bazı ihtiyaçlarının giderilmesini istemesi, yüzü suyu hürmetine Allah Teâlâ’dan bir şey istemesi veya kabir ziyaretleri yapmalarında herhangi bir mahzur görmemektedir.

Abdullah Efendi’nin görüşlerine paralel olarak âlimler şu hususlarda tevessülün dinden olduğuna dair ittifak etmişlerdir:

1. Müminin, mümine dua etmesi caiz ve sevap olarak görülmüştür.

²⁵² Yusuf Şevki Yavuz, “Teveessül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C.41, s.6.

²⁵³ Köroğlu, *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, ss.330-331.

²⁵⁴ Buhârî, “İstiska”, 3.

²⁵⁵ El-Mâide, 5/35.

2. Bir mümin kendi ameli ve ibadetini vesile edinerek Allah’a dua etmesi ittifakla caizdir.
3. Bir müminin Hz. Peygamberin taat ve şefaatinin veya takva sahibi bir Müslümanın taat ve ibadetini vesile edip dua etmesi caizdir.
4. Bir müminin bir Müslümanın kabrini ziyaret edip ona dua etmesi de ittifakla caizdir.²⁵⁶

F. NEFİS VE MERTEBELERİ

Seyrüsülûk yolculuğu boyunca sâlik çeşitli bâtinî latîfelerle irtibat kurmaktadır. Bu noktada sâlikin karşısına çıkacak olan ilk bâtinî lâtîfe, kötü sıfatların kaynağı olarak tabir edilen nefistir. Nefis; hayat, his ve irâdî hareket gücünü taşıyan buharımsı lâtîf cevherdir. Filozoflar onu hayvanî ruh olarak isimlendirmişlerdir. Bu ruh, nefis-i nâtika olan kalp ile beden arasında vasıtaadır.²⁵⁷

Abdullah Efendi “rûh-u sultanî” ve “rûh-u nefsanî” ayrımından bahsetmektedir. O, rûh-u sultanîyi nurdan meydana gelen, daima iyilik ve tevazuu, Allah’ın emirlerine uymayı ve yasaklarından uzak durmayı, Peygamber Efendimizin gösterdiği istikamette yürümeyi ve zikri öğütleyen bir cevher olarak tanımlamıştır. Bu anlamda fitratı cennete yakındır. Rûh-u nefsanî ise cehennemden her katmanından aldığı nardan var edilmiştir. Kötülüğü, kibri, şirki, riyayı ve her ne kadar haram varsa onu insana öğütleyen, fitratı cehenneme yakın olan cevherdir.

Nefsin en kötü huyu, kötü de olsa yaptığı her şeyi güzel görmesidir. Bu durum “gizli şirk” olarak dahi nitelendirilebilir ki bu doğrultuda nefis, Allah’a ortak koşulmuştur.²⁵⁸ Bu yüzden kişinin nefsinin iyi tanınması onun arzu ve isteklerine karşı mücadele etmesi gerekmektedir. Nefsinin tanımayanın, onunla mücadele etmesi ve Allah Teâlâ’ya ulaşması mümkün değildir. Nefis yedi mertebeye ayrılmıştır. Her bir mertebedeki nefsin özellikleri farklıdır. Sâlikin bu mertebeleri ve her mertebede bulunan

²⁵⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, 2.b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016, s.380.

²⁵⁷ Kaşânî, a.g.e.,s.45.

²⁵⁸ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 2b., İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s.62.

nefsin özelliklerini iyi bilmesi onun sülûkunda ilerleyebilmesi için büyük bir önem taşımaktadır.

1. Nefs-i Emmâre

Kâfir, münafık ve günah işlemekten hiçbir şekilde pişmanlık duygusu içerisinde olmayanların nefsidir. Nefs-i emmâreye sahip olan, günah ve kötülükleri sürekli hale getirmiştir. Kötü ahlâk olarak ne varsa hepsini seve seve işleyerek yaptıklarıyla övünmektedir. Cimrilik, kibir, riya, gösteriş gibi çirkin fiilleri işlemekten çekinmez. Bu emmâre mertebesinde nefis öldürücü bir yılan sıfatındadır.²⁵⁹ Bu nefis mertebesi hayvan, belki hayvandan daha kötüdür. Çünkü ona sahip olan kişinin rûh-u sultanisi nefesine teslim olmuştur. Kişinin bu makamda iman ile gitmesi pek mümkün değildir.²⁶⁰

Abdullah Efendi, emmâre mertebesinde dervişlerine tevhid zikrini öğütlemiştir. Bu mertebede nefisle mücadelede sâlikin kılıcı tevhid zikridir. Müridin bu zikri dilinden düşürmemesi gerekmektedir. Bu mertebede görülen nur rengi mâi renklidir.

Kur'an-ı Kerim'de bu nefsin daima kötülüğü emrettiği şu şekilde vurgulanmıştır: “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁶¹

2. Nefs-i Levvâme

Günah işleyebilir ancak işlediği günahlardan dolayı zaman zaman pişmanlık duymaktadır. Bazen kötülüklerle bazen de iyiliklerle meşgul olmakta zaman zaman öfkesine ve hırsına yenik düşmektedir. Sâlik bu mertebede yumuşama ve pişmanlık duyguları içerisinde. Levvâme mertebesindeki kimseye ism-i celal zikri telkin edilmiş her hâlinde bu zikri tekrar etmesi öğütlenmiştir. Zuhuratında gördüğü nur rengi ise daima kıızıdır.²⁶²

²⁵⁹ Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, çev.Mehmet Bayrak, 1.b., İstanbul: Divan Yayınları, 2001, s.35.

²⁶⁰ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.455.

²⁶¹ El-Yusuf, 12/53.

²⁶² Kabûlî, a.g.e., s.37.

Nefs-i levvâmenin birçok alameti vardır. Abdullah Efendi bu mertebedeki kişinin zikre devam ettiğini, namazını kıldığını ancak bazen içki, kumar ve zina gibi günahları da işleyebildiğini söylemektedir. Lakin bu kişi nihayetinde pişman olup kendini levm edecektir.²⁶³

Kur'an-ı Kerim'de nefsi levvâme üzerine yemin edilmiştir: "Öyle değil, kendini kınayan nefse yemin ederim!"²⁶⁴

3. Nefs-i Mülhime

Abdullah Efendi'ye göre bu mertebede mürid Allah Teâlâ'ya, resulüne ve onları sevenlere karşı muhabbet duymaya başlamaktadır. Ailesine ve çevresine karşı merhametle muamele edip kötülüklerden kendini uzak durmaya çalışmaktadır. Ancak ahiret için çaba sarf etmesine rağmen masivayı da gönlünden tam olarak atabilmiş değildir. Bu nedenle kimi zaman kendisinden günahlar sadır olabilmektedir. Bu günahlardan zaman kaybetmeden tövbe etmelidir. Sünnete karşı oldukça düşkündür. Elinden geldiğince sünneti yerine getirmeye çalışır ve bundan oldukça haz alır. Nefsi mülhimeye sahip olan kişinin gördüğü rüya ve yaşadığı haller günlük hayatta olduğu gibi tecelli etmektedir.²⁶⁵

Mülhimenin diğer vasıfları ise cömertlik, kanaat, ilim, amel, tevazu ve bunlara benzer ahlâk-ı hasenedir. Nefs-i mülhimede sâlike şeyhi tarafından "Hu" esması verilmektedir. Bu mertebedeki nur rengi yeşildir. Kişi sık sık zuhuratında bu rengi görür.²⁶⁶ Bu mertebe rûh-u sultânî, rûh-u nefsâniye galebe çalmaya başlamaktadır.

Nefsi mülhimeden Kur'an-ı Kerim'de şöyle bahsedilmiştir: "Nefse ve onu yaratılış maksadına uygun olarak şekillendirip, ona fücür ve takvasını ilham edene ant olsun!"²⁶⁷

²⁶³ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.458.

²⁶⁴ El-Kıyâmet, 75/2.

²⁶⁵ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.459.

²⁶⁶ Kabûlî, a.g.e., ss.39-40.

²⁶⁷ Eş-Şems, 91/7-8.

4. Nefs-i Mutmainne

Bu nefse sahip olan mürid söz verince tutar, borcuna sadıktır, ahde vefa sahibidir. Sürekli Allah Teâlâ'nın gözetimi altında olduğunun farkındadır. Bu anlamda yaptıklarında hep ihsan üzerinedir. Bu nedenle günah ve kötülüklerden Allah korkusu içerisinde sakınmaktadır.

Abdullah Efendi bu mertebede müride aşama aşama perdelerin açılmaya başladığını ve terbiyesinde olduğu şeyhini her anında görmeye muktedir olduğunu vurgulamıştır. Sâlikin şeyhine olan muhabbetinin artıp bu anlamda ona karşı olan güven ve sadakatinin yükseldiği bir mertebedir. Sâlikin keşfinde ilk göreceği şey sarıktır. Daha sonra sürekli yanında biri varmış hissine kapılmaya başlayacaktır. Ardından sarıkla beraber, sakal, göz, burun ve nihayetinde şeyhini görmeye başlayacaktır.²⁶⁸

Nefs-i mutaminnenin hastalığı kibirdir. Mürid karşılaştığı nimetler ve yaşadığı hâllerin kendi kabiliyetinden kaynaklı olduğunu düşünmeye, kendi hatalarından çok etrafındaki insanların hatalarını görmeye başlayacaktır. Böylece nefsin arzuları şiddetlenip şeytanın vesveseleri artacaktır. Bu noktada mürid vesveselere aldanırsa olduğu makamdan düşmeye başlayacaktır. Eğer hatasının farkına varıp kendini doğrultamazsa seyrini tamamlayamaz. Bu anlamda şeyhin rehberliği oldukça önemlidir. Şeyh, müride yaşadığı hastalıktan kurtulması için yol gösterendir. Mürid tövbe kapısına sığınırca yeniden eski mertebesine dönmesi mümkün olmaktadır.²⁶⁹

Bu makamda kişinin rüyalarında sık sık göreceği nur rengi beyazdır. Sâlik mutluluk içinde ilim ve irfan elde edip, kendisini anlayıp, Hakk'ı bilip, manevî yüce âlemlere muttali olmaktadır.²⁷⁰ Şeyhi burada sâlike sürekli “Hay” esmasını zikretmeyi öğütlemektedir.

Nefsi Mutmainne mertebesi Kur'an- Kerim'de şu hitaba muhatap olmuştur : “Ey olgunluğa erişmiş nefis, dön Rabbine!”²⁷¹

²⁶⁸ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.461.

²⁶⁹ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.461.

²⁷⁰ Kabûlî, a.g.e., s.42.

²⁷¹ El-Fecr, 89/27-28

5. Nefs-i Râziyye

Abdullah Efendi müridin keşiflerinin bu makamda arttığını söylemiştir. Mürid, şeyh ve pirlere sürekli manevî bir irtibat içerisinde. Kibre kapılmaz, alçak gönüllüdür. Yaşadığı hâllerin kendisinden kaynaklı olmadığına Allah Teâlâ'nın bir lütfu olduğunun farkındadır. Artık başkaları için değil, Allah Teâlâ'nın muhabbetine sahip olabilmek için mücadele etmektedir. Bu yüzden vaktinin çoğunu ibadetle geçirmekte ve yalnızlığı sevmektedir. Etrafındaki insanların kusur ve günahlarını görmezden gelirken kendi günahları için sürekli istiğfar içerisinde. Bu mertebedeki müridin hastalığı şöhrettir. İnsanların kendisine olan ilgi ve alakalarına aldanarak ve bu ilgiden hoşnutluk duymaya başlarsa bulunduğu mertebeden gerilemesine ve yaşadığı hâllerin nefsanî kaynaklı olmasına sebep olacaktır. Eğer yaşadıklarının nefsanî olduğunun farkına varamazsa artık râziyye mertebesine ulaşması mümkün olmaz. Bu eşiği geçebilirse bir daha şeytanın onu aldatması oldukça zordur.²⁷²

Bu menzildeki sâlikin durumu az söylemek, çok susmak, daima gönlü niyâzda bulunmak ve Hakk'a yönelik olmak, huzurunda ve gıyabında şeyhinin şeklini bir an gönlünden çıkarmamak, her işinde onu yanında hissetmektir. Burada sâlikin göreceği nur rengi sarı, zikri ise "Hak" esmasıdır.²⁷³

Mutasavvıflara göre Kur'an-ı Kerim'de: "Dön Rabbine, ondan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak"²⁷⁴ buyurularak nefsi râziyyeye işaret edilmiştir.

6. Nefs-i Marziyye

Abdullah Efendi'ye göre bu makama ulaşan sâlik, Peygamberimizin sohbetine dâhil olmaktadır. Onun sohbetine dâhil olunca artık her şey daha kolay olmaktadır. Çünkü bu, bir nevi kişinin muhafaza altına alınmasıdır. Kişi bu makamda hayrı da şerri de Allah Teâlâ'dan bilmelidir. Kişi artık müşahede halinde olduğundan kolay kolay hataya düşmeyecektir. Bu makamdaki kişi kadın ve para gibi çeşitli imtihanlara tabi tutulmaktadır.²⁷⁵

²⁷² Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.463.

²⁷³ Kabûlî, a.g.e., s.43.

²⁷⁴ El-Fecr, 89/28.

²⁷⁵ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.466.

Bu mertebeye Kur'an-ı Kerim'de yine: "Dön Rabbine, ondan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak"²⁷⁶ ayetiyle işaret edilmiştir. Marziyyenin nur rengi siyahtır. Zikri ise "Ya Kayyum" esmasıdır. Ayrıca: "Rableri katında onların mükâfatı altlarından ırmaklar akan adn cennetleridir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'ın verdiği sevap ve cennet nimetlerinden razı olmuşlardır. Bu mükâfat ve cennet mertebesi, Rabbinden saygı ile korkup kulluk yapan kimseye verilecektir"²⁷⁷ ayetinin de bu nefis mertebesini işaret ettiği kabul edilmektedir.

7. Nefs-i Sâfiye

Sâfiye ehli olanlar gönüllerine ilham edilen her manayı Allah Teâlâ'dan bilir ve ortaya çıkan her hali Kur'an-ı Kerim'in özündendir diyerek kabul etmektedirler. Hatta kendilerini yok addederek gönül hanesinden bir adım dışarı çıkmazlar. Sufiler hiçbir engel tanımayan mirac-ı manevinin zuhur ettiği bu mertebeyi, "Hal, kal ile bilinmez" diyerek ehlinin anlayışlarına havale etmektedirler.²⁷⁸

Bu mertebedeki nurun rengi yoktur. Çünkü burada sâlikte tüm renkler birlikte bulunur. Ayrıca bu makam vehbî bir özellik taşır, sırf çalışmakla elde edilemez. Zikri "Ya Kahhar" esmasıdır.

G. MÜCÂHEDE

Sözlükte "güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden geleni yapmak" anlamındaki cehd kökünden türeyen mücâhede kelimesi tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren terim olarak kullanılmıştır.²⁷⁹ Tasavvufî bir terim olarak mücâhede, direnci kırılıncaya ve ibadetleri Allah'ın emrettiği şekilde yerine getirinceye kadar nefsi terbiye etmekten vazgeçmemektir.²⁸⁰ Mücâhedenin aslını ve esasını, nefsi alışkanlıklardan kesmek, her zaman arzusunun aksine sevk etmek oluşturmaktadır.²⁸¹

²⁷⁶ El-Fecr, 89/28.

²⁷⁷ El-Beyyine, 98/8.

²⁷⁸ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.467.

²⁷⁹ Süleyman Uludağ, "Mücâhede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C.31, s.440.

²⁸⁰ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.218.

²⁸¹ Kuşeyrî, a.g.e., s.194.

Bütün kötü huyların ve çirkin davranışların kaynağı nefistir. Ruh ve kalp iyi huy ve vasıfların mahalli olan bir lâtife, nefis ise kötü huyların mahalli olan bir lâtifedir. Bu nedenle ahlâkî fenalıklar ancak riyâzet ve mücâhedeye girişerek, nefsin kötü eğilimlerini kırmak ve onu kötü huylardan arındırmak suretiyle önlenebilir.²⁸²

Abdullah Efendi nefisle cihadı birçok mutasavvıf gibi en büyük cihad olarak addetmiştir. Bu görüşünü Peygamber Efendimizin Tebük Gazvesi'nden dönerken ashabına söylediği: "Küçük cihaddan, büyük cihada gidiyoruz. O nefisle cihaddır"²⁸³ hadisine dayandırmaktadır.²⁸⁴ Nitekim mutasavvıflar cephede düşmanla yapılan savaşı küçük cihad (cihâd-ı asgar) olarak isimlendirirken nefse karşı verilen savaşa da büyük cihad (cihâd-ı ekber) demiştir.²⁸⁵

Tasavvuf asıl itibariyle meşakkatli bir riyazet ve mücadele sürecinden geçmeyi gerektirmektedir. Sahte sûfileri diğerlerinden ayıran önemli bir fark olarak ortaya çıkan dinî hükümleri hafife alan ve helâl ile haramı eşit gören anlayışlar ise Gazâlî gibi birçok mutasavvıf tarafından kesin bir dille reddedilmiştir.²⁸⁶ Nitekim Abdullah Efendi'ye göre de nefisle cihadın temelinde Kur'an-ı Kerim'e bağlanmak ve Peygamber Efendimizin sünnetlerini ihya etmek yatmaktadır. Bu anlamda mürid emir ve yasaklara, haram ve helallere karşı son derece hassas olmalıdır. Kişi nefisini, en zalim firavunlardan bile daha zalim görmelidir. Zira firavunlar ancak insanın bedenine zarar vermektedirler. Nefis ise insanın imanına zarar verendir.²⁸⁷

Abdullah Efendi, nefisle tek yönden yapılan bir mücadeleyi yetersiz görmektedir. Bu doğrultuda kişi nefsinin isteklerine boyun eğmemeli hayatın her alanında onunla mücadele içerisinde olmalıdır. Abdullah Efendi bu alanlara dair birkaç noktaya değinmiştir:

²⁸² Bedriye Reis, *Gazâlî'de Marifet Ahlâk-İlişkisi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.35.

²⁸³ Suyûtî, II, 73.

²⁸⁴ İmam Beyhakî ve İbn Teymiye gibi âlimler bu hadisi zayıf olarak görmektedir.

²⁸⁵ Uludağ, "Mücâhede", s.440.

²⁸⁶ Bedriye Reis, "Gazâlî'ye Göre Sözde Sûfiler ve Yanılgı Noktaları", *EKEV Akademi Dergisi*, S.55, 2013, s.148.

²⁸⁷ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba: Nefisle Mücadele", <https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

1. İbadetler Hususunda Cihad

Kişinin kendisine farz kılınan amelleri ihlas ile yerine getirmesi suretiyle yapılan cihaddır.²⁸⁸ Zira çoğu insan bu noktada zorlanmaktadır. Günlük hayatın koşuşturmasında sadece ibadetleri aksatmaksızın yerine getirmek dahi insanı mücâhededinde belli bir noktaya taşıyabilmektedir. Bu anlamda namaz, oruç, zekât vb. farzları büyük bir titizlikle yerine getirmek önemlidir.

2. Dil İle Cihad

Kişinin ölüm pahasına da olsa asla yalan söylememesi, yemin etmemesi, lanet okumaması, gıybet ve dedikodudan uzak durması suretiyle yaptığı cihaddır.²⁸⁹ Çağımızın hastalıklarından biri de dil ile işlenen günahlardır. Bu tarz günahlar kişinin kalbini karartmak suretiyle kaskatı kesilmesine sebebiyet vermektedir. Bu kalpler hidayet nurundan uzaklaşmak suretiyle nefisle mücadelelerini kaybetmişlerdir.

3. Allah Teâlâ'yı Hatırda Tutmak Suretiyle Cihad

Nefis bütün kötülükleri işlemeyi arzu edip bu sayede müridi Allah Teâlâ'ya karşı beslediği muhabbetten uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Zikir, müridin Allah Teâlâ'yı daima hatırında tutmasını sağlamaktadır. Böylece mürid kendi nefisini sürekli bir muhasebe altında tutmaktadır. Bu da günahlardan uzaklaşma, Allah Teâlâ'ya yönelme ve nihayetinde muhabbetin doğmasına vesile olmaktadır. Nefisle mücadelede kalbi mâsivâyâ dair bütün sevgilerden; mal sevgisi, mülk sevgisi, evlat sevgisi, makam sevgisi vb. arındırmanın yöntemi ancak Allah Teâlâ'nın isimlerini zikretmekle mümkün olmaktadır. Ayrıca şükür ve sabır da nefisle mücadelede önemli unsurlardandır.²⁹⁰

4. Haramlardan Uzak Durmak Suretiyle Cihad

İçki içmemek, kumar oynamamak, zinadan uzak durmak, ölçü ve tartıda hile yapmamak, şirk ve riyadan uzak durmak gibi unsurlar nefisle mücadelede önem verilen

²⁸⁸ Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba: Nefisle Mücadele*", <https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

²⁸⁹ Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba: Nefisle Mücadele*", <https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

²⁹⁰ Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba: Nefisle Mücadele*", <https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

diğer hususlardır.²⁹¹ Bu tür günahlardan uzak durmak az yemek, az uyumak ve az konuşmak gibi münzevi bir yaşantıya dayanmaktadır.

Abdullah Efendi'ye göre mücâhedede başarılı olabilmek için bir şeyhe intisap etmek elzemdir.²⁹² Çünkü mürid, şeyhinin nefisle mücadelesindeki tutum ve uygulamalarını kendisine örnek almaktadır. Nitekim bir âlim ya da bir eserden bilgi edinmekle uygulama yoluyla bilgi edinmek aynı tesire sahip değildir. Kişinin yaşayarak ve canlı bir örnek üzerinden öğrendikleri daha kalıcı ve etkili olmaktadır. Zira peygamberlerin insanlar arasından seçilmesinin sebebi de bu duruma dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de: "Biz peygamberleri, yeme içme ihtiyacı olmayan birer bedenden ibaret kılmadık. Hem onlar ölümsüz de değillerdir"²⁹³ ayetiyle buna işaret edilmiştir. Kâmil bir şeyh her haliyle etrafındakilere örnek teşkil etmektedir. Bu sayede mürid nefis mücadelesinde karşısına çıkan birçok engeli şeyhinin tutumlarını anımsayıp tatbik etmek suretiyle aşabilmektedir.

H. CEZBE

Cezbe, ilâhî inâyetin gereği olarak Cenab-ı Hakk'ın, kendisine giden yoldaki mertebeleri aşmak için ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip, çabası, çalışması olmadan onu kendisine yaklaştırmasıdır.²⁹⁴

Allah'ın sevdiği kuluna bir nevi lütfu olan bu durum muhatap olduğu kişiyi kimi zaman kendinden geçirebilmektedir. Çünkü cezbe halindeki kişi Allah'ın dışındaki her şeyi unutup çevresindeki her şeyden habersiz bir hale gelebilmektedir. Bu esnada cezbe halindeki kişiden, beklenmeyecek hal ve hareketler ortaya çıkabilmektedir. Mutasavvıflara göre böyle bir hali yaşamakta olan kişi olabildiğince kendine hâkim olmaya çalışmalıdır. Zira zikir meclislerinde çoğu zaman karşılaşılan bu durumu

²⁹¹ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba: Nefisle Mücadele", <https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

²⁹² Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba: Nefisle Mücadele", <https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

²⁹³ El-Enbiyâ, 21/8.

²⁹⁴ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1.b., İstanbul: Kelam Yayınevi, 2006, s.178.

mutasavvıflar hoş karşılamamışlardır. Çünkü derviş için esas olan yaşadığı halleri gizli tutması ve kibre kapılmamasıdır.

Abdullah Efendi cezbe halini belli bir makamda değil her müridin istidadına göre farklı makamlarda yaşayabileceğini vurgulamıştır. Kimi mürid sülûkun başında kimi mürid ise belli bir merhaleden geçtikten sonra cezbe halini yaşayabilmektedir. Ancak Abdullah Efendi de diğer birçok mutasavvıf gibi mürid için esas olanın temkin sahibi olması gerektiği görüşündedir. Kişinin cezbe halinin etkisiyle tamamen kontrolsüz birtakım davranışlar içerisine girmesini doğru bulmamıştır. O daima meclisinde bulunan müridlerine de bu yönde telkinlerde bulunmuştur.²⁹⁵

Zikir meclislerinde yaşadığı hale dayanmayıp beklenmedik hareketler yapmaya başlayan kişilerin yaşadıkları duruma da cezbe denilmektedir. Abdullah Efendi bu şekilde hareket eden müridlerine karşı sert denilebilecek bir tavır sergilemiştir. Meclislerinde bu yönde hareket eden kişileri uyarmış kimi zaman da zikir halkasından çıkarmıştır. Çünkü ona göre bu kişinin kibre kapılmak suretiyle gerçekleştirdiği bir eylemdir.

İ. RÂBITA

Sözlükte “bağlamak” manasındaki rabt kökünden türeyen ve “iki şeyi birbirine bağlayan ip; alaka, bağ, münasebet” anlamlarına gelen râbîta kelimesi tasavvufta salikin kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sûretini (hem yüzünü hem ahlâk ve davranışlarını) düşünmesini ifade etmektedir.²⁹⁶

Abdullah Gürbüz Efendi, temsil ettiği Rifâiyye tarikatının uygulamalarında râbîtaya pek ehemmiyet verilmediğini, bu uygulamanın bilhassa Nakşibendî tarikatına ait olduğunu dile getirmiştir. Rifâiyye ve Kâdiriyye tarikatlarında esas olanın râbîta değil teveccüh olduğunu söylemiştir. Bu görüşlerine rağmen Abdullah Efendi râbîtaya karşı çok katı bir tutum da sergilememiştir. Müridlerinden nefis-i mülhime mertebesine ulaşanlara nadiren bile olsa râbîta verdiği bilinmektedir.²⁹⁷

²⁹⁵ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir.

²⁹⁶ Necdet Tosun, “Râbîta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C.34, s.378.

²⁹⁷ Mustafa Urgenc Beyefendi ile yapılan 25.11.2019 tarihli telefon mülakatından derlenmiştir.

Abdullah Efendi'ye göre râbîta her şeyhe yapılmamalıdır. Tam manasıyla kâmil olmayan bir mürşide yapılan râbîta kişiyi şirke götürecektir kadar büyük bir hataya düşürecektir. Bu anlamda kâmil bir mürşide yapılan râbîtada herhangi bir sakınca söz konusu değildir. Zira mürşid-i kâmilin suretine şeytan temessül edemeyecektir. Ayrıca her müride de râbîta verilmemelidir. Râbitanın özüne vakıf olmamış gerekli mertebeye ulaşmamış mürid için râbîta sakıncalı bir durum doğurabilir. Bu anlamda şeriat ilmine vâkıf olmayan müride râbîta vermemiştir.²⁹⁸

Şeriat ilmine yeterli miktarda vâkıf ve nefis-i mülhime mertebesine ulaşmış müride verilen râbitanın ona fayda vereceğinden bahseden Abdullah Efendi, bu noktada kişi için râbitanın zikirden daha üstün ve daha faydalı olacağı görüşünü benimsemiştir. Abdullah Efendi'nin bu söylemi, Bağdâdî'nin : “Zikir her ne kadar zâtında şerâfet ve fazl sahibi ise de, râbîta yolu müptediye, zikirden ziyade nâfi'dir, faydalıdır”²⁹⁹ görüşüyle örtüşmektedir. Bu anlamda Bağdâdî'nin görüşlerinden etkilendiği anlaşılmaktadır.

Abdullah Efendi müridin râbîta vasıtasıyla önce şeyhiyle, sonra Peygamber Efendimiz ve Allah Teâlâ'yla manevî bir bağ kuracağını dile getirmiştir. Bu anlamda sâlikin ilk hedefi şeyhinde fâni olmaktır. Buna tasavvufta “fenâ fi'ş-şeyh” denilmiştir. Şeyhte fâni olmak Hak'ta fâni olmanın ilk aşaması olarak görülmüştür. Bu da “fenâ fillah” olarak adlandırılmıştır.³⁰⁰

J. BURHAN UYGULAMASI

Burhan Rifâiyye tarikatına has bir uygulamadır. İsm-i celâl zikrinin hızlandığı bir sırada zikri yöneten şeyh kılıç, şiş, tığ, topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplar. Dervişler vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken zikre devam ederler. Bunun yanı sıra şeyh yassı bir kaşık biçimindeki “gül” denilen, ateşte kor haline getirilmiş demiri

²⁹⁸ Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba Rabîta Hakkındaki Sohbetleri*”, <https://www.youtube.com/watch?v=ruoV5CwbkxA> (30/09/2018).

²⁹⁹ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye ve Âdâb-ı Zikir Risâlesi*, çev. Mehmed Zahid Kotku, 1.b., İstanbul: Seha Yayınları, 2018, s.71.

³⁰⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2.b., İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016, s.289.

yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirir. Bu tür gösteriler arasında ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ağızda cam parçalarını çiğneme gibi uygulamalar da zikredilebilir.³⁰¹

Abdullah Efendi “burhan” kavramının ortaya çıkış aşamasına değinerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ahmed er-Rifâî Hazretleri Ravza’ya geldiği zaman: ‘Esselatü vesselamü aleyke ya seyyidi ya Resulallah, evladın Ahmed geldi elini öpmeye’ demiştir. Peygamber Efendimiz de: ‘Ve aleyküm selam evladım Ahmed’ demiş ve öpmesi için kabrinden elini uzatmıştır. Bunu gören herkes orada kendinden geçmeye başlamıştır. Kimisi elini ateşe sokmuş ve kimisi elindeki bıçağı kendine saplamıştır. Ancak o kişileri ne ateş yakmış ne de bıçak kesmiştir. Ahmed er-Rifâî Hazretleri de o anda bir dua etmiş: ‘Yarabbi bu kıyamete kadar benim tarikatım için delil/burhan olsun’ demiştir.”³⁰²

Abdullah Efendi’nin temsil ettiği tarikatta Şeyh Ebubekir Efendi’den beri bu burhan çeşitlerinden şiş, ateş ve kılıç burhanları icra edilmektedir. Şiş ve ateş burhanı yapma yetkisini şeyh efendiler belli bir mertebeye ulaşmış olan dervişlerine vermişlerdir. Bu dervişlerin birçoğu genellikle nâkib ve nükebâ vazifesinde bulunan kişilerden oluşmaktadır. Ancak “büyük burhan icâzeti” olarak adlandırılan kılıç burhanı sadece şeyhler ve halifelerine mahsus bir uygulamadır. Bu anlamda müride halife mertebesine ulaşmadan bu icâzet verilmemiştir.

Burhan yapma yetkisi verilen kişi daha sonra büyük günah işleyip fâsık olursa birtakım hatalar ondan zuhur ederse burhan icra etmeyi derhal bırakmalıdır. Abdullah Efendi buna rağmen burhan icra etmeye devam eden kişinin ölünce ebedi bir azaba düçar olacağını vurgulamıştır.³⁰³

Abdullah Efendi’nin uygulamalarında şiş burhanına yer verdiği bilinmektedir. Burhan kalabalık bir derviş topluluğunun huzurunda ve zikrullah esnasında icra

³⁰¹ Tahralı, “Rifâiyye”, s.101.

³⁰² Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba Keramet ve Şiş Burhanı*”, <https://www.youtube.com/watch?v=JH3x63jgmI4> (08/08/2011).

³⁰³ Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba Keramet ve Şiş Burhanı*”, <https://www.youtube.com/watch?v=JH3x63jgmI4> (08/08/2011).

edilmektedir. Ancak 28 Şubat süreciyle birlikte Abdullah Efendi burhan uygulamasından neredeyse tamamen uzaklaşmıştır. Bu durumun zamanın şartlarından dolayı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca insanların bu tarz uygulamaları hoş karşılamaması hatta tepkiyle yaklaşımları ilgili tutumun bir başka sebebi olarak görülebilir.

Burhan, Rifâiyye tarikatının şeyhlerinin bu kültürün bir temsilcisi olduklarının delili olarak görülmüştür. Ayrıca bu gösterilerle Allah dilemedikçe ateşin yakmasının, kesici aletlerin kesmesinin, yırtıcı hayvanların zarar vermesinin mümkün olmayacağı deliliyle ispatlanmak istenmekte, bu yolla inkârcıların hidayete ermesi hedeflenmektedir.³⁰⁴

II. BİLGİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. ŞERİAT-TARİKAT-HAKİKAT

Şeriat; Allah'ın dini, emir ve nehiyleridir. İlâhi nizamı ifade etmektedir. Bu emir ve nehiyler Cenâbı Hakk tarafından peygamberler vesilesiyle insanlara bildirilmiştir. Abdullah Efendi için şeriat, her şeyin temelidir. Şeriatını düzgün bir şekilde yerine getirmeyen kimse yıllarca tarikatta çaba gösterse yine de yol alması mümkün olmayacaktır. Çünkü tüm tarikatlar temelde kişinin emir ve nehiylerde daha fazla hassasiyet göstermesi için ortaya çıkmıştır.³⁰⁵

Şeriatın hükümlerine uymamak günaha sebebiyet verir ancak bu hükümlere dil uzatmak kişiyi manevî bir yıkıma yani helake götürecektir. O kişilerin kalbi artık kaskatı kesilmiştir. Hidayet ışığı o kalplere tesir edemez olmuştur. Abdullah Efendi için hidayete ermenin yegâne yolu Kur'an-ı Kerim'e tabi olmak ve ona sıkı sıkıya bağlanmaktır. Ardından sünneti tatbik etmek gerekir. Çünkü Peygamberin ahlâkı, Kur'an ahlâkıdır. Peygamberin sünnetini gerçekleştirmeyen Kur'an'ın buyruklarından da bihaber demektir.³⁰⁶

³⁰⁴ Tahralı, "Rifâiyye", s.101.

³⁰⁵ Nuri Köroğlu, "Şeriat-Tarikat-Hakikat-Marifet", *Lamelif Dergisi*, S.1, 2007, s.5.

³⁰⁶ a.g.e., s.6.

Tarikat ise sâliklerin, kalbin gafletten uyanmasından başlayarak, nefsin mücâhede ve riyâzetini tamamlamasından Allah’a ulaşınca kadar tasavvufî mertebeleri, menzilleri aşmalarında ve ruhanî makamlarda terakki etmelerinde takip ettikleri seyrin ve yolun adıdır.³⁰⁷ Şeyh tarafından tavsiye edilen ve mürid tarafından takip edilen usul, metot ve dinî uygulamalar tarikatı oluşturmaktadır.³⁰⁸

Abdullah Efendi tarikat kavramından bahsederken birçok mutasavvıfın da temel aldığı “Biz sizin her birinize bir şeriat ve bir minhac (yol) tayin ettik”³⁰⁹ mealindeki ayeti kerimeyi anlatımının merkezine almıştır. Abdullah Efendi’ye göre ayette bahsedilen yollardan biri de tarikatlardır. Ancak bu yolda kişi, Allah Teâlâ’nın sıfatlarında fani olabilmiş bir mürşid-i kâmile intisap ile ilerleyebilir. Rehberi doğru olmayan kişi, bu yola girse bile istikameti bozulacak, hedefini şaşıracaktır.³¹⁰ Abdullah Efendi’ye göre tüm tarikatlar aynı amaca hizmet etmektedir. Hepsi Allah Teâlâ’ya vuslat yolunu aramaktadırlar. Bu nedenle: “Allah Teâlâ’ya giden yollar insanların sayısındadır”³¹¹ görüşünü benimsemiş hiçbir dini grubu açık bir inkârları bulunmadıkça dışlamamıştır.

Abdullah Gürbüz Efendi, tarikatın ön koşulu olarak şeriatı görmüştür. Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarından uzak birinin tarikatı yaşaması mümkün değildir. Müridin tarikat hayatına uyum sağlayabilmesi için öncelikle farzlara riayet etmesi ve haramlardan uzaklaşması gerekmektedir. Daha sonra ise sünnet ve nafile ibadetle Allah Teâlâ’ya yaklaşacak ve vuslat olacaktır. Abdullah Efendi bu anlamda Kur’an ve sünnete sıkı sıkıya bağlı bir görüş ortaya koyarak: “Tarikat yolundaki yürüyüşün ölçüsü şeriattır. Şeriatsız tarikat zındıklıktır” demiştir.³¹² Bu görüşüyle Abdullah Efendi pek çok mutasavvıf gibi: “Sufi, hakikatin hangi düzeyine ulaşırsa ulaşınsın, asla şeriatın şekli yükümlülüklerinden muaf olamaz”³¹³ anlayışını benimsemiştir.

³⁰⁷ Kaşânî, a.g.e., s.183.

³⁰⁸ Reynold Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, çev.Abdullah Kartal, 1.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, s.87.

³⁰⁹ El-Maide, 5/48.

³¹⁰ Abdullah Gürbüz Efendi, “Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet Nedir?”, <https://www.youtube.com/watch?v=2x1KNiR3vg> (23/02/2017).

³¹¹ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakâtü’s-Sûfiyye*, çev. Abdurrezzak Tek, 1.b., Bursa: Bursa Akademi, 2018, s.305.

³¹² Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, s.265.

³¹³ Abdullah Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat-Hakikat İlişkisi*, 1b., Bursa: Emin Yayınları, 2015, s. 201.

Abdullah Gürbüz Efendi Şeriat ve tarikat arasındaki iliŐkiyi bir başka boyuta taŐıyarak: “Nasıl ŐeriatŐız tarikat zındıklık ise tarikatŐız Şeriat da fasıklıktır” demiştir. Bu anlamda insanlar dini hükümlere kâmil bir Şekilde uymak istediklerinde tarikat onlar için bir teşvik unsuru olmuştur. Aksi halde takvalı bir hayat yakalansa bile tarikat olmaksızın bunun sürekliliğini sağlamak mümkün olmayacaktır. İnsanlar bir müddet sonra tekrar nefsin oyunlarına düşecektir. Bu da onların fasık olmasına sebebiyet verecektir.

Abdullah Gürbüz Efendi, Şeriat ve tarikat kavramlarından sonra hakîkat kavramına da değinmiştir. Bu kavramlar arasında herhangi bir çeliŐkinin mevcudiyetini kabul etmemiş, aksine bunları birbirinin tamamlayıcısı olarak görmüştür.³¹⁴ O bu anlamda bir kısım mutasavvıfın iddia ettiği üzere hakikatin Şeriatla zaman zaman çeliŐtiĐi, birbirine zıt düŐtüĐü görüşünü asla kabul etmemiştir. EĞer hakkatten kastın ne olduğu doğru idrak edilebilirse Şeriatla eliŐmeyeceĐi anlaŐılacaktır. Abdullah Efendi böylece Şeriat ve hakîkat kavramları uzlaŐtırma amacı gütmüŐtür. Bu tutuma sahip olan mutasavvıflar için ‘cmiu’Ő-Şeriat ve’l-hakîkat’ yani Şeriatla hakkatı baĐdaŐtıran ve uzlaŐtıran unvanı verilmiştir.³¹⁵

Abdullah Gürbüz Efendi’ye göre hakîkat, Şeriatın bir parçasıdır. Bu anlamda hakikat, Şeriatın ayrı bir unsur olarak düŐünülmemelidir. Zira tarikatın da hakkatın da temelinde Şeriat yatmaktadır. Buna paralel olarak Necmüddin Kübra’nın Şu sözleri de ilgili görüşü yansıtmaktadır: “Şeriat gemi gibidir, tarikat deniz gibidir, hakikat inci gibidir. Kim inciye elde etmek isterse gemiye biner, denize açılır ve onu elde eder. Bu sıralamaya uymayan inciye ulaŐamaz.”³¹⁶ Allah Teâlâ Őeriatına güzel bir Şekilde uyan ve tarikatı tam manasıyla yaşayan kişilere hakîkat kapısını aralamıŐtır. Bu kapı basiret gözünün açıldığı kapıdır. Buraya ulaşmak zor, ancak burada kalmak daha zordur. İmtihanlar Őiddetlenecek, her geçilen imtihanda kişi rabbine daha da yaklaŐacaktır. Ve en sonunda kişi rabbine vasıl olacaktır.

Şeriat, ibadet ile ilgili amelleri yerine getirmeni ister, hakikat ise, ulhiyeti ve Hakk’ın kâinattaki tasarrufunu mŐaŐhede ettirir. Kaz ve kaderden bilmediğin sırlara seni

³¹⁴ Abdullah Gürbüz Efendi, "Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet Nedir?", <https://www.youtube.com/watch?v=2x1KNiR3vg> (23/02/2017).

³¹⁵ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, s.240.

³¹⁶ Mustafa Kara, *Tasavvuf Ve Tarikatlar Tarihi*, 13.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s.239.

muttali kılar.³¹⁷ Bu görüşe paralel olarak Abdullah Efendi de şeriatı ilme'l yakîn kavramıyla, hakîkati ise ayne'l yakîn kavramıyla açıklamıştır. Bu noktada kişinin kalbi Allah'ın zikriyle süslenmiştir. Bu süs onu, Cenab-ı Hakk'ın huzurunda razı olunan kulların konumuna çıkarmıştır. Şeriatı ilmi açıdan öğrenen kişi tarikata girerek öğrendiği ile amel edecektir. Bu da ona daha önce bahsedildiği üzere hakikat kapılarını açacak ve ayne'l yakîn noktasına ulaştıracaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in sözleri şeriat, fiilleri tarikat, manevi halleri ise hakikat olarak addedilmiştir. Hakikati idrak edebilmek ve yaşayabilmek için de şeriat ve tarikat şarttır. Bu anlamda peygamberlerin manevî hallerinin ancak tasavvuf yolunda yürümekle idrak edilebileceği görüşü öne çıkmaktadır.³¹⁸

B. MARİFET

Marifet, kalbe atılan bir nurla iç aydınlığına kavuşma hâlini, kalp gözüyle ilâhî gerçekleri görmeyi, birbirini izleyen nurlarla Hakk'ın kalbe doğmasını, Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında manevi tecrübeyle doğrudan elde edilen bilgiyi ifade etmektedir.³¹⁹

Abdullah Efendi marifeti, "Allah Teâlâ'nın zerreden kürreye bütün hikmetleri kuluna öğretmesi" olarak tarif etmiştir. Ancak bu mürid için ulaşılması zor bir mertebedir. Mürid Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına tam manasıyla uyup sünneti tatbik ederse marifet kapısını aralayacaktır. Nihayetinde ise nafil ibadetlerle vuslata ulaşacak ve marifete kavuşacaktır.³²⁰ Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kim benim velî kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığımı eda etmesidir. Kulum bana nafil ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir

³¹⁷ Ebu'l-Alâ Afifi, *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*, çev.Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, 5.b., İstanbul: İZ Yayıncılık, 2012, s.111

³¹⁸ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Münkız Mine'd-Dalâl*, çev.Abdurrezzak Tek, 3.b., Bursa: Bursa Akademi, 2017, s.50.

³¹⁹ Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler*, 1.b., Bursa: Emin Yayınları, 2008, s.337.

³²⁰ Abdullah Gürbüz Efendi, "Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet Nedir?", <https://www.youtube.com/watch?v=2xlKNiR3vg> (23/02/2017).

sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulunun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüde düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.”³²¹

Abdullah Efendi’ye göre marifete dair bilgi Allah Teâlâ’nın zatı ile ilgili değil, sıfatlarının tecellileri hakkındadır. Bu anlamda Hakk’ı bilen kişi her şeyde O’nu müşahade etmektedir.³²² O’nun hakkında müşahade edilebilecek ve marifete sahip olunabilecek şey sıfatlarının tecellileridir. Nitekim Allah Teâlâ’yı tam manasıyla bilmek ve tanımak mümkün değildir. Çünkü insan sınırlı bir varlıktır. Ebedî ve ezelî olan Allah Teâlâ’yı tam anlamıyla idrak edemeyecektir.³²³ Cüneyd-i Bağdadî: “Düşüncenin yetişmediği, akılların ihâtâ etmediği, zihinlerin tevehhüm edemediği, görmenin keyfiyetine eremediği zâtı marifet nasıl ihâtâ eder?” şeklindeki sözleriyle aynı durumu ifade etmiştir.³²⁴ Bu noktada kişi hakka’l yakîn olarak Allah Teâlâ’ya dair marifet sahibi olacaktır. Sühreverdî de: “Müşâhede Hak ehli içindir, yani hakka’l-yakîn erbabı içindir” derken bunu kastetmiştir.³²⁵

Sâlik, marifeti sadece bireysel çabasıyla elde edemez. Marifet, aynı zamanda Allah Teâlâ’nın bir lütuf ve hediyesidir. Abdullah Efendi kişinin bu tarz yaşantıları kesbî bir şekilde elde ettiği görüşünü paylaşmamaktadır. Ona göre marifet vehbîdir. Allah Teâlâ’nın iradesi dâhilinde ve onun rızası doğrultusunda elde edilebilir. Ancak marifeti elde edenler de azim ve ihlas ile sulûk yolunda ilerleyenlerdir. Bu anlamda sâlikin yapması gereken ümitsizliğe kapılmaksızın ihlasını korumaktır. Zira ibadet ve ahlâk marifetin kaynağı değil, sebebi ve vesilesidir.³²⁶

³²¹ Buhârî, “Rikak”, 38.

³²² İbn Ataullah İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, haz. Mustafa Kara, 5.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s.67.

³²³ Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba: Şeriat, Tarikat, Hakikat*”, https://www.youtube.com/watch?v=Vf-M1P6v4_4 (25/01/2014).

³²⁴ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, s.172

³²⁵ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, çev. Abdülvehhab Öztürk, 1.b., İstanbul: Saadet Yayınları, 2010, s.688.

³²⁶ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, s.650.

C. YAKÎN

Yakîn, bir şeyin hakikatını en ufak bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde kesin bir surette bilmek ve bunun böyle olduğuna tam olarak inanmaktır. Kişideki imanın artarak hakikat hâline gelmesine de yakîn denilmiştir.³²⁷ Bu gaybın hükümleri ile ilgili sırların bir hakikat hâlinde gerçekleşmesidir.³²⁸

Yakîn hakkında yapılan tariflerin çoğunun temelinde ‘kesin bilgi, sarsılmaz inanç, köklü ve güçlü inanç’ gibi ifadeler bulunmaktadır. Nitekim yakînin kalbe ulaştığında ondan bütün şüpheleri giderdiği ve kalbin bu sayede Allah Teâlâ’ya karşı şükür ve korku ile dolduğu ifade edilmiştir.³²⁹ Bu anlamda yakîn: “Kalbin üzerinde bulunduğu manayı gerçekleştirmesi” şeklinde tarif edilmiştir.³³⁰

Yakîn kavramı Kur’an-ı Kerim’de de birçok yerde zikredilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de yakînin üç çeşidi dile getirilmiştir: İlme’l-yakîn³³¹, ayne’l-yakîn³³² ve hakka’l-yakîn³³³.

Abdullah Efendi bu üçlü tasnifi şöyle örneklendirmiştir: “İnsanlar, ilmî yönden Kâbe’nin var olduğuna, hacıların tavaf için gittiğine inanırlar. Bu ilme’l-yakîndir. Kâbe’yi bizzat kişinin kendisinin gidip görmesi ise ayne’l-yakîndir. Kişinin Kâbe’de tavaf edip oradaki halkın içine karışması ise hakka’l-yakîndir.”³³⁴

Abdullah Efendi’ye göre ilme’l-yakîne ulaşmak ancak doğru bir kaynağa sarılmak ile mümkündür. Kişinin rehberi doğru olmazsa istikameti de doğru olmayacaktır. Bu anlamda ilme’l-yakîn ancak Kur’an ve sünnete sınıksız sarılmakla mümkün olmaktadır. Abdullah Efendi’ye göre ilmin kaynağı bunlardır. Bu tanım sufilerin genel kanısına dayanmaktadır. Nitekim Hücvirî de ilme’l-yakîn için: “Sûfîler taifesinin buradaki ilm-i

³²⁷ a.g.e., s.219.

³²⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s.263.

³²⁹ a.g.e., s. 262.

³³⁰ Tûsî, a.g.e., s.69.

³³¹ et-Tekâsür, 102/5.

³³² et-Tekâsür, 102/7.

³³³ el-Vâkıa, 56/92-95.

³³⁴ Köroğlu, *Hâdimü’l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.)*, s.315.

yakinden muratları (ilâhî) emirlerin hükümleri ve dünyevî muameleler hakkındaki ilimdir” şeklinde bir ifade kullanmıştır.³³⁵

Ayne’l-yakîn ise bilginin göz ile müşahede edilmesiyle ortaya çıkan ilimdir. Bilginin ortaya çıkmasında görmek bir araçtır. Abdullah Efendi de Kâbe örneğinde bunu dile getirmiştir. Bu tür bilgi ilme’l-yakîn ile elde edilmiş olan bilgiden daha sağlıklıdır.

Abdullah Efendi hakka’l-yakîni ise fena kavramıyla açıklamıştır. Bu anlamda nefis mertebelerinde belli bir makama gelen mürid artık Allah Teâlâ’nın sıfatlarında fani olacaktır. Mürid fenafillah adı verilen bu noktaya ulaştığında artık en ufak zerresine kadar bütün hikmetleri görme fırsatı bulmuştur. İşte bu halde olan kişi elde ettiği bilgileri hakka’l-yakîn olarak elde etmiştir.³³⁶ Bu tür bilgi aralarında en sağlıklı ve en kesin olan bilgi türüdür. İlgili görüşleriyle Abdullah Efendi, Hücvirî’nin bu noktadaki görüşlerine paralel beyanlarda bulunmuştur. Nitekim Hücvirî de hakka’l-yakîn için: “Tüm varlıklardan yüz çevirmenin hükmü olarak dostların fenâ buldukları mahal” olarak tabir etmiştir.³³⁷

D. VELÎ-VELÂYET

Velî, araya hiçbir günah ve kusur girmeksizin devamlı ibadet eden veya günahattan uzak olması ve devamlı ibadet halinde olmasından dolayı Allah Teâlâ’nın koruması altında olan kimse olarak tanımlanmaktadır.³³⁸

Abdullah Gürbüz Efendi’ye göre velayet üç çeşittir. Her kişi velayet makamında olduğunu bilmez. Velîliğin ilk çeşidi olan bu türde, Allah Teâlâ kişinin makamından haberdardır, ancak kendisine bunu bildirmemiştir. Bulunduğu makamdan habersiz bu kimse muhabbetullah muhataptır. Aynı şekilde kendisi de Allah Teâlâ’ya büyük bir sevgi beslemektedir. Velîliğin diğer bir çeşidinde ise kişi kendisine bahşedilen bu makamdan haberdardır. Allah Teâlâ çeşitli vasıtalarla bu kişiye makamını bildirmiştir.

³³⁵ Hücvirî, *Keşfü’l-Mahcûb*, haz.Süleyman Uludağ, 4.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.439.

³³⁶ Abdullah Gürbüz Efendi, "*Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet Nedir?*", <https://www.youtube.com/watch?v=2x1KNiR3vg> (23/02/2017).

³³⁷ Hücvirî, a.g.e., s.439.

³³⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s.348.

Ancak bu bir lütuf olduğu gibi kişi için bir imtihan vesilesi de olabilmektedir. Zira bilen bildiği ile imtihana muhatap kılınmıştır. Bu anlamda böyle bir lütfâ ulaşan kimse büyük bir itina ile yaşamını sürdürmeli, gönül kırmamalı, emir ve nehiylere karşı oldukça hassas davranmalıdır. Allah Teâlâ izin vermedikçe bu kimseleri halkın bilmesi mümkün değildir. Velîliğin son çeşidinde ise kişi yine bulunduğu makamdan Allah Teâlâ'nın bildirmesi ile haberdar olmuştur. Bununla birlikte o kimsenin velayet makamında olduğundan halk da haberdar olmuştur. Bu kimseler genellikle insanları irşad noktasında vazife görmektedirler.³³⁹

Abdullah Efendi bu anlatımıyla erken dönemde ortaya çıkan: “Velî, velî olduğunu bilmez ve her kim velî olduğunu düşünürse o bundan uzaktır”³⁴⁰ görüşünü kısmen destekliyor gözükmektedir. Zira o velîliğin halka bildirilmesini Allah Teâlâ'nın iznine tabi kılmıştır. Bu da ancak o kişiye verilen irşad vazifesinden dolayıdır. Aksi halde kişi bulunduğu velîlik makamından halkı haberdar edecek bir tavır içerisinde olursa bu, o kişinin imtihanı kaybettiğine delalet edecektir.

Abdullah Efendi ayrıca halka da velî nazarıyla bakmış, herkesi velî olarak görmenin kişiyi muhabbete sevk edeceğini düşünmüştür. Bu anlamda: “Yaratılanı, yaratandan ötürü sevmek” düstûrunu benimsemiştir. Onun bu ayrımı mutasavvıfların genel tasnifiyle örtüşmektedir. Mutasavvıflar velîliği genel (velâyet-i âmme) ve özel (velâyet-i hâssa) diye ikiye ayırmışlardır. Genel anlamda her mümin Allah'ın dostudur ve O'nun velî kuludur. Özel anlamda velîlik ise düzenli, devamlı, kararlı ve ihlâslı bir şekilde ibadet ve kulluk eden, başta peygamberler olmak üzere takvâ sahibi bütün sâlih müminlere mahsustur.³⁴¹

Birçok mutasavvıf velîlerin eşya üzerinde birtakım tasarruflarının olduğu görüşünü benimsemiştir. Örneğin Mevlânâ: “Velîler yeryüzünde ilahî kudretin temsilcileri olmaları hasebiyle misal âleminde olan hâdiseleri şehadet âlemine indirme gücüne sahiptirler.

³³⁹ Köroğlu, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz(k.s.) Hazretleri*, ss.385-386.

³⁴⁰ Hakîm Tirmizî, *Hatmu'l-Evliyâ*, haz.Salih Çift, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, s.43.

³⁴¹ Süleyman Uludağ, “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C.43, s.25.

Bunu da ruhî sâfiyetleri sayesinde gerçekleştirirler”³⁴² sözleriyle tasarrufun varlığını kabul etmiştir. Ancak Abdullah Gürbüz Efendi, velayet makamında olan kimselerin eşya üzerindeki tasarrufu noktasında genel kabul gören bu görüşle çelişen birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bu anlamda zamanımızda velayet makamında bulunan kimselerin tasarrufları ellerinden alınmıştır. Sadece himmet ve sevgi kalmıştır. Bunun sebebi ise çağımızda şeriatın tatbik edilmemesi ve hatta kötü gözle bakılmasıdır. Özellikle cumhuriyet ile birlikte Allah Teâlâ velayet makamındaki kimselerin ellerinden tasarruflarını almıştır.³⁴³

E. KERÂMET-İSTİDRÂC

Sözlükte “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamına gelen kerâmet, kerem gibi mastar olup “iyilik, cömertlik” manasında isim şeklinde de kullanılmıştır. Terim olarak ise “Allah’ın sâlih, takvâ sahibi, velî kullarından zuhur eden olağanüstü hal” şeklinde tanımlanmıştır. “Bir yetkiye dayanarak iş yapmak” anlamındaki tasarruf kelimesi de tasavvufta kerametle eş anlamda kullanılmıştır.³⁴⁴

Bazı âlimlere göre ilahi emirlere tam itaat ve fazla ibadet sayesinde salih kullarda gözlenen keramet, sahibinin iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bazılarına göre de iradesine bağlı olarak meydana gelmektedir.³⁴⁵ Abdullah Gürbüz Efendi kerâmeti: “Allah Teâlâ’nın izni ve lütfu ile salih kullardan zuhur eden harikulade haller” olarak tanımlamıştır. Bu anlamda kerâmet sahibi olmak, kişinin bireysel isteği ve çabasına bağlı değildir. Kişinin kendi iradesinin dışında tamamen Allah Teâlâ’nın iradesi dâhilinde ortaya çıkan hadiselerdir. Bu da ancak salih kimselerde ortaya çıkarsa kerâmet olarak

³⁴² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, çev.Ahmed Avni Konuk, İstanbul: İz Yayıncılık , 2007, s.115; Abdurrezzak Tek, *Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî-i Şerif*, 1.b., Bursa: Bursa Akademi, 2014, s.68.

³⁴³ Abdullah Gürbüz Efendi, "Evliya kimdir? Kaç türlü evliya vardır? Evliyanın tasarrufu var mıdır?", <https://www.youtube.com/watch?v=SrtSAjGHLPA> (11/01/2019).

³⁴⁴ Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C.25, s.265.

³⁴⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C.25, s.268.

adlandırılabilir.³⁴⁶ Kerâmetin zuhur etmesi, kerâmet sahibi şahsın hâllerinde doğruluk üzere bulunduğunun alâmetidir.³⁴⁷

Abdullah Efendi, daha önce de bahsedildiği üzere son yüzyılda velîlerin elinden eşya üzerindeki tasarruflarının alındığını iddia etmektedir. Bu anlamda ona göre artık salih kimselerden dahi olsa kerâmetin ortaya çıkması mümkün değildir. Tasavvuf açısından kerâmet bahsi kapanmış, yerine sevgi ve muhabbet kalmıştır. Bu yolu ayakta tutacak olan da bu muhabbettir. Abdullah Efendi'nin bu tutumu Rifâiyye tarikatının uygulamalarından olan "burhan" ile çelişiyor gibi gözükmemektedir. Zira aynı uygulamayı Abdullah Efendi'nin de az da olsa gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu durumda Abdullah Efendi'nin "burhan" uygulamasını kerâmet olarak algılamadığı anlaşılmaktadır.

Abdullah Efendi, salih olmayan, kâfir veya isyankâr olan kimselerde de bu tarz harikulade hallerin ortaya çıkabileceğini söylemiştir. Ancak bu durum kerâmet değil, istidrâc olarak adlandırılmaktadır. Allah Teâlâ böyle kişilerin azgınlıklarını artırmak için bu tarz hâllere vakıf olmalarını mümkün kılabilenmektedir.³⁴⁸ Zira Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de: "Ayetlerimizi yalanlayanları hiç bilmedikleri yerden adım adım yıkıma götürürüz"³⁴⁹ buyurarak bu duruma işaret etmektedir. Abdullah Efendi : "Bir kimse havada dahi uça eğer Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymuyor, sünneti tatbik etmiyorsa onun bu hali istidrâctır. Zira kuşlar da uçar" diyerek bu konuya dikkat çekmiştir. Abdullah Efendi'nin bu görüşleriyle tarikatının piri Ahmed er-Rifâî'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Zira Rifâî'nin kerâmete prensip olarak önem vermediği bilinmektedir.³⁵⁰ Yine benzer bir görüşü Bâyezîd Bistâmî de şu cümleleri ile ifade etmiştir: "Bir adam suyun üzerine seccade serse, gökyüzüne bağdaş kurup otursa, emir ve nehiy çizgisindeki tavrını görmedikçe ona aldanmayın."³⁵¹

³⁴⁶ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba: Keramet ve Şiş Burhanı", <https://www.youtube.com/watch?v=JH3x63jgmI4> (08/08/2011).

³⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s.433.

³⁴⁸ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba: Keramet ve Şiş Burhanı", <https://www.youtube.com/watch?v=JH3x63jgmI4> (08/08/2011).

³⁴⁹ el-A'râf, 7/182.

³⁵⁰ Tahralı, "Ahmed Er-Rifâî", s.128.

³⁵¹ Tûsî, a.g.e., s.379.

Abdullah Gürbüz Efendi, kerâmet ile mucize arasındaki farka da değinmiştir. Bu anlamda bahsedilen olağanüstü hâller peygamberlerde zuhur ederse buna kerâmet değil, mucize denilmiştir. Mucize peygamberlere has bir hadisedir. Bu durum velîlerde ortaya çıkan kerametten farklıdır.

F. RÜYA

Tasavvufî hayatta rüya; mârifet, hikmet, vaaz, irşad, uyarı vb. hususların kaynağıdır. Pek çok dinî ve ahlâkî hakikate rüyada vâkıf olunmuştur. Birçok sûfî, zâhid ve velî gördüğü rüyaya göre hayatına ve davranışlarına yön vermiştir. Tarikatlarda rüyalar seyrüsülûkün bir parçası olarak görülmüştür. Mürşidin öncelikli görevlerinden biri müridinin gördüğü rüyayı tabir etmektir. Rüyalar sâlikin eğitiminde mürşide yardımcı olmakta, ayrıca sâlik tarafından katedilen mânevî mertebeyi göstermektedir.³⁵² Mürid gördüğü rüyaları şeyhine anlatmak suretiyle hangi nefis mertebesinde olduğunu anlamaktadır. Peygamberlerin gördüğü rüyalar vahiy, velîlerin gördüğü rüyalar ise ilham olarak adlandırılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra vahiy gelmeyeceğinden gayb âlemiyle ilişkinin rüya ile kurulacağı kabul edilmiştir.³⁵³

Abdullah Efendi, müridin kendisini nefis mertebelerine adapte etmesi, farz ve haramlara karşı hassasiyet göstermesi ve üstadının rehberliğinden istifade etmesi halinde rüyalarında bu durumun meyvelerini toplayacağını bu sayede de sülûkunda ilerleyebileceğini sık sık dile getirmiştir. Rüyayı üç kısımda ele almaktadır.

1. Şeytanî Rüya

Kişî bu tür rüyayı gördüğünde içinde korku hissi hâsıl olmaktadır. Bu hissin tesiri kişî uyandığında da bir müddet devam etmektedir. Bu tür rüyaları anlatmamak daha doğru görülmüştür.

2. Rahmânî Rüya

³⁵² Süleyman Uludağ, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C.35, s.309.

³⁵³ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.194.

Kişinin ibadetlerinde itina göstermesi ile Allah'ın bir nevi lütfuna mazhar olarak gördüğü rüyalar. Bu tür rüyayı gören kişinin gönlü huzur ve mutluluk ile dolmaktadır. Bu rüyaları salih kimselere anlatmak gerekir. Kimi şeyhlerce görülen rüyanın anlatılması kibirlenmek olarak görülmüştür. Ancak Abdullah Efendi bu görüşü doğru bulmamaktadır. Zira birçok mutasavvıf da gördükleri rüyalarına kitaplarında yer vermiştir. Buradaki amaç müridi teşvik etmektir. Eğer azimle çalışmaya devam ederse onun da bu tür rüyalara mazhar olabileceğini göstermektir. Bu anlamda rüyaları anlatmada herhangi bir zarar değil, fayda görülmektedir.³⁵⁴

3. Tevilî Rüya

Bu tür rüya görüldüğü an anlaşılabilir bir anlama sahip değildir. Kapalı bir manaya sahip olan bu çeşit rüyalar ancak işin ehli tarafından doğru bir şekilde tabir edilebilir. Bu şekilde tabire ihtiyacı olan rüyalara tevilî rüya denilmiştir.³⁵⁵

Abdullah Efendi, rüyaya dair açıklamalarına öncelikle Kur'an-ı Kerim ve sünnetten rüyaya itibar olunabileceğine ve rüya tabirinin caiz olduğuna dair delillerle başlamıştır:

“Hani Yûsuf, babasına ‘Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı’ demişti. Babası, şöyle dedi: ‘Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.’ İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁵⁶

“İbrahim'le beraber koşup gezecek çağa gelince İbrahim, oğulcağızım demişti, ben, rüyamda, seni kesiyorum gördüm, bir bak, düşün, sen ne dersin buna? O da babacığım demişti, ne emredildiyse sana, onu yap, Allah dilerse beni sabredenlerden bulursun.”³⁵⁷

³⁵⁴ Abdullah Gürbüz Efendi, "Abdullah Baba Hz: Rüyalar ve Haller", <https://www.youtube.com/watch?v=4gIrNySfx78> (29/09/2011).

³⁵⁵ Köroğlu, *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, ss.261-263.

³⁵⁶ El-Yusuf, 12/4-6.

³⁵⁷ Es-Sâffât, 37/102.

“Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.”³⁵⁸

“Peygamber Efendimiz buyurdular ki: ‘Zaman yaklaşınca, müminin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen müminin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.’ Buharî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Peygamberlikten cüz olan şey yalan olamaz.”³⁵⁹

Abdullah Efendi bu ve benzeri delillerle rüyanın ehemmiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre rüya keşif ve hakikatlere anahtar teşkil eden bir şifre gibidir. Ancak kişinin gördüğü rüya ne surette olursa olsun kendi manevî durumunun bir işaretidir ve bir tek kendisini ilgilendirmektedir. Tarikatta rüya ile amel olunabilir ancak bu şeriatın çizgileriyle kısıtlanmıştır. Bu anlamda derviş gördüğü rüyaya göre mertebe ve esma alabilmektedir.³⁶⁰

Abdullah Efendi çoğu mutasavvıfın aksine rüyaların topluluk içerisinde anlatılmasını daha uygun bulmuştur. Bu doğrultuda: “Gören, gördüm demez. Aksi halde nefsanî birtakım hastalıklar o kişiye dokunur. Müridin bu noktada seyri sekteye uğrayabilir” görüşüyle çelişen bir tutum sergilemiştir. Abdullah Efendi bu görüşün aksine: “Gören, gördüm demezse görmeyenler bu durumu nasıl idrak edebilir? Yolun sağlam bir yol olduğunu nasıl bilebilir? Madem gören gördüm demiyorsa ariflerin rüyalarına dair nakiller günümüze kadar nasıl ulaşmıştır?” şeklindeki antitezlerini öne sürmüştür. Bu anlamda o müridlerinden zikir ve sohbet meclislerinin sonunda cemaatin önünde rüyalarını ve manevî hallerini dinlemiş ve tabir etmiştir.

Abdullah Efendi rüya tabirlerinin birtakım eserler vasıtasıyla yapılamayacağını bunun kişiyi doğru bir sonuca ulaştıramayacağını da dile getirmiştir. Çünkü tabirlere dair yazılmış pek çok eser bugünün şartlarına uygun değildir. Bugün yazılan eserler de geçmişte yazılmış kaynakları temel aldıklarından durumları bundan farklı değildir. İşte bu nedenlerle kişi rüyalarını günümüzde bu ilme vakıf salih kimselere anlatarak tabir ettirmelidir. Çünkü: “Rüya tabir edenin rüyada görülen hayali şekillerin iç ve dış yönlerini

³⁵⁸ Es-Sâffât, 37/105.

³⁵⁹ Buhârî, “Ta’bir”, 26.

³⁶⁰ Köroğlu, *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, ss.263-264.

ayırt edip bir karine ile ötelerindeki hakikate ulaşması, rahmani olanını şeytani olanından ayırt edecek maharette olması gerekir.”³⁶¹

Vefat eden velîler, ârifler, üstatlar ve mürşidler öldükten sonra da kendilerini rüyada görenlere tavsiyelerde bulunarak o âlemden bu dünyaya bazen sıcak, bazen ılımlı, bazen sert mesajlar göndermişlerdir.³⁶² Abdullah Efendi de bu görüşü paylaşarak vefatına yakın zamanda dergâhında bir halife yetişmediğini eğer Allah Teâlâ’nın izni olursa himmet bağlamında vefatından sonra da aynı şekilde dervişlerinin manevî hallerine yardımcı olabileceğini dile getirmiştir. Zira dervişleri günümüzde de Abdullah Efendi’yi rüyalarında gördüklerini kendilerine tavsiyelerde bulunduklarını iddia etmektedirler. Ancak bu tutum birçok mutasavvıf tarafından hoş karşılanmamıştır. Zira yüzyıllardır süren tarikat kültüründe devamlılık esastır. Mürid şeyhinin vefatının ardından yeni bir şeyhe biat etmek için arayış içerisinde olmalıdır. Nitekim manevî hallerini anlatabileceği ve aklındaki soruları danışabileceği bir şeyhin yani rehberin varlığı elzemdir. Aksi halde müridin seyrinde karşılaşacağı nefsanî ve şeytanî hilelere aldanması çok kolay olacaktır.

III. MAKAMLARA DAİR KAVRAMLAR

A. ŞÜKÜR

Sözlükte “yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık” anlamındaki şükür terim olarak “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma” şeklinde tanımlanmıştır.³⁶³

Abdullah Efendi şükrü, güzel ahlâklı olmanın en temel unsurlarından olarak görmektedir. Bu anlamda tasavvufî bir makam olduğu gibi aynı zamanda ahlâkî bir erdemdir. Kişinin güzel ahlâk sahibi olma yolunda ilerleyebilmesi için öncelikle şükrü

³⁶¹ İlyas Çelebi, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C.35, s.308.

³⁶² Uludağ, *Tasavvufun Dili*, s.684.

³⁶³ Mustafa Çağrıcı, “Şükür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C.39, s.259.

hayatının her alanına adapte etmesi gerekmektedir. Şükürden uzak bir yaşantı, yaratıcısını ve verdiği nimetleri idrak edemediğinden geçen boş bir evredir. Bu halde olan kişi ahlâklı olmaktan çok uzaktır. Şükür, verilen nimetlerin artmasına sebep olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de bu durum dile getirilmiştir: “Hani Rabbiniz size, ant olsun ki nimetlerime şükrederseniz arttırırım ve ant olsun ki nankörlük ederseniz şüphe yok ki azabım pek çetindir diye hükmünü bildirmişti.”³⁶⁴

Kişi kendini şükürün bir gereği olarak her an hesaba çekmeli, verilen nimetler karşılığında nasıl bir tutum sergilediğini gözden geçirmelidir. Önemli olan verilen nimetleri doğru yolda sarf edebilmektir. Her nimetin bir şükürü vardır. Örneğin akıl nimetine sahip bir insan Allah'ın emirlerine uymalı, yasaklarından kaçınmalıdır. Eğer bunu yapmıyorsa akıl nimetinin şükürünü doğru bir şekilde yerine getiremiyor demektir. Bu anlamda her nimetin şükürü kendi cinsindendir. Aklın şükürü nasıl aklı kullanmaksa malın şükürü de mal ile olur.

Cenab-ı Hakk'ı zikretmeyen, O'nu hatırında tutamayan kişiden şükürü doğru bir şekilde yerine getirmesi beklenemez. Bu yüzden hem nimetlerin farkına varmak, hem de bu nimetleri yaratan ve insanın hizmetine sunan Cenab-ı Hakk'ı her daim hatırdan tutmak, ismini sürekli zikretmek önemlidir. Zira: “Şükür, nimeti bilmenin ismidir. Çünkü nimeti bilmek, nimeti vereni bilmenin yoludur” denilmiştir.³⁶⁵ Bu anlamda tüm nimetleri verenin Allah Teâlâ olduğunu hatırlamak yani nimetten önce nimeti vereni bilmek de bir şükürdür.

Abdullah Efendi, insanın ne kadar şükrederse şükretsün verilen nimetlerin karşılığını yerine getirmekte âciz olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda kişi şükürü tam anlamıyla yerine getiremeyeceğinin farkında olmalıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadisinde : “Mevla'm! Seni nasıl öveceğimi bilmiyorum, buna takatim yok. Sen kendini nasıl övüyorsan öylesin, ona layıksın” buyurarak insanın bu konudaki âcizliğini dile getirmiştir.

³⁶⁴ El-İbrahim, 14/7.

³⁶⁵ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev.Abdurrezzak Tek, 2.b., Bursa: Emin Yayınları, 2017, s.34.

Mutasavvıflara göre hamd ile şükür ayrı ayrı şeylerdir. Hamd, sevgi ile birlikte, tazim ve saygı göstererek güzellekle övmektir. Şükürden daha umumî bir mânâ ifade etmektedir. Çünkü şükür, nimet karşılığı olmaktadır. Hamd ise böyle değildir.³⁶⁶

B. SABIR

Sabır; elem, sıkıntı ve belâlardan sızlanmayı terk etmek demektir. Nefse haz veren şeylerden uzlaşmaktır. Sabır tasavvufta bir makam olduğu kadar aynı zamanda ahlâkî bir kavramdır.³⁶⁷ Sabır, belalarla karşı karşıya gelindiğinde ortaya çıkan bir özelliktir.³⁶⁸ Tıpkı bir ölü gibi, nefsin haz duyduğu şeylerden mücâhede ile uzak kalmaktır.³⁶⁹ Hiç yüzü ekşitmeden acıyı, yudum yudum içine çekmek olarak da tarif edilmiştir.³⁷⁰

Abdullah Gürbüz Efendi şükür kavramını ele alırken sabır kavramı üzerinde de önemle durmuştur. Gürbüz'e göre sıkıntılar, hastalıklar, belalar karşısında yapılması gereken şükretmek değil, sabretmektir. Zira şükür verilenin artmasına sebep olur. Bu gibi sıkıntılarla imtihan edilen kişinin şükretmesi sıkıntı ve belaların artmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda Abdullah Efendi, Abdulkâdir Geylânî'nin: "Her şeyin kendine has hakkını ödemelisin. Belâya sabret, nimete de şükret"³⁷¹ görüşüne paralel bir söylemde bulunmuştur. Yine Erzurumlu İbrahim Hakkı da *Mârifetnâme*'sinde aynı görüşü dile getirerek: "Nimete şükür, belâya da sabret" demiştir.³⁷² Öyleyse kişi verilen nimetlere şükür, sıkıntılara ise şikâyet etmeksizin sabretmelidir.

Kişi bütün insanların ve cinlerin bilgisini nefsinde toplamış olsa da bir belâ ya da sıkıntıyla karşılaştığı zaman başına gelenlerden ötürü açıktan açığa şikâyet ederse, ilminin ve amelinin ona hiçbir faydasının olmayacağı dile getirilmiştir.³⁷³ Bu anlamda

³⁶⁶ Yılmaz, a.g.e., s.175.

³⁶⁷ a.g.e., s.170.

³⁶⁸ Salih Çift, *Tasavvufta Sevgi ve Ümit Yolu*, 1.b., Bursa: Sır Yayıncılık, 2011, s.198

³⁶⁹ Necmüddin Kübra, *Usûlü Aşere Şerh-i Usûl-i Aşere*, çev. Mustafa Kara, 4.b., İstanbul : Dergâh Yayınları, 2015, s.67.

³⁷⁰ Kara, *Tasavvuf Ve Tarikatlar Tarihi*, s.80.

³⁷¹ Abdülkâdir Geylânî, *Fütûh'ül Gayb*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Beyda Yayınevi, 1.b., 1983, s.166.

³⁷² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, çev. Abdullah Aydın, 1.b., İstanbul: Seda Yayınları, 2014, s.550.

³⁷³ İmam-ı Muhammed Gazâlî, *Mükâşefetü'l Kulûb*, çev. Salih Uçan, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2011, s.21.

mürîd kendini Allah Teâlâ'nın iradesine teslim etmelidir. Aksi halde yaşadığı bu imtihanı kazanamaz hatta isyan noktasına bile ulaşabilir. Bu nedenle sabrın esasî tevekkül olarak görülmüştür.³⁷⁴

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde sabredenleri överek, alacakları mükâfatlardan bahsetmiştir: “İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir.”³⁷⁵

C. TEFEKKÜR

Tefekkür; kişinin kendisini, yaratılışı, kâinatı, ölümü ve ölümden sonraki süreci, Allah Teâlâ'yı ve kâinattaki eşsiz düzeni düşünmesidir. Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık 137 yerde bu ifade doğrudan ve dolayî olarak geçmektedir.

“O akıl sahipleri, ayakta iken, otururken ve yanları üzerine uzanmış yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında tefekkür ederek: ‘Rabbimiz! Sen bunları boşa yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru’ derler.”³⁷⁶

Abdullah Efendi naslardaki bu vurguya dikkat çekmiş, tefekkürün önemi hakkında sıkça nasihatlerde bulunmuştur. Tefekkürün birçok çeşidi vardır. Bunlardan ilkinî insanın yaratılışa dair yaptığı sorgulamalar oluşturmaktadır. Bu anlamda kişinin: “Allah Teâlâ bizi nasıl yarattı? Kâinattaki düzen nasıl oluştu?” gibi sorulara aradığı cevaplar bu sorgulamanın temelini oluşturmaktadır. Kişi bunları düşünerek Allah Teâlâ'nın sonsuz kudret ve ilminin farkına varacaktır.

Bir başka tefekkür çeşidi ise Allah Teâlâ'nın sıfatları hakkında düşünmektir. Kişi burada Allah Teâlâ Hazretleri'nin sıfatlarının kâinattaki tecellilerini düşünür. Her baktığı yerde bu tecellilerin izlerini arar. Ancak Abdullah Efendi müridin bu tarz tefekkürü zatî

³⁷⁴ Ahmed Er-Rufâî, *Hâletü Ehli'l-Hakîkatî Maallah*, çev. Meral Şentürk, 1.b., İstanbul: Bahar Yayınları, 2010, s.113.

³⁷⁵ El-Kasas, 28/54.

³⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/191.

sıfatlar hakkında değil, subutî sıfatlar hakkında yapması gerektiğini düşünür. Zira akıl bu hususta sınırlı bir alanı idrak edebilmektedir.³⁷⁷

Abdullah Efendi, ölüm ve ölümden sonra yaşanacaklara dair yapılan tefekküre de büyük bir önem vermektedir. Kişi ölümü hatırında tutarak kendini günah ve hatalardan uzaklaştırmaya çalışmalıdır. Zira Peygamber Efendimiz: “Bütün zevkleri kökünden yok eden ölümü çokça hatırlayınız”³⁷⁸ buyurmuştur. Bu anlamda kişi ölümü hatırlayarak amel ve günahlarını gözden geçirip kendini hesaba çekmelidir.

Abdullah Efendi’nin tefekkür hakkındaki görüşleri Herevî’nin: “Tefekkür üç çeşittir: Tevhidin hakikatini düşünmek, yaratmanın inceliklerini düşünmek, amel ve hâllerin anlamlarını düşünmek”³⁷⁹ söylemiyle paralellik göstermektedir.

³⁷⁷ Abdullah Gürbüz Efendi, *"Rabıta Tevekkül ve Tefekkür Nedir? Nasıl Yapılır?"*, <https://www.youtube.com/watch?v=NQlOJslmvso> (09/05/2019).

³⁷⁸ Tirmizî, “Kıyâmet”, 26.

³⁷⁹ Herevî, a.g.e., s.11.

SONUÇ

Bu çalışmanın birinci bölümünde Şeyh Ebubekir Efendi'den gelen Rifâiyye tarikatının kaynağına dair yaptığımız çalışmada anlaşılmıştır ki bu kol tek bir merkezden beslenmemiştir. Çorum'da bu oluşumun ortaya çıkmasında Kâdiriyye, Sayyâdiyye ve Celvetiyye gibi tarikatların da katkısı olmuştur.

Şeyh Ebubekir Efendi'nin Mısır'da icâzet aldığı rivayet edilen Tantâvî ve Neşâbî isimlerindeki şeyhlerin aynı kişi mi yoksa farklı kişiler mi olduğu hususundaki ihtilaf bu tezde nisbeten çözüme kavuşturulmuştur. Ancak bu konuda kesin bilgilere ulaşılabilmek için sadece Ebubekir Efendi'ye dair kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu tez çalışması vasıtasıyla Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin kendisinden sonra Çorum dergâhını temsil edecek bir halife bırakmadığı hususunda kesin bir yargıya varılmıştır. O yaşarken çeşitli yerlere halife tayin etmiş ancak daha sonra farklı sebeplerle vefatında bu kişileri kendi yerine postnişin olarak göstermemiştir. Bu anlamda manevi bir işaret beklediği ancak işaretin zuhur etmemesi üzerine vefatında böyle bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Bu tutum daha sonraki süreçte tabîî olarak ihvân arasında birtakım ihtilafların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Abdullah Efendi bu tarikat silsilesine usulünce alınmış bir icâzetnâme ile bağlanmamaktadır. Kendi söylemi de bu yöndedir. O bu vazifeyi bir keşfi esnasında manevî olarak aldığını iddia etmektedir. İcâzetnamesi olmasa bile bu dergâhta yetişmiş biri olarak Abdullah Efendi, Çorum'daki Ebubekir Efendi dergâhının Türkiye'de ve yurtdışında tanınmasına vesile olmuştur. Bu dergâhın öğretilerine sohbetlerinde sıkça yer vermiştir. Ancak bu esnada tarikatın usul ve erkânında daha önce olmayan birtakım yenilikler yapmıştır. Bu da onun eleştirilmesine sebep olmuştur. Çorum'da ve birçok şehirde tarikatın mensupları tarafından bu nedenle kabul görmemiştir.

Abdullah Efendi, Şeyhi Mustafa Anaç Efendi'nin uygulamalarında yer alan zikir adabında birtakım değişikliklere gitmiştir. O zikir meclislerini daha kısa tutmak, sohbeti uzatmak maksadıyla özellikle zikrin başında yapılan bağışlamalar ve dualar kısmını kırparak daha kolay uygulanabilir bir hale getirmiştir. Bunu da tasavvufla yeni tanışan

insanları sıkmamak ve kolay adapte olmalarını sağlamak amacıyla yaptığını dile getirmiştir.

Abdullah Efendi, postmodern darbe dönemlerine denk gelen hayatının son altı yıllık sürecinde adeta bir Mevlevî şeyhi hüviyetine bürünmüştür. Bahsedilen süreçte şeb-i arus programları yapmış, Mesnevî ve Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî hakkında konferanslar vermeye başlamıştır. Onun bu tutumu tasavvufî hayatta darbeyle birlikte yaşanan sınırlılıkların bir göstergesidir. Zira bu dönem şeyh ve tarikatlara karşı devlet ve kamuoyu baskısının oldukça şiddetlendiği yıllardır. Onun bu tutumu tekkelerin 1925 yılında kapatılması ardından bazı şeyhlerin takındığı tutumla örtüşmektedir. O yıllarda da şeyhler tasavvufî yaşantının devamını sağlayabilmek için benzer bir tutum sergilemişlerdir.

Abdullah Efendi'nin söylemlerinde ve uygulamalarında sadece Çorum'daki Rifâî dergâhının uygulamaları değil, önceki şeyhi Kâdiriyye mensubu Bilâl Nâdir Efendi'nin ve Mevlevîliğin de etkileri görülmektedir. O uygulama da Mevleviyye ve Rifâiyyeyi birleştirmiş, söylemlerinde ise Hem Mustafa Anaç Efendi'nin hem de Bilal Nadir Efendi'nin yorumlarına yer vermiştir.

Abdullah Efendi tasavvufî konular hakkındaki açıklamalarında basit bir anlatı dili kullanmıştır. Bu basit dili kullanımı bir tercih değil, mecburiyetten kaynaklanmıştır. O kendi deyimiyle "ümî" bir zattır. Bu yüzden vermek istediği mesajları çoğu zaman yaşanmış hadiselerle ilişkilendirerek anlatma gereği duymuştur. Bu, onun için anlatıda bir kolaylık sağlamıştır. Ayrıca kendisini dinleyenlere mesajlarını akıllarında kalıcı bir şekilde vermesini sağlamıştır.

Abdullah Efendi'nin kendisinden sonra halife bırakmaması müntesiplerinin farklı tutumlar sergilemesine sebep olmuştur. Bursa ve İzmir örneklerinde olduğu gibi vazifeli müridler kendi yollarını çizerek şeyhlik postuna oturmuş ve yeni bir oluşum içerisine girmiştir. Nevşehir ve Konya gibi şehirlerdeki müridler ise Abdullah Efendi'nin bıraktığı şekilde vird ve zikirlerini devam ettirmişlerdir. Bu anlamda kendilerini "Üveysilik" yolunun müridleri olarak addetmişlerdir. Abdullah Efendi'nin öğretilerini yaşatmaya çalışmışlardır. Kimi müridler ise kendilerine yeni bir mürşid bulma çabası içerisine girmiştir.

KAYNAKÇA

- AFÎFÎ Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*, çev.Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, 5.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- AKDENİZ Kemâl, Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, 1.b., İstanbul: Eskin Matbaası 1989.
- , *Tasavvuf ve Marifetullah*, İstanbul: Eskin Matbaası, 1985.
- AKSOY Hasan, “Mehmed Rûşen Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C.28.
- ALAN Erkan, “Abdullah Baba Hazretlerinin Mânevî Görev Alışı”, *Lamelif Dergisi*, S.43, 2011.
- ATEŞ Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- AYDIN Miyase, *Galip Hasan Kuşçuoğlu'nun Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- BAĞDÂDÎ Mevlânâ Hâlid, *Risâle-i Hâlidîyye ve Âdâb-ı Zikir Risâlesi*, çev. Mehmed Zahid Kotku, 1.b., İstanbul: Seha Yayınları, 2018.
- BİRGÜL Mehmet Fatih, *Edeb Yâ Hü*, 2.b., Bursa: Emir Buhari Derneği Yayınları, 1996.
- CEYHAN Semih, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 2.b., İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- ÇAĞRICI Mustafa, “Şükür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C.39.
- , “Seyahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C.37.
- ÇELEBÎ İlyas, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C.35.
- ÇINAR Abdulbaki, *Gönül Sultanlarımız*, İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.
- ÇİFT Salih, *Tasavvufta Sevgi ve Ümit Yolu*, 1.b., Bursa: Sır Yayıncılık, 2011.
- DURANSOY Bülent, “Abdullah Baba'nın Hayatı”, *Lamelif Dergisi*, S.1, 2007.

-----, “Aile Münasebetleri”, *Lamelif Dergisi*, S.4, 2007.

-----, “İrşad”, *Lamelif Dergisi*, S.5, 2008.

-----, “Abdullah Baba Hazretlerinin Çocukluk Dönemi”, *Lamelif Dergisi*, S.20, 2009.

-----, “Abdullah Baba Hazretlerinin Gençlik Dönemi”, *Lamelif Dergisi*, S.21, 2009.

DURMA Abdulhalim, *Evliyalar Şehri Çorum*, Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2013.

ERGİNLİ Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1.b., İstanbul: Kelam Yayınevi, 2006.

ERKOÇ Ethem, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, 1. b., Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

-----, *Çorum’da Sahabe ve Evliya Makamları*, 1. b., Ankara: Salmat Basım Yayım, 2015

ESKİTÜRK İhsan, *Bir Başka Yolculuk*, 4. b., Ankara: Zembil Yayınları, 2003.

Fârûsî Ebu’l Abbas İzzeddin Ahmed b. İbrâhim b. Ömer, *İrşâdü’l-müslimîn li-tarîkatı şeyhi’l müttakin*, Kahire: Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, 1307.

GAZZÂLÎ Ebû Hâmid Muhammed, *el-Münkız Mine’ d-Dalâl*, çev. Abdurrezzak Tek, 3.b., Bursa: Bursa Akademi, 2017.

-----, *Mükâşefetü’l Kulûb*, çev. Salih Uçan, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2011.

GEYLÂNÎ Abdülkâdir, *Fütûh’ül Gayb*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Beyda Yayınevi, 1.b., 1983.

GÜNDÜZ İrfan, *Gümüşhânevî Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Sehâ Neşriyat, 1992.

HAKKI Erzurumlu İbrahim, *Mârifetnâme*, çev. Abdullah Aydın, 1.b., İstanbul: Seda Yayınları, 2014.

HAKSEVER Ahmet Cahid, *Çorum Tarihi Ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği*, 1.b., Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.

HANÇER Mehmet , *Yaratılış Gayemiz*, 1. b., İstanbul: Velî Yayınları, 2006. SUYÛTÎ İmâm Celâlüddîn, *El Öpme Şerefi*, Bursa: Uludağ Yayınları, 2006.

- HEREVÎ Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdurrezzak Tek, 2.b., Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- HÜCVİRÎ, *Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, 4.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- IŞIK Muhittin, *28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- İSKENDERÎ İbn Ataullah, *Hikem-i Atâiyye*, haz. Mustafa Kara, 5.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- JONG Ford De, *Turuq and Turuq-Linked Institutions In Nineteenth Century Egypt*, Leiden: E. J. Brill, 1978.
- KARA Mustafa, “Üsküp Rifâi Tekkesi”, *Keşkül Dergisi*, S.28, 2013.
- , *Bursa'da Dini Kültür*, 1.b., Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- , *Bursa'da Tarikatler Ve Tekkeler*, 1.b., Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017.
- , *Dini Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, 6.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- , *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 4.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- , *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2.b., İstanbul: Sır Yayıncılık, 2008.
- , *Tasavvuf Ve Tarikatler Tarihi*, 13.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- , *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 2.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- KARATAŞ Şahin, *Dergâh İlahiler Kasîdeler*, 1. b., İstanbul: Gonca Yayınevi, 2016.
- KARTAL Abdullah, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat-Hakikat İlişkisi*, 1b., Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- KÂŞÂNÎ Abdurrezzak, *İstılâhâtü's-Sûfiyye*, çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Bursa Akademi, 2014.

- KELÂBÂZÎ Ebu Bekir, *Ta'arruf*, haz.Süleyman Uludağ, 5.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- KÖROĞLU Nuri, *Hâdimü'l-Fukarâ Abdullah Gürbüz (k.s.) Hazretleri*, Ankara: Ankara Okulu Basım Yayın, 2014.
- , *Zuhurat-ı Abdullah Baba (k.s.)*, 1.b., Konya: Adım Matbaacılık, 2006.
- , “Editörün Kaleminden”, *Lamelif Dergisi*, S.1, 2007.
- KUŞEYRÎ Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz.Süleyman Uludağ, 8.b., İstanbul : Dergâh Yayınları, 2016.
- KUŞÇUOĞLU Galip Hasan, *Metafizik I*, Antalya: Kuşçuoğlu Vakfı, 2003.
- , *Metafizik II*, 1. b., Antalya: Kuşçuoğlu Vakfı, 2003.
- , *Tasavvuf ve Zikrullah*, İstanbul: Uludağ Yayınları, 2012.
- KUTLUBAY Muhammed Hilmi, *Zuhûrât'ı Bilâl-i Nâdirî*, 2.b., C. 5, Ankara: Takav Matbaacılık, 2000.
- KÜBRA Necmüddin, *Usûlu Aşere Şerh-i Usûl-i Aşere*, çev.Mustafa Kara, 4.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- KÜÇÜK Hülya, *Tasavvufa Giriş*, 2b., İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- NICHOLSON Reynold, *Tasavvufun Menşei Problemi*, çev.Abdullah Kartal, 1.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- ÖMÜR Süleyman, *Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- REİS Bedriye, *Gazâlî'de Marifet Ahlâk-İlişkisi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- , “Gazâlî'ye Göre Sözde Sûfiler ve Yanılgı Noktaları”, *EKEV Akademi Dergisi*, S.55, 2013.
- RİFÂÎ Ebu'l Abbas Ahmed b. Ali b.Yahya el-Hüseyin Ahmed, thk. Abdülgani Nikemi, *el-Burhânü'l-müeyyed*, Beyrut: Darü'l Kitabi'n- Nefis, 1408.
- , *Hâletü Ehli'l-Hakîkati Maallah*, çev.Meral Şentürk, 1.b., İstanbul: Bahar Yayınları, 2010.

- RÎFÂÎ Kenan, *Ebu 'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2.b., İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı, 2015.
- KABÛLÎ Mustafa, *Kenzü 'l-Esrâr*, çev.Mehmet Bayrak, 1.b., İstanbul: Divan Yayınları, 2001, s.43.
- RÛMÎ Mevlânâ Celâleddin, *Fihî Mâ Fîh*, çev.Ahmed Avni Konuk, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- SEZİKLİ Ahmet, *Şehrin Hafızası Hıdırlık Kültürü Ve Çorum Hıdırlık Örneği*, 2.b., Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- SUYÛTÎ İmâm Celâlüddîn, *El Öpme Şerefi*, Bursa: Uludağ Yayınları, 2006.
- SÛHREVERDÎ Şihabüddin, *Avârifü 'l Meârif*, çev.Abdülvehhab Öztürk, 1.b., İstanbul: Saadet Yayınları, 2010.
- SÛLEMÎ Ebû Abdurrahman, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, çev. Abdurrezzak Tek,1.b., Bursa: Bursa Akademi, 2018.
- ŞAHİN Hacı Haldun, *Çorum Nüfus Defterleri*, 2. b., Ankara: Ankara Okulu Basım Yayın, 2017.
- TAHRALI Mustafa, “Rifâiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C.35.
- , “Ahmed Er-Rifâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C.2.
- TANMAN Baha, “Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C.4.
- TEK Abdurrezzak, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 1.b., Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- , *Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî-i Şerif*, 1.b., Bursa: Bursa Akademi, 2014.
- , *Tasavvufî Mertebeler Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî*, 1.b., Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- TEMİZ Rukiye, *Çorumlu Mustafa Anaç Efendi'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2002.

- TİRMİZÎ Hakîm, *Hatmu 'l-Evliyâ*, haz.Salih Çift, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- TOSUN Necdet, “Râbîta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C.34.
- TÛSÎ Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma* (İslâm Tasavvufu), haz. Hasan Kâmil Yılmaz, 2.b., İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvufun Dili*, 2.b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- , *Tasavvufun Mahiyeti*, 4.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2.b., İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.
- , *Tasavvuf ve Tenkit*, 1.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- , “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C.25.
- , “Mücâhede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C.31.
- , “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C.35.
- , “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C.43.
- UYANIK Mevlüt, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 1.b, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- VAROL Muharrem, *İstilah Siyaset Tarikat*, 1.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- VASSÂF Osmanzâde Hüseyin, *Sefine-i Evliyâ*, haz.Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, 3.b., C. I-V, İstanbul: Kitabevi, 2015.
- YAVUZ Yusuf Şevki, “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C.25.
- YAVUZ Yusuf Şevki, “Teveşül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C.41.
- YILMAZ Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 19.b., İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): BEO., Bab-1 Ali Evrak Odası, Dosya No:1631,Gömlek No:122254.

Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:?, Sayfa No:536, Hüküm No:982.

Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:11, Sayfa No:50, Hüküm No:104.

Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:12, Sayfa No:241, Hüküm No:1376.

Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:226, Hüküm No:480.

Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:13, Sayfa No:209, Hüküm No:434.

Çorum Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS), Defter No:14, Sayfa No:157, Hüküm No:385.

Diğer Kaynaklar

Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba ile Mustafa Urgenc Röportaj-Sohbet 1.BÖLÜM-1997*",
<https://www.youtube.com/watch?v=OxouBlsyVF4&feature=youtu.be>
(30/10/2015).

Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba (k.s.) kimdir? Nasıl irşad Olmuştur? Mübarek lisanından hayatı*",
<https://www.youtube.com/watch?v=QzO8Gc2z2t0&feature=youtu.be>
(17/11/2017).

Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba: Keramet ve Şiş Burhanı*",
<https://www.youtube.com/watch?v=JH3x63jgmI4> (08/08/2011).

Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba'nın Manevi Hayatı, Üstadları ve Görev Verilişi*",
<https://www.youtube.com/watch?v=jUXZiixnf5s&feature=youtu.be>
(21/06/2018).

Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba'nın dergahında icâzet verilen nakib ve nükabalar*", 05/11/1994,
<https://www.youtube.com/watch?v=EGHa9CJd21c>
(29/01/2012).

Abdullah Gürbüz Efendi, "*Abdullah Baba: Nefisle Mücadele*",
<https://www.youtube.com/watch?v=VpQK95MngOo> (14/09/2018).

- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba Rabıta Hakkındaki Sohbetleri*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=rUoV5Cwbkx4> (30/09/2018).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba Hz: Rüyalar ve Haller*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=4gIrNySfx78> (29/09/2011).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba Vasiyet*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=ZQuQ8KAUH8c> (19/08/2009).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Gürbüz Nasihatleri 1/5*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=1ciB0S2C2Mw> (27/02/2011).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Gürbüz Nasihatleri 2/5*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=7UfwA4IjXBE> (05/03/2011).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Gürbüz Nasihatleri 3/5*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=vgIwcx36v1g> (05/03/2011).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Gürbüz Nasihatleri 4/5*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=ZF9EIlqXAMc> (07/03/2011).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Evliya kimdir? Kaç türlü evliya vardır? Evliyanın tasarrufu var mıdır?*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=SrtSAjGHLPA> (11/01/2019).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Rabıta Tevekkül ve Tefekkür Nedir? Nasıl Yapılır?*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=NQlOJslmvso> (09/05/2019).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet Nedir?*”,
<https://www.youtube.com/watch?v=2xlKNliR3vg> (23/02/2017).
- Abdullah Gürbüz Efendi, “*Abdullah Baba: Şeriat, Tarikat, Hakikat*”,
https://www.youtube.com/watch?v=Vf-M1P6v4_4 (25/01/2014).
- Abdulhalim Duman, “*Bostancı Hacı Efendi Hazretleri*”, 01/10/2018:
<https://www.evliyalar.net/bostanci-haci-ali-efendi-hazretleri/>
- Fahrettin Kanat, “*Tireli Hacı Kâmil Karasu Hazretlerinin Hayatı*”, 27/02/2017,
<http://fahrettinkanat.blogcu.com/tireli-haci-kamil-karasu-hazretleri-nin-hayati/19996617>
- İzani Turan Beyefendi, “*5/02/2020 Tarihli Paylaşımı*”,
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100011478773820>
- Kadir Mısıroğlu, “*Mustafa Özbağ Haberini Değerlendiren Kadir Mısıroğlu*”,
20/05/2017, <https://www.youtube.com/watch?v=7gO6wDlKhYg> (23/05/2017).

Muhammed Aksoy, “*Hacı Mehmed Tıǵlıoǵlu (k.s.)*”, 30/07/2018, <http://mekteb-i-irfan.blogspot.com/2018/07/hac-mehmed-tiglioglu-ks.html>

Mustafa Özbaǵ, “*Biad Etme*”, 08/07/2004, <https://www.youtube.com/watch?v=YXeRJNLMZIE> (09/01/2012).

Şeyh Neşâbî’nin kabrine ait çekilmiş bir video: <https://www.youtube.com/watch?v=HS4rvy4x22w>

Şeyyid Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî’nin hayatına dair paylaşılan 11/04/2015 tarihli gönderi: <https://www.facebook.com/182190981968702/photos/a.182191871968613/390621327792332/?type=1&theater>

Zâkir Kümbül (Mehmet Tıǵlıoǵlu’nun Halifesi) ile Çorum’da yapılan 27 Ekim 2019 ve 7 Aralık 2019 tarihindeki mülakatlar.

Muhammed Aksoy (Zâkir Kümbül’ün Nakibi) ile Kırıkkale’de yapılan 27 Ekim 2019 ve 7 Aralık 2019 tarihindeki mülakatlar.

Şahin Karataş (Mustafa Boyraz’ın Nakîbü’n-Nükabâsı) ile 19 Kasım 2019 tarihinde İstanbul’da yapılan mülakat.

Mustafa Urgenc (Abdullah Gürbüz’ün Nakîbü’n-Nükabâsı) Beyefendi ile yapılan 25 Kasım 2019 ve 16 Aralık 2019 tarihli telefon görüşmeleri.

Ahmet Arslan (Abdullah Gürbüz’ün Dervîşi) ile 22.11.2019 tarihinde Bursa’da yapılan mülakat.

EKLER

Ek-1: Çorum Saat Kulesi'nin Önünde Burhan İcrası

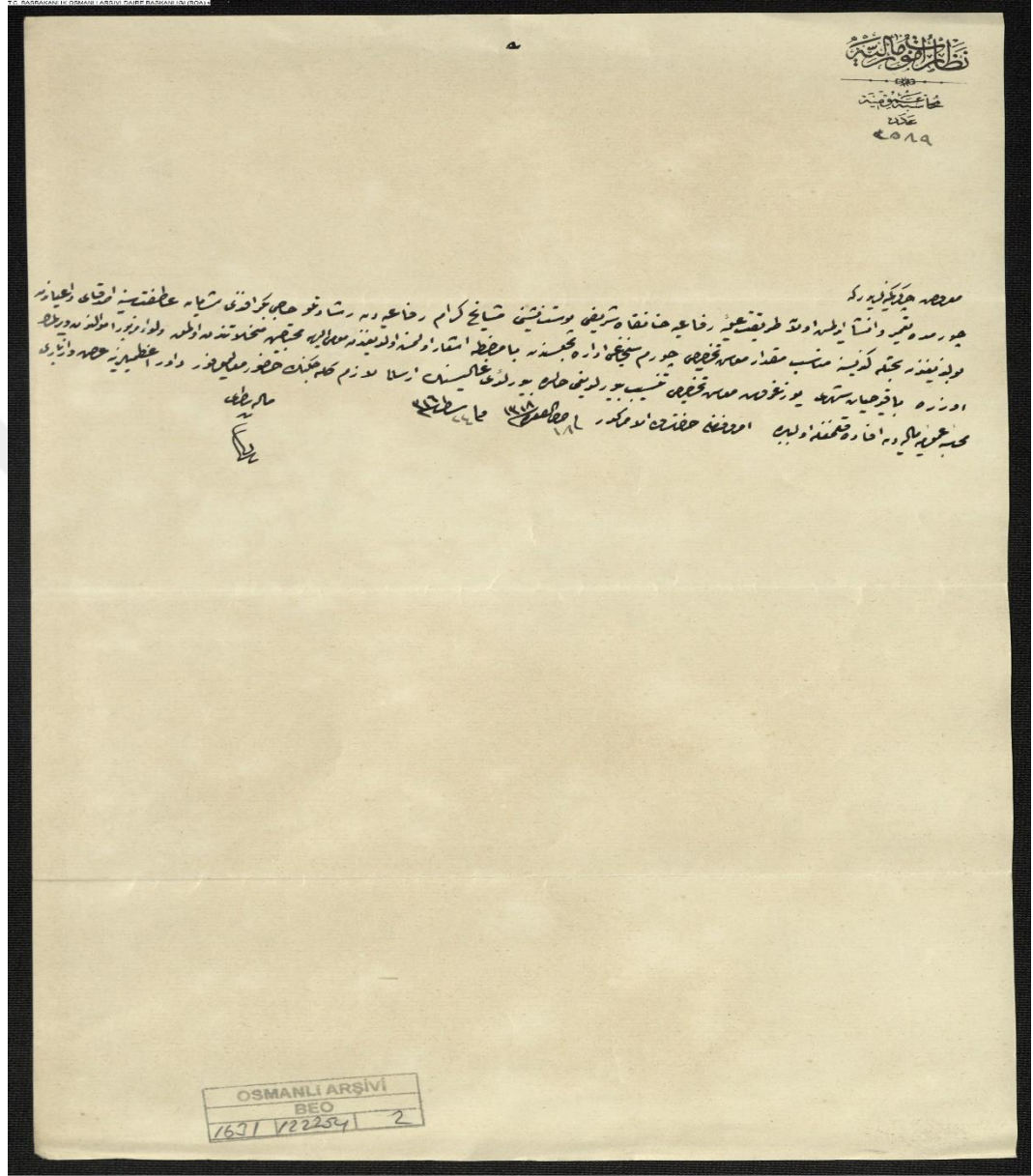
Bu fotoğraf Şeyh Ebubekir Efendi ve Hıdırlık Şeyhi Abbas Külâhi'nin 1920'li yıllarda burhan icra ettikleri dini bir törene aittir.

Ek-2: Şeyh Ebubekir Efendi'nin Evi ve Tekkesinin Günümüzdeki Durumu

Şeyh Ebubekir Efendi'nin evinin ve tekkesinin bulunduğu yerin günümüzdeki görünümü bu şekildedir. Ev ve tekke yıkılıp Abdi Bey Cami'ye katılmıştır. Ebubekir Efendi'nin evinin, Abdi Bey Camii'nin mihrabından müezzin mahfiline kadar olan kısımda yer aldığı bilinmektedir. Cami Ulukavak Mahallesinde Osmancık Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Ek-3: Şeyh Ebubekir Efendi'ye Yapılan Maaş Tahsisine Dair Belge

BEO.001631.122254.002

Şeyh Ebubekir Efendi'nin Çorum'daki Rifâiyye Tekkesi'nin postnişini olduğu için maaş tahsis edildiğine dair devlet arşivinde bulunan belgeye ait fotoğraftır.

Ek-4: Şeyh Ebubekir Efendi'nin Halvet Asası

Hâlihazırda Şeyh Zâkir Kümbül Efendi'nin uhdesinde bulunan Şeyh Ebubekir Efendi'nin şeyhlik yıllarında halvette çenesini dayamak için kullandığı اساسına ait bir fotoğraftır.

Ek-5: Şeyh Ebubekir Efendi'nin Değirmeni

Şeyh Ebubekir Efendi'nin işlettiği değirmenden geriye kalanlar.

Ek-6: Şeyh Ebubekir Efendi'nin Burhan Uygulaması

Bu fotoğraf Şeyh Ebubekir Efendi'nin katıldığı şiş ve kılıç burhanının icra edildiği dini bir törene aittir.

Ek-7: Şeyh Ali Haydar Zöngür Efendi

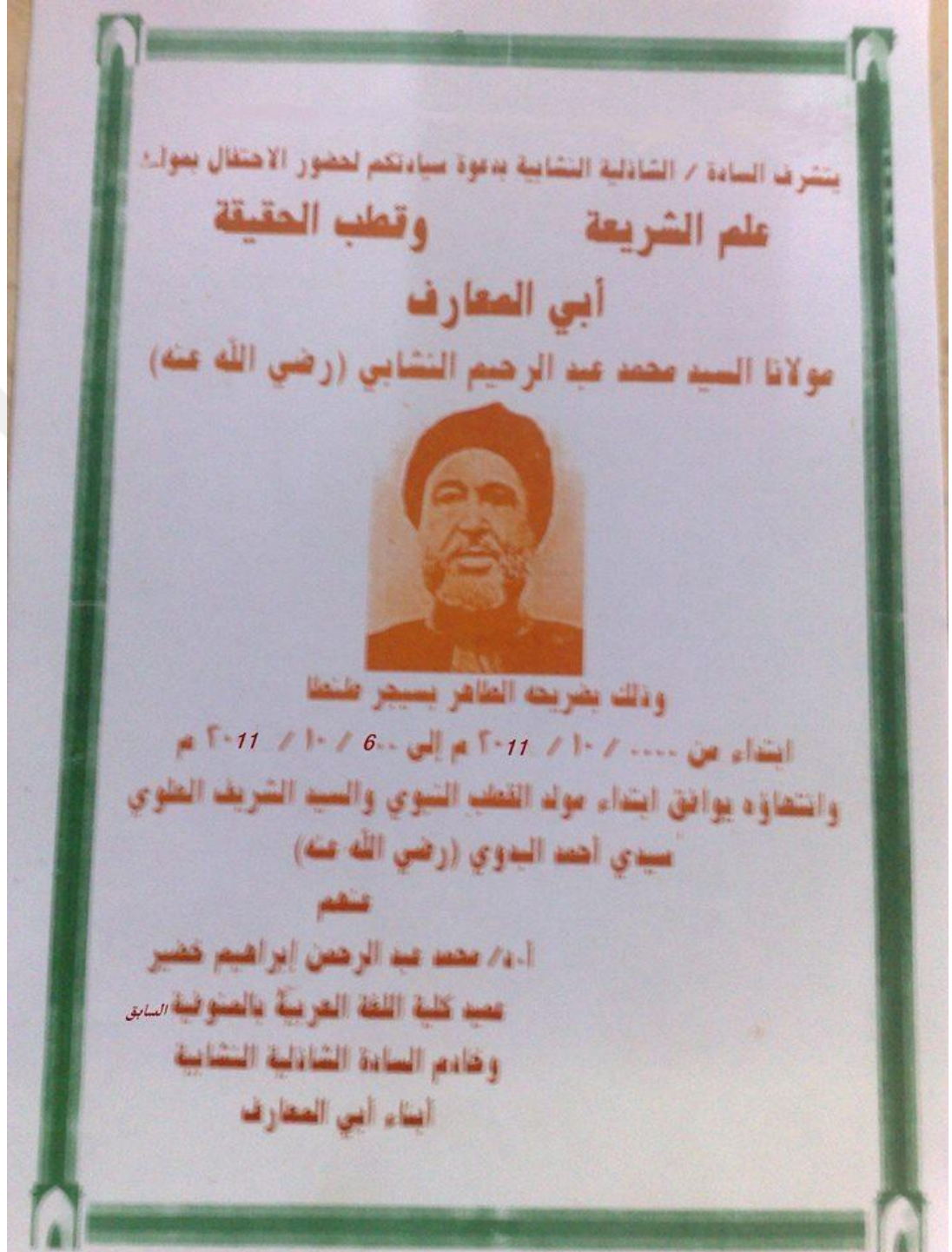
Şeyh Ali Haydar Efendi'ye ait bir fotoğraf.

Ek-8: Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin Burhan Uygulaması

Şeyh Mustafa Efendi'nin şiş burhanı icra ettiği dini bir törenden.

Ek-9: Seyyid Abdurrahim Neşâbî'nin Künyesi

Şeyh Ebubekir Efendi'nin Mısırlı Şeyhi Seyyid Abdurrahim en-Neşâbî'nin künyesidir.

Ek-10: Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin Evinin Günümüzdeki Durumu

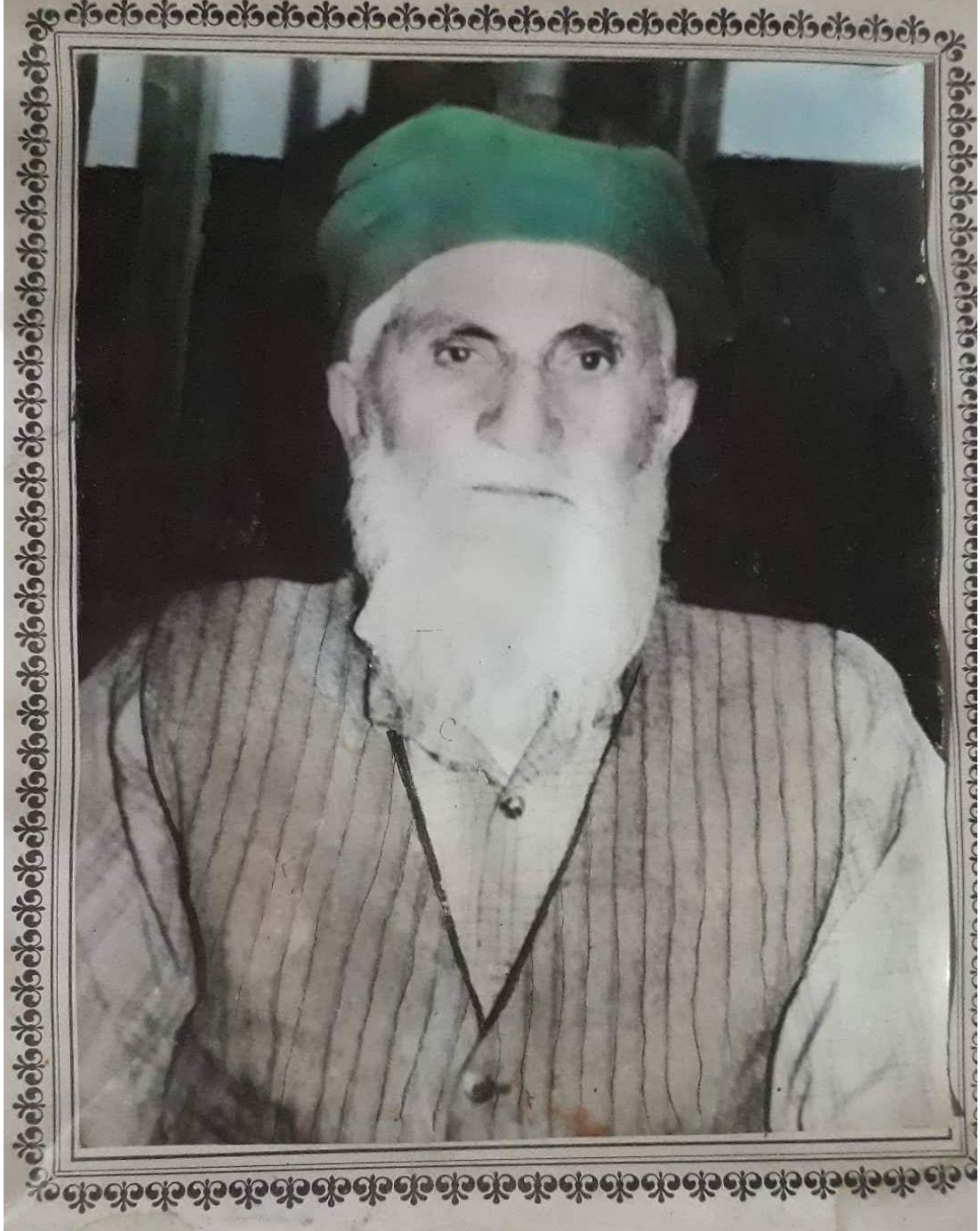
Şeyh Mustafa Efendi'nin kızı Fatıma'ya kalan evi daha sonra damadı Şeyh Galip Kuşçuoğlu tarafından Gâlibi dergâhı olarak yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde eve dair bir şey kalmamış tamamen dergâh hüviyeti kazanmıştır.

Ek-11: Çorum'daki Şeyhlere Ait Kabristan

Çorum, Çepni Mahallesi, Hıdırlık Caddesi, Ulu Mezarlık'ta 1.Yol'da bulunan Şeyh Ebubekir Efendi, Şeyh Ali Haydar Efendi, Şeyh Mustafa Anaç Efendi ve Maruf Yayan Dede'nin kabrinin de bulunduğu türbe.

Ek-12: Şeyh Mehmed Tıǵlıoǵlu Efendi

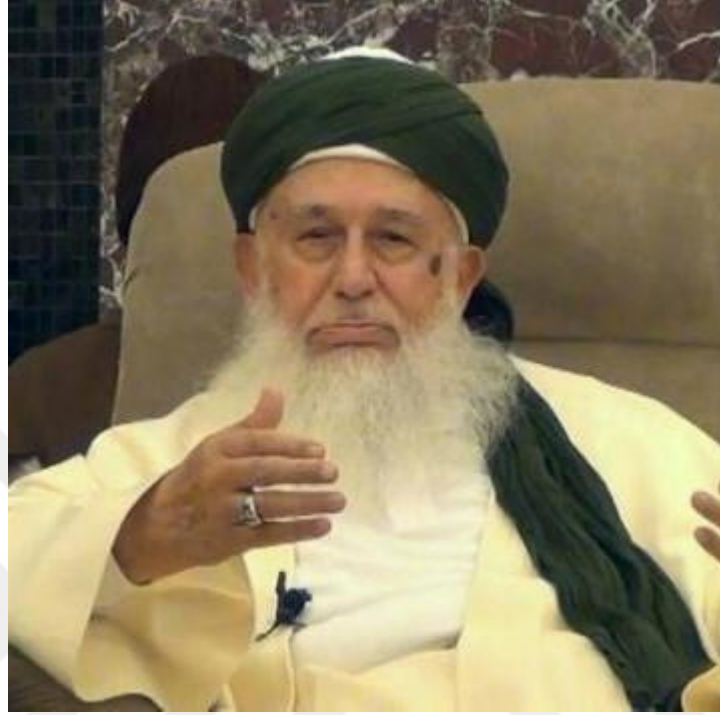
Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin halifesi Şeyh Mehmed Tıǵlıoǵlu'na ait bir fotoğraf.

Ek-13: Şeyh Kemâl Akdeniz Efendi

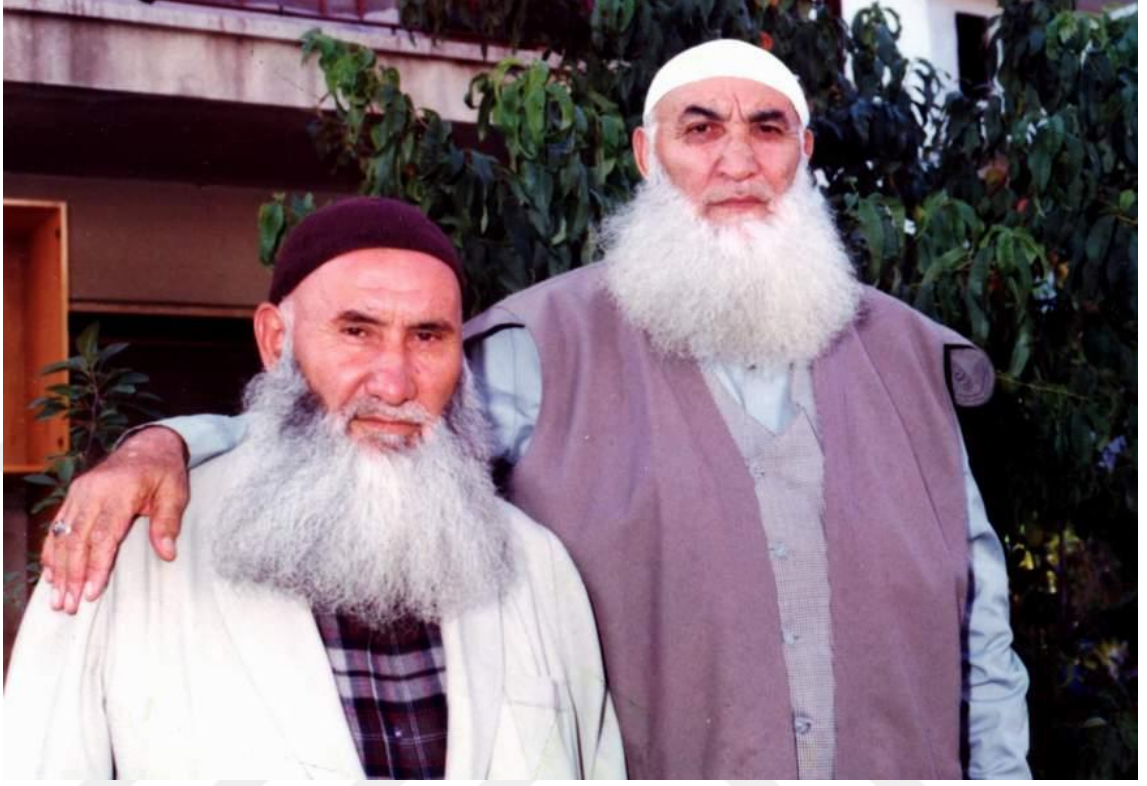
Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin halifelerinden Şeyh Kemal Akdeniz Efendi.

Ek-14: Şeyh Galip Hasan Kuşçuoğlu

Şeyh Mustafa Anaç Efendi'nin damadı ve halifesi Şeyh Galip Kuşçuoğlu Efendi'ye ait bir fotoğraf.

Ek-15: Hacı Mustafa ve Hacı Yakub Boyraz Kardeşler

Hacı Mustafa Boyraz ve Hacı Yakub Boyraz kardeşlere ait bir fotoğraf.

Ek-16: Şeyh Zâkir Kümbül Efendi

Şeyh Mehmed Tıǵlıoǵlu Efendi'nin halifelerinden Kâdirî-Rifâî şeyhi Zâkir Efendi ve dervişleri. Çorum'da İzzet Dede Dergâhı'nın önünde çekilmiş bir fotoğraf.

Ek-17: Muhammed Bilâl Nâdir Efendi

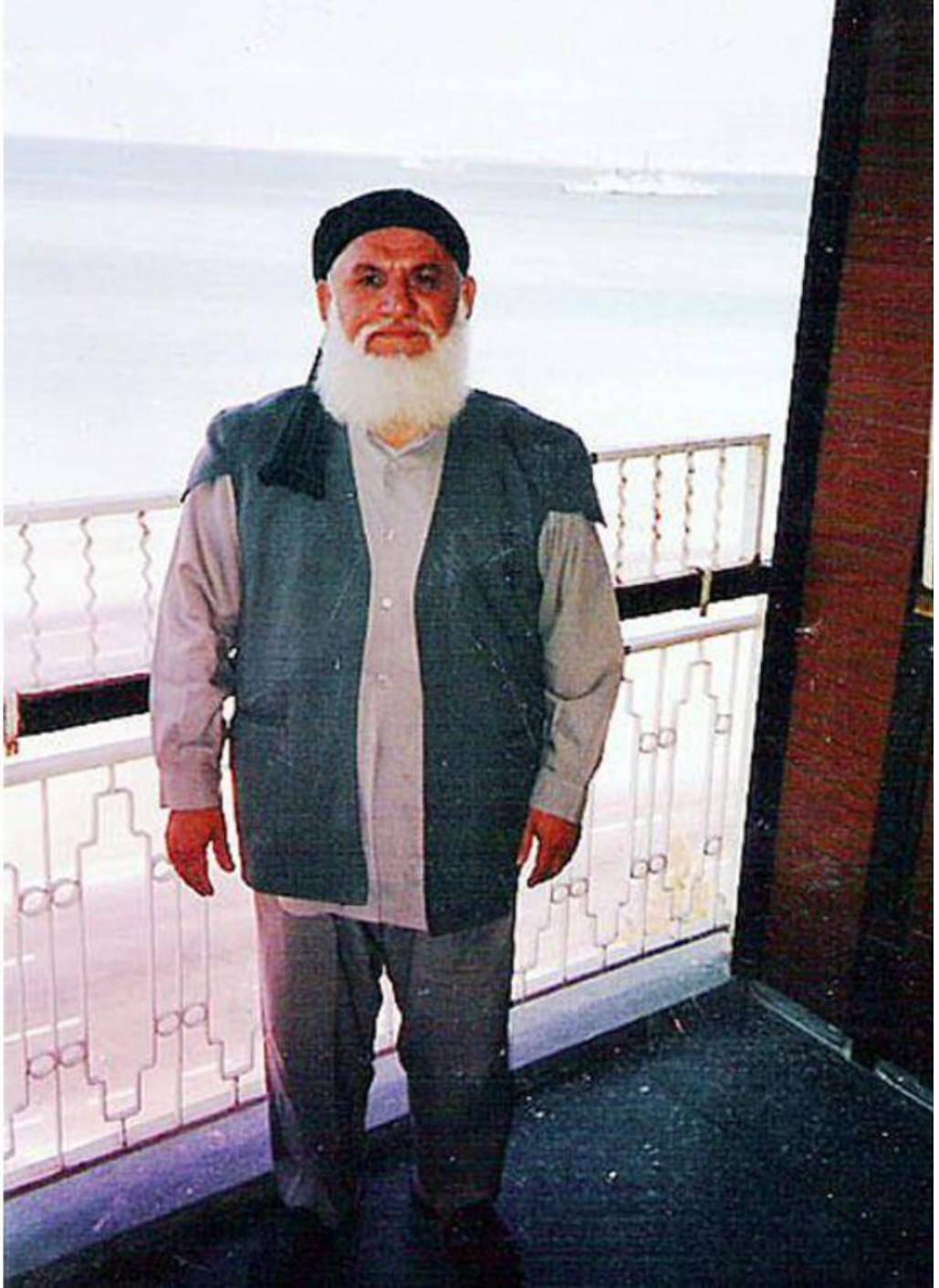
Abdullah Gürbüz Efendi'nin uzun yıllar dervişliğini yaptığı şeyhi Bilâl Nâdir Efendi'ye ait bir fotoğraf.

Ek-18: Abdullah Gürbüz ve Şeyh Mustafa Anaç Efendi

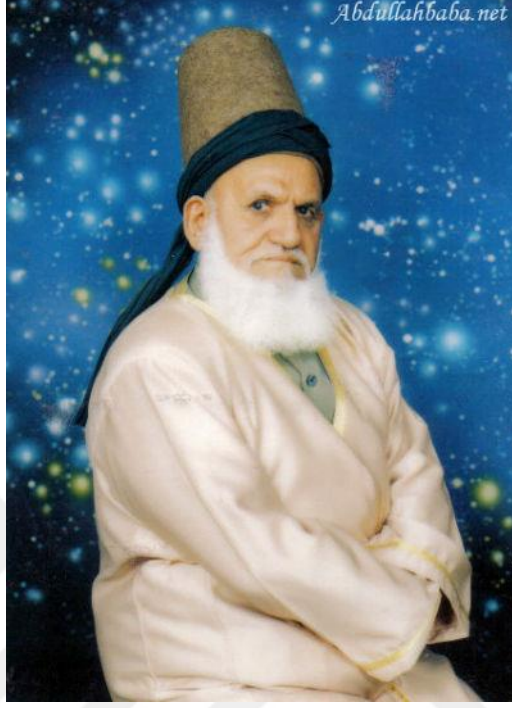
Şeyh Mustafa Anaç Efendi, Abdullah Gürbüz Efendi, Nevőehirli ve Çorumlu ihvânla birlikte çekilmiş bir fotoğraf.

Ek-19: Abdullah Gürbüz Efendi

Abdullah Gürbüz Efendi'ye ait bir fotoğraf.

Ek-20: Postmodern Darbe Sonrası Abdullah Gürbüz Efendi

28 Şubat sürecinden sonran çekilmiş Abdullah Gürbüz Efendi'ye ait bir fotoğraf.

Ek-21: Zülfikar Kılıçarslan (Kale) Cami

Abdullah Gürbüz Efendi'nin sağılığında inşa ettirdiğı Zülfikar Kılıçarsalan (Kale) Cami'ye ait bir fotoğraf.

Ek-22: Seyyid Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî Kabri

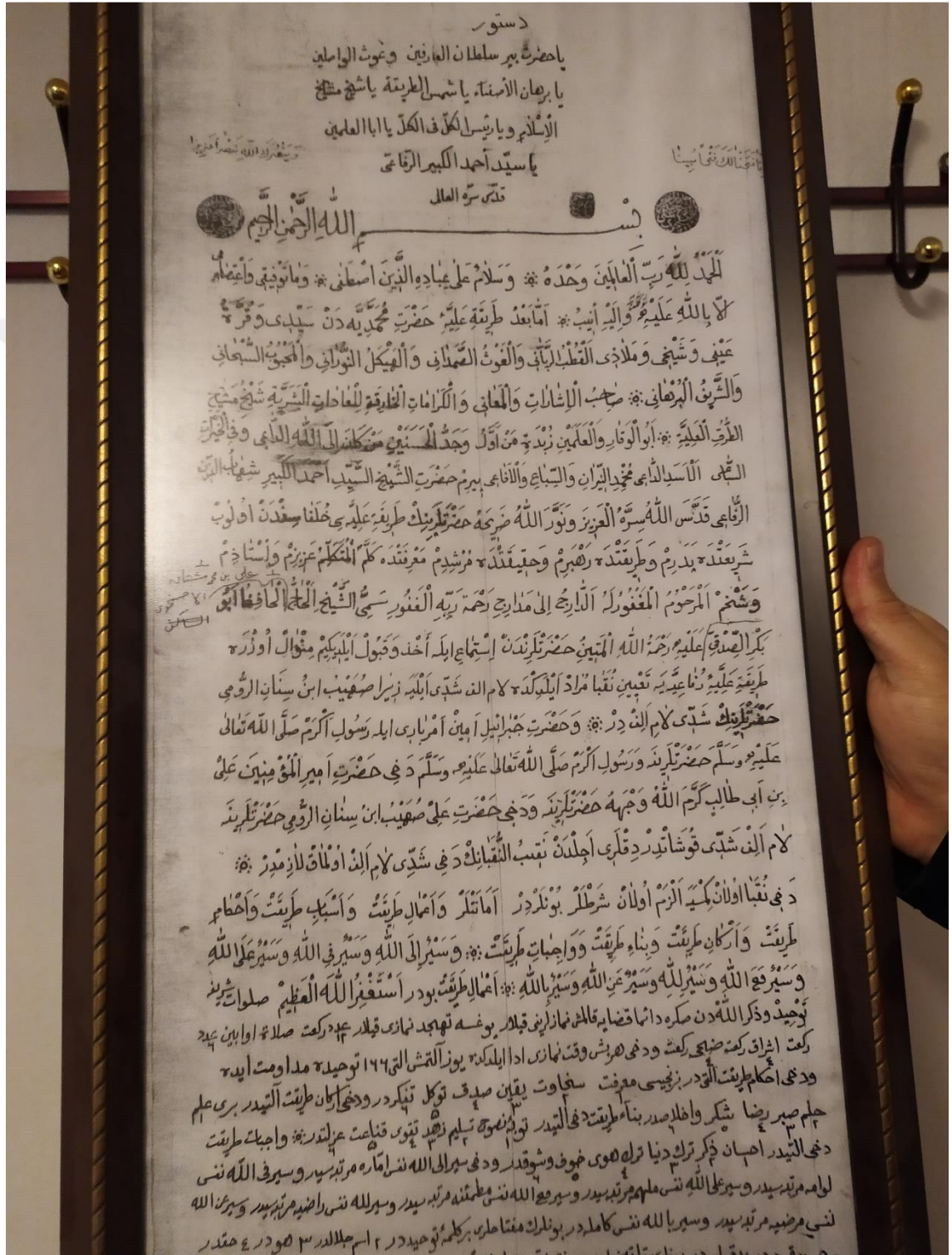

Şeyh Ebubekir Efendi'nin icâzet aldığı Seyyid Muhammed b. Abdurrahim en-Neşâbî'nin Mısır Tanta'da bulunan kabristanına ait bir fotoğraf.

وَأَنَا فَقِيرٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْمَكْنَى بِخَادِمِ الْفُقَرَاءِ
وَالْمَقْبَلُ بِهَذَا الْحَدِيثِ الشَّرِيفِ : الْفَقْرُ فَرْقِي
الْفَقْرُ فَرْقِي الْفَقْرُ فَرْقِي السَّكَنُ فِي مَدِينَةِ بُوْشَرْ
الْمَشْدُ الْكَامِلُ فِي الطَّرِيقِ الْعَلِيَّةِ الْقَائِدَةِ وَالرَّافِعَةِ
وَالْمَشْجَلِيَّةِ وَالْبَدْوِيَّةِ وَالنَّسُوقِيَّةِ وَالْوَلَوِيَّةِ وَالْمُشَدِّدَةِ
وَالْمُكَاتِلَةِ وَاللَّيْمَةِ الْحَاجَّ عَبْدُ اللَّهِ كُنُوزُ بَابَا

Abdullah Efendi'nin Mustafa Urgenc Beyefendi'ye verdiği nakîbü'n-nükabâlık icâzeti.

Ek-24: Murad Efendi İcâzetnâme

Ek-25: Abdullah Gürbüz Efendi'nin Kabri

Abdullah Gürbüz Efendi'nin Nevşehir Kaldırım Mezarlığı'ndaki türbesine ait fotoğraf.